

Liabona



**Siosefa Filitingi
Sāmita: Taha
Mateaki'i 'o e
Tuí, p. 32**

**Ko e Siasí 'i Mekisikou—
Ko ha Hisitōlia Lelei, ko ha
Kaha'u Faka'ofa'ofa, p. 24**

**Taumu'a 'o e Mutualé
2014, p. 50, 52, 53**

**'Ekitivitī Valivalí mo e Saati
Laukonga 'o e Fuakava
Motu'á, p. 74, 76**



*“Mahalo ‘e ongo’i ‘e
hamou ni’ihi he ‘ikai
ke mou lava ‘o
mavahe hake mei
he anovai pelepelá,
pea ‘oku fu’u
faingata’a fau e
tūkunga ‘oku mou ‘i
ai mo e faingata’a ‘oku
mou fehanga hangai
mo iá, pea fu’u
taulōfu’u mo e ‘ahi’ahi.
. . . Manatu’i e sino ‘o
e lile vai ‘oku tupu
‘afa’afa ‘i he lotoloto-
nga ‘o e filli, pea ‘i
hono hanga ko ia ‘e
he sinó ‘o teke’i
hake ‘a e lile vai, ‘e
pehē pē hono
poupou’i mo hiki
hake kimoutolu ‘e
ho’omou tuí.”*

Mary N. Cook, Tokoni Ua ki mú’a
‘i he kau palesitenisi lahi ‘o e Kau
Finemuí, “Ngaahi Taula ‘o e Faka-
mo’oni,” *Liahona*, Mē 2008, 122.



NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Ko e Taimi Lelei Taha ke Tō ai ha Fu'u 'Akaú
Fai 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf
- 7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Ko e Misiona Fakalangi 'o Sisū Kalaisi: Ko e Fa'ifa'itaki'angá

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 18 Hanganaki Atu ki he Kaha'ú 'i he Tui mo e 'Amanaki Lelei
Fai 'e 'Eletā M. Russell Ballard
Kuo pau ke tau li'oa mo faka-tapui 'etau mo'ui ki he ngāue 'a e Fakamo'ui, 'o 'a'eva 'i he tui mo ngāue 'i he loto mo'oni.
- 24 Kau Paionia 'i he Fonua Kotoa: Ko e Talanoa 'o Mekisikoú—Mei he Mo'ui Faingata'a'ia ki he Mālohí
Fai 'e Sally Johnson Odekirk
Na'e feilaulau lahi e Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ni 'i Mekisikoú ke fokotu'u 'a e Siasi 'i honau fonuá.
- 32 Tu'u Ma'u mo Faivelenga: Ko e Fakahinohino Fakalaumālie mo e Ngaahi Akonaki mei he Mo'ui 'a Siosefa Filitingi Sāmitá
Fai 'e Hoyt W. Brewster Jr.
Fe'iloaki mo ha palōfita onopooni na'e tā lalahi 'i he peisipoló mo loto vaivai pea na'e ngāue faivelenga ki he 'Eikí.

NGAAHI TAFa'AKÍ

- 8 Kí'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Okatopa 2013
- 10 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: Mei he Fakapo'ulí ki he Māmá 'Ikai fakahā e hingoá
- 12 Kau Palōfita 'o e Fuakava Motu'á: 'Ātama
- 14 Talafungani 'o e Ongoongolelé: Ko e Tolu'i 'Otua Fakalangi
Fai 'e Palesiteni Gordon B. Hinckley
- 17 Ko Hono Ako'i 'o e Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú: Tauhi 'o e 'Aho Sāpaté
- 38 Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni
- 80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki: 'Oku Lava Nai 'o 'Afio Mai Kiate Au?
Fai 'e Teresa Starr

'I HE TAKAFÍ

'I mu'á: Tā 'o Siosefa Filitingi Sāmita na'e faitaa'i 'i he 'aho 26 'o 'Epeleli 1910, taimi nounou pē mei hono fakanofa ko e 'Aposetolo 'i hono ta'u 33. Tafa'aki ki loto 'o e takafi: Taá na'e fai 'e LaRene Porter Gaunt.



42

42 Ko e Kātaki'i 'o Lelei

Fai 'e 'Eletā J. Christopher Lansing
Ko e hā 'oku finangalo e 'Eiki ke tau fai 'i he taimi 'oku tōnoa ai 'etau 'amanaki mo e faka'ānauā?

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona 'oku fufuu 'i he makasini ko 'eni. Ki'i tokoni: Vakai ki he ngaahi potufofololá!

46



46 Ko e Teuteu 'o e Ngaahi Me'a'ofa ki Ho Fāmilī he Kaha'ú
 Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring

50 Kaveinga 'o e Mutualé ki he 2014
 Fai 'e he Kau Palesitenisi Lahi 'o e Kau Talavoú mo e Kau Finemuí
Ha'u kia Kalaisi pea hoko 'o haohaoa 'iate Ia, pea fakafisi 'a kimoutolu mei he anga ta'e-mā'oni'oni kotoa pē.

52 'Otu Lea ki he 'Otu Lea: Molonai 10:32
'Oku ako 'i kimoutolu 'e he kaveinga 'o e Mutualé he ta'ú ni fekau-'aki mo e hala ki he haohaoá.

53 Pousitā: Ha'u kia Kalaisi

54 Ko e Hā ha Founga 'Oku Liliu Ai Au 'e He'eku 'Ilo ki he Tolu'i 'Otuá?
 Fai 'e Lori Fuller
'E lava ke liliu 'e he ngaahi tefito 'i mo'oni ko 'eni 'e nima ki he Tolu'i 'Otuá 'a e anga 'o 'etau mo'ui— 'i ha ngaahi founga lalahi mo iiki fakatou'osi.

56 Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú: 'Oku Ou Manatu Ma'u Ai Pē Kiate Ia
 Fai 'e Larry M. Gibson

58 Ko e Tātānaki ki he Ikuná
 Fai 'e Daniel Kawai
Kuo pau ke fili ha tokotaha fe'auhi fika he 'Olimipiki 'i he tauhi e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni pe ko hano fakata'e'aonga 'i ia mei he fe'auhi.

59 'Ai Hangatonu

60 Ongō Konga Fakatou'osi 'o e Tāpuaki
 Fai 'e Brittany Beattie
Tē tau lava 'o mā'u ha toe ngaahi tāpuaki kehe 'i he taimi 'oku tau fakatotolo ai ki he ngaahi hingoa hotau fāmilī mo 'ave kinautolu ki he temipalé.

64 Ko 'Etau Tafa'aki



72

66 Kaungāme'a 'i he Funga Māmani: Mahonilai mo Hilamani mei Mekisikou

68 Fakamo'oni Makehe: 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e hoko ko ha Kalisitiané?
 Fai 'e 'Eletā Robert D. Hales

69 Kaungāme'a 'i he Funga Māmani: Paasipōti

71 Ko 'Etau Pēsī

72 Hangē Tofu pē ko e Folofolá!
 Fai 'e Renae Weight Mackley
'E lava ke hoko 'a e folofolá ke hangē tofu pē ko 'eku mo'ui!

74 Tukupā 'o e Fuakava Motu'á

77 Ko e Hū'anga 'o e Ikuná
 Fai 'e Rosemary M. Wixom
Ko hai te ne lava 'o fakahinohino atu 'a e hala ke toe foki ai ki he Tamai Hēvaní?

78 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimeli ki 'Api: Na'e Teuteu 'e he Tamai Hēvaní ha Founga Ke u Foki Ange ai Kiate Ia

81 Tā 'o e Palōfitā: Hāloti B. Li

**SĀNUALI 2014 VOLUME 38 FIKA 1
LIAHONA 10981 900**

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni' a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomo 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Ūa: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

'Ētītā Craig A. Cardon

Kau 'Ētivaisā: Jose L. Alonso, Mervyn B. Arnold, Shayne M. Bowen, Stanley G. Ellis, Christoffel Golden

Talēkita Pulē: David T. Warner

Talēkita 'o e Tokoni ki he Fāmili mo e Mēmipā: Vincent A. Vaughn

Talēkita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisinisi: Garff Cannon

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Tokoni 'Ētītā Pulē: Ryan Carr

Timi ki hono Tohi mo hono 'Ētītā: Susan Barrett, Brittany Beattie, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Mindy Raye Friedman, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jennifer Grace Jones, Michael R. Morris, Sally Johnson Odekirik, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talēkita Pule Faka 'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka 'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'ū 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, C. Kimball Bott, Tom Child, Nate Gines, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou 'otinea Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Kevin C. Banks, Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Bryan W. Gygi, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pākī: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētītā Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētītā Vika Taukolo

Kaungā 'Ētītā Siale Hala

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahona* he ta'ū 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'eke'ekē: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavaha mei he 'lunaitēti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauoiti pe fakakolā.

'Omi 'a e ngaahi fakamatālā mo e ngaahi faka'eke'ekē he 'mitaneti' i he *Liahona*.lds.org; 'i he meli ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'f-meli ki he *Liahona*@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uHINGA ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'anga 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Amēnia, Pisisilama, Kemipoutia, Pulukālia, Sepuano, Saina, Saina (faka'faingofua'i), Koloēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitānia, 'Esiōnia, Fisi, Finilani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Intonēsia, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleā, Letivā, Lifuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silōvēnia, Sipeini, Suisalani, Suētēni, Suahili, Takālokā, Tahiti, Tailēni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinēmi. ('Oku kehekehe pe 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2014 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaitēti Siteiti 'o Amelika.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatālā mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahonā* ke faka'aonga' i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsialē pe faka'aonga' i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakahaa' i atu ai hano fakatapuapui, 'i he tafa'aki 'oku fakamatālā' ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatātā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'f-meli: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

January 2014 Vol. 38 No. 1. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address *must* be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 707.4.12.5). NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau Ma'á e Efiāfi Fakafāmilī 'i 'Apī

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatālā mo e 'ekitiviti' e lava ke faka'aonga' i 'i he efiāfi fakafāmilī 'i 'apī. 'Oku 'oatu heni ha fakakaukau 'e ua.



TĀ FAKAKĀTĀ 'O ELAINĀA 'E CODY BELL

"Ko e Teuteu 'o e Ngaahi Me'a ofa ki Ho Fāmili he Kaha'ū," peesi 46:

Hili ho'ō lau e fakamatālā 'a Palesiteni 'Aealingi, fakakaukau ke fakahoko ha faka'all'ali talēniti fakafāmilī 'e lava ke fevahevahe-'aki ai 'a e ongomātū'ā mo e fānaū 'i ha talēniti. Ka hili hono ma'u 'e he taha kotoa ha faingamālie ke vahevahe ai, 'oku totonu leva ke fakamatālā 'i 'e he ongomātū'ā 'a e ngaahi founa 'oku tāpuaki' i ai 'e honau ngaahi talēniti 'a e fāmili. Hili ia pea te na toki fakaafē 'i 'a e fānaū ke nau vahevahe e founa 'oku tāpuaki' i ai 'e honau ngaahi talēniti 'a e fāmili—pea mo e founa te nau hanga ai 'i ha 'aho 'o tāpuaki' i honau

ngaahi fāmili 'i he kaha'ū. 'E lava ke pou-pou' i 'e he ongomātū'ā 'a e fānaū ke nau fokotu'ū ha ngaahi taumu'a ke hoko atu hono fakatupulaki honau ngaahi talēniti.

"Tukupā 'o e Fuakava Motu'ā," peesi 74:

Fakakaukau ke kamata e tukupā ke lau fakafāmilī e Fuakava Motu'ā. Te ke lava 'o to'o 'a e saati valivali mei he makasini pe paaki ha tatau mei he *Liahona*.lds.org ke faka'ilonga' i ai ho'o fakalakalaka. Lau mo alea' i fakafāmilī 'a e ngaahi potufofolola kuo fokotu'ū atu pea fakakaukau ke fokotu'ū ha palani ke fakakakato ai e tukupā lau fakauke [e folofolā] he ta'u ni.

'I HO'O LEA FAKAFONUĀ

'Oku ma'u 'a e *Liahonā* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENĪ

'Oku fakafongā 'i he ngaahi mata'ifika 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatālā.

'Amanaki lelei, 18

Fa'ifa'itaki'angā, 7

Fakalelei, 4, 10, 14, 54

Fakamo'oni, 64

Fakatomalā, 4, 10, 46

Fāmili, 46, 60, 64

Fānaū, 41

Fuakava Motu'ā, 12, 74

Hā'ele 'Angaua Mai, 18

Haohaoā, 50, 52

Hinga 'a 'Ātamā, 12

Hisitōlia fakafāmili, 60, 64

Kalisitiane, 40, 68

Kau paioniā, 24

Kaveinga 'o e Mutualē,

50, 52, 53

Ko e Kātaki, 42, 72

Laumālie Mā'oni'oni, 14,

40, 54, 64, 81

Li, Hāloti B., 81

Loto fakatōkilalō, 10

Loto hikisiā, 10

Lotū, 64

Mekisikou, 24, 39, 66

Mo'ui fakamateliē, 12,

42, 78

Ngaahi faingata'ā, 42

Ngaahi Fuakavā, 56, 58

Ngaahi Taumu'ā, 4, 18, 46

Ngāue fakafaifekaū, 38,

59

Ngāue tokoni, 40

Nonga, 41

Palani 'o e fakamo'ui, 78

Sāmīta, Siosefa Filitingi,

32

Sāpatē, 17, 56, 58

Sisū Kalaisi, 7, 14, 50, 52,

54, 56, 68

Tamai Hēvani, 14, 54, 77,

78, 80

Temipalē, 24, 39, 60

Tohi 'a Molomonā, 38

Tolu' i 'Otuā, 14, 54

Tuī, 18

Tukufakaholō, 24, 32

Tu'umaliē, 18



**Fai 'e Palesiteni
Dieter F. Uchtdorf**

Tokoni Ua 'i he Kau
PalesitenisĪ 'Uluakí

KO E
TAIMI LELEI
TAHA KE

Tō Ai ha Fu'u 'Akaú

Ko Sānusí (Janus) ko e 'otua 'o e kamata'angá 'i Loma he kuonga mu'á. Na'e fa'a fakafōtungá 'aki ia ha fofonga 'e ua—'o hanga 'a e fofonga 'e taha ki mui ki he kuo hilí, pea hanga 'a e tahá ki mu'a ki he kaha'ú. 'Oku fakahingoa 'i ha ngaahi lea fakafonua 'e ni'ihi 'a e māhina ko Sānualí kiate ia koe'uhí he ko e kamata'anga 'o e ta'ú ko ha taimi 'o e fakalaululotoa pea mo e palani.

Hili ha ngaahi ta'u 'e lauiafe 'oku kei pukepuke 'e ha ngaahi anga fakafonua lahi 'i he funga 'o e māmaní, ha tukufakaholo ke fai ha ngaahi tukupā ki he ta'u fo'ou. 'Oku mo'oni, ko e fokotu'u e ngaahi tukupaá 'oku faingofua—ka ko hono tauhí ko ha me'a kehe 'aupito ia.

Na'e ongo'i fiemālie ha tangata ki he'ene fakalalakaka 'o fakatatau ki he lisi lōloa 'o 'ene ngaahi tukupā ki he Ta'u Fo'ou. Na'e fakakaukau ia, "Ko e tu'u ko 'eni, kuó u lava 'o tauhi e fakasi'isi'i 'eku kaí, mapule'i 'eku 'itá, kuó u muimui ki he'eku patisetí, pea kuo te'eki ai tu'o taha ke u lāunga 'i he kuli hoku kaungā'apí. Ka ko e 'aho 2 'eni 'o Sānualí pea kuo tatangi e uasí pea 'oku taimi leva ke u 'ā. 'E fie ma'u ha mana ia ke hokohoko atu 'aki hono tauhi 'eku ngaahi taumu'á."

Toe Kamata Fo'ou

'Oku 'i ai ha fa'ahinga me'a fakatupu 'amanaki lahi fekau'aki mo e toe kamata fo'ou. Mahalo te u pehē 'oku 'i ai pē taimi 'oku tau toe fie kamata fo'ou katoa ai 'o 'ikai ha toe fehalaaki.

'Oku ou sai'ia ke ma'u ha komipiuta fo'ou 'oku te'eki fakahū ki ai ha me'a. 'Oku ngāue lelei ia 'i ha vaha'ataimi. Ka 'i he fakalau mai 'a e ngaahi 'ahó mo e ngaahi uiké pea lahi ange mo e ngaahi polokalama 'oku hū ki aí (ko

e ni'ihi ne fie ma'u, pea ko e ni'ihi na'e 'ikai fu'u fie ma'u), 'oku fāifai pē pea kamata ke tuai, pea ko e ngaahi me'a na'e fa'a vave hono fakahoko mo lelei kuo faka'au 'o tuai 'aupito. Ko e taimi 'e ni'ihi 'oku 'ikai pē toe ngāue ia. Na'a mo hono fakamo'uí 'oku tuai e lele 'a e mīsiní koe'uhí ko e ngaahi fakamatala noa'ia mo e ngaahi polokalama ta'e-aongá. 'Oku 'i ai pē taimi, ko e me'a pē ke faí ko hono tāmata'i kotoa e polokalama he komipiutá pea toe kamata fo'ou.

'E lava ke pehē mo e fa'ahinga 'o e tangatá 'o puputu'u 'i he tailiilí, veiveiuá, mo mafasia 'i he loto halaiá. 'E lava ke mafatukituki e ngaahi fehalaaki kuo tau faí (tatau pē 'etau loto ki ai pe ta'e-loto ki ai fakatou'osi) kae 'oua kuo 'asi faingata'a ke toe fai e me'a 'oku tau 'ilo 'oku totonu ke tau faí.

Fekau'aki mo e angahalá, 'oku 'i ai ha founa fakafou 'oku ui ko e fakatomalá, 'a ia 'okú ne faka'atā ke tau fakama'a 'etau mo'uí mei he ngaahi fele mo e ngaahi kavenga mafasia 'o hotau lotó. Tu'unga 'i he Fakalelei fakaofo mo manava'ofa 'a Sīsū Kalaisí, 'oku fakahinohino kitautolu 'e he ongoongolelei ki he founa ke fakama'a ai hotau laumālié mei he mele 'o e angahalá ka tau toe hoko 'o fo'ou, haohaoa, pea mo ma'a hangē ha fānau ikí.

'Oku hanga 'e ha ngaahi me'a kehe 'i he taimi 'e ni'ihi 'o ta'ofi kitautolu, mo fakatupu ha ngaahi fakakaukau mo ha ngaahi tō'onga ta'e-aonga 'oku nau fakafaingata'a 'ia 'i 'etau kamatá.

Ko Hono 'Ai ke Hāsino Mai e Lelei Taha 'Iate Kitautolú

Ko ha ngāue mahu'inga e fokotu'u taumu'á. 'Oku tau 'ilo 'oku 'i ai ha ngaahi taumu'a 'a 'etau Tamai Hēvaní koe'uhí he kuó Ne 'osi fakahā mai ko 'Ene ngāué mo Hono nāunaú



KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Na'e fakamatala 'a Palesiteni 'Ukitofa ko e taimi 'oku 'ikai ke tau lava ai 'o a'usia 'etau ngaahi taumu'á, "e lava ke fakaivia kitautolu. . . . Neongo 'e lava ke tau tōnōnou mei he laine ke tau ngata aí, ka ko hono hoko atu 'o e fonongá te ne 'ai ke tau ma'ongó'onga ange mei hotau tu'unga 'i mu'á." Kole ki he kau mēmipa 'o e fāmīlī ke nau vahevahe ha ngaahi a'usia na'a nau ako lahi ange ai 'i hono ngāue'i 'o e tau-mu'á 'i he'enau ako mei hono olá, hangē ko e 'osi mei he ako mā'olungá pe ma'u ha pale.

ke "fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá" (Mōsese 1:39).

'E lava ke 'omi 'e he'etau ngaahi taumu'a fakatāutahá 'a e lelei taha 'iate kitautolú. Neongo ia, ko e taha 'o e ngaahi me'a 'okú ne uesia 'etau feinga ke fakahoko mo tauhi 'etau ngaahi tukupaá ko e fakatolói. 'Oku tau fa'a fakatoloi he taimi 'e ni'ihi ke kamata, 'o tali ki ha momeniti totonu ke kamata ai—ki he 'uluaki 'aho 'o e ta'u fo'ou, ki he kamata'anga 'o e fa'ahita'u māfaná, ki he taimi 'oku ui ai kitautolu ko e pīsope pe palesiteni 'o e Fine'ofá, hili e hū 'a e fānaú ki he akó, pe hili 'etau ma'u vāhenga mālōlō.

'Oku 'ikai ke mou fie ma'u ha fakaafe ka mou toki kamata ngāue ki ho'omou ngaahi taumu'a mā'oni'oní. 'Oku 'ikai fie ma'u ke mou tatali ki ha ngofua ka mou toki hoko ko e tokotaha na'e fakataumu'a kimoutolu ki aí. 'Oku 'ikai fie ma'u ke mou tatali ke toki fakaafe'i kimoutolu ke mou ngāue 'i he Siasí.

Te tau lava he taimi 'e ni'ihi 'o mau-mau'i ha ngaahi ta'u 'o 'etau mo'uí 'i he tatali ke toki fili kitautolú (vakai, T&F 121:34–36). Ka ko ha fakakaukau hala ia. Kuo 'osi fili kimoutolu ia!

Na'á ku fakamoleki ha taimi 'i he'eku mo'uí 'o 'ikai ke u mamoho 'i ha ngaahi pō he hoha'a ki he ngaahi palopalemá, loto hoha'á, mo

e mamahi fakatāutahá. Ka neongo pe na'e fakapō'uli fēfē 'a e poó, 'oku fakalotolahi'i ma'u pē au 'e he fo'i fakakaukau ko 'ení: kuo pau ke hopo hake 'a e la'aá 'i he pongipongí.

'I he 'aho fo'ou kotoa pē, 'oku mafoa mai 'a e ata fo'ou—'o 'ikai ki he māmaní pē ka kiate kitautolu foki. Pea 'oku hoko mai mo e 'aho fo'ou ha kamata'anga fo'ou—ko ha faingamālie ke toe kamata fo'ou.

Kae Fēfē Kapau He 'Ikai Ke Tau Lava?

Ko e me'a 'okú ne ta'ofi kitautolu he taimi 'e ni'ihi ko e ilifía. Mahalo te tau ilifia na'a 'ikai ke tau ikuna'i, pe ilifia na'a tau ikuna, pe te tau

mā, pe te tau liliu kapau te tau ikuna, pe te ne liliu 'a e kakai 'oku tau 'ofa aí.

Pea tau tatali leva ai. Pe lī tauveli.

Ko e me'a 'eni 'e taha 'oku fie ma'u ke tau manatu'i 'i he taimi ke fokotu'u ai e ngaahi taumu'á: 'Oku ngalingali pē he 'ikai ke tau lava'i—'i ha taimi nounou pē. Ka 'e lava ke fakaivia kitautolu, 'o 'ikai ke tau loto fo'i, he 'oku to'o 'e he mahino ko 'eni 'a e mafasia 'o e tu'unga haohaoa pē he taimi ní. 'Okú ne tala pē mei he kamata'angá 'e 'i ai pē ha taimi, te tau ala tōnounou ai. 'Oku to'o atu 'e he'etau tomu'a 'ilo 'eni ha konga lahi 'o e 'ohovale mo e lotofa'i 'o e ta'emalavá.

Ko e taimi 'oku tau ngāue'i ai 'etau ngaahi taumu'á he founga ko 'eni, 'oku hangē 'oku 'ikai toe fakangatangata kitautolu 'e he'etau ta'e-malavá. Manatu'i, 'e tatau ai pē kapau he 'ikai ke tau a'usia 'etau taumu'a taupotu tahá, pe iku'anga 'oku fie ma'ú 'i he vave tahá, ka kuo pau pē ke 'i ai ha'atau fakalaka-laka 'i he hala te tau fakaiku atu ki aí.

Pea 'oku mahu'inga ia—'oku mahu'inga lahi.

Neongo 'e lava ke tau tōnounou mei he laine ke tau ngata aí, ka ko hono hoko atu 'o e fonongá te ne 'ai ke tau ma'ongo'onga ange mei hotau tu'unga 'i mu'á.

Ko e Taimi Lelei Taha 'Eni Ke Kamata Ai

'Oku pehē 'e ha palōveape motu'a, "Ko e taimi lelei taha ke tō ai ha fu'u 'akaú ko e ta'u 'e 20 kuo hilí. Ko e taimi lelei taha hono uá ko e taimí ni."

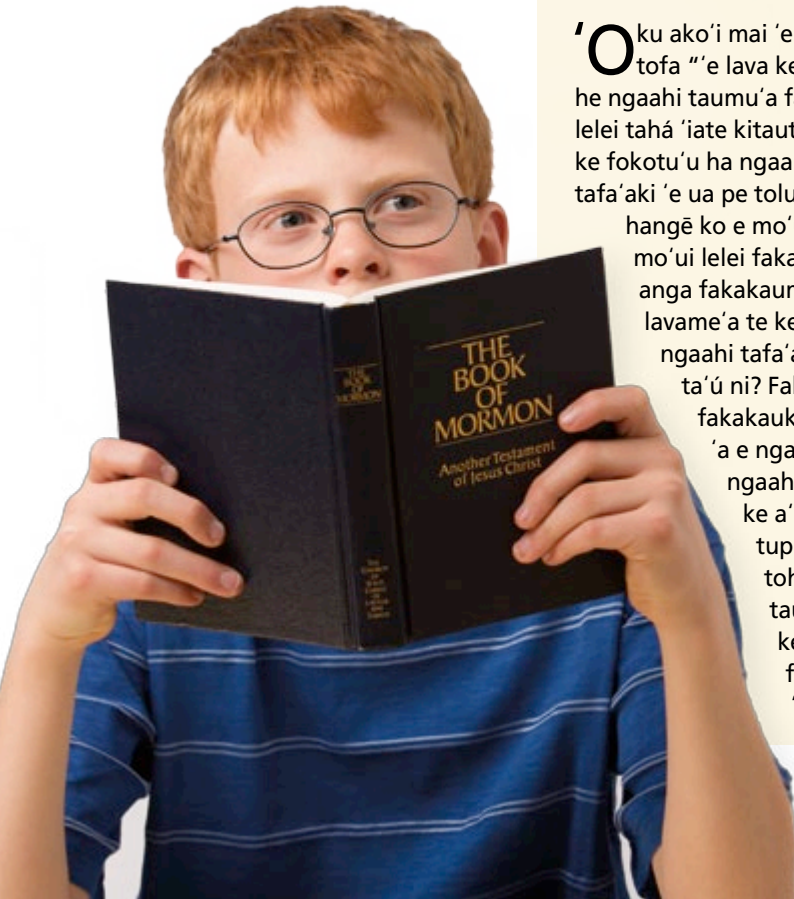
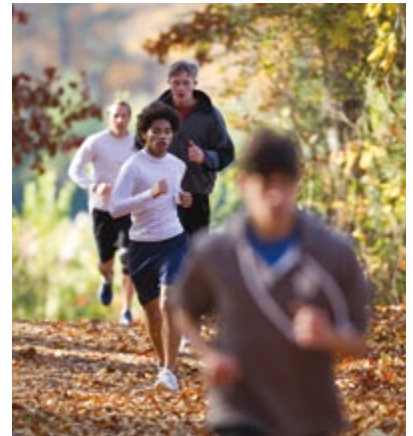
'Oku 'i ai ha fa'ahinga me'a faka-'ofa'ofa mo fakatupu 'amanaki 'i he fo'i lea ko e *taimi ní*. 'Oku 'i ai ha fa'ahinga me'a fakatupu ivi lahi fe-kau'aki mo e fo'i mo'oni ko iá kapau te tau fili ke fakapapau'i he taimí ni, te tau lava 'o nga'unu ki mu'a 'i he momeniti pē ko 'eni.

Ko e *taimi ní* ko e taimi lelei taha ia ke te kamata hoko ai ko e tokotaha 'okú te faka'amu ki aí—'o 'ikai 'i he ta'u 'e 20 mei heni ka 'i 'itāniti kotoa foki. ■

TO'U TUPÚ

A'usia Ho Tu'unga Lelei Tahá—Kamata he Taimí Ni

'Oku ako'i mai 'e Palesitani 'Uki-tofa "'e lava ke 'omai ki tu'a 'e he ngaahi taumu'a fakatāutahá 'a e lelei tahá 'iate kitautolu." Fakakaukau ke fokotu'u ha ngaahi taumu'a 'i ha tafa'aki 'e ua pe tolu 'i ho'o mo'ui, hangē ko e mo'ui lelei fakaesinó, mo'ui lelei fakalaumālié, mo e anga fakakaume'á. Ko e hā ha lavame'a te ke fie a'usia 'i he ngaahi tafa'aki ko 'eni 'i he ta'ú ni? Fakapapau'i 'i ho'o fakakaukau'i 'i he fa'a lotu 'a e ngaahi taumu'á, ko ha ngaahi me'a ia 'e lava ke ke a'usia pe lava ke ke tupulaki ai. Hiki 'i ho'o tohinoá ho'o ngaahi taumu'á koe'uhí ke ke lava 'o 'ilo ho'o fakalalakaká 'i he 'osi ha ta'u 'e taha.



Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'eni mo feinga ke ke 'ilo e me'a ke vahevahé. 'E fakatupulaki fēfē 'e he mahino 'o e mo'ui mo e misiona 'o e Fakamo'ui ho'o tui kiate Iá mo tāpuekina ai kinautolu 'okū ke tokanga 'i 'i he faiaiko 'a'ahí? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefsociety.lds.org.

Ko e Misiona Fakalangi 'o Sīsū Kalaisí: Ko e Fa'ifa'itaki'anga

Ko e kongá 'eni 'o ha ngaahi pōpoaki 'a e Faiaiko 'A'ahí 'oku fakatefito 'i he kongá 'o e misiona 'o e Fakamo'ui.

Ihe mahino kiate kitautolu ko Sīsū Kalaisi hotau fa'ifa'itaki'anga 'i he me'a kotoa peé, 'e lava leva ke fakatupulaki 'etau holi ke muimui 'iate Iá. 'Oku fonu 'a e folofolá 'i he ngaahi fakalotolahi ke tau molomolomuiva 'e 'ia Kalaisi. Na'e folofola 'a Kalaisi ki he kakai Nifai "He ko e ngaahi ngāue 'a ia kuo mou mamata kuó u faí, ke mou fai foki ia" (3 Nifai 27:21). Na'e folofola 'a Sīsū kia Tōmasi, "Ko au ko e hala, mo e mo'oni, pea mo e mo'ui: 'oku 'ikai ha'u ha tangata 'e taha ki he Tamaí, kae 'iate au" (Sione 14:6).

'Oku fakamanatu mai 'e hotau kau takí he 'ahó ni ke tau fokotu'u 'a e Fakamo'ui ko hotau fa'ifa'itaki'anga. Na'e pehē 'e Linitā K. Pētoni, ko e palesiteni lahi 'o e Fine'ofá, "I he taimi kuo tohi ai 'i hotau lotó takitaha 'a e tokāteline 'o e Fakalelei, 'e toki kamata leva ke tau hoko ko e fa'ahinga kakai 'oku finangalo e 'Eiki ke tau hoko ki aí."¹

Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, "Ko hotau 'Eiki mo e



Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí, ko hotau Fa'ifa'itaki'anga mo hotau mālohi."²

Tau tukupā mu'a ke tau 'unu 'o ofi kia Sīsū Kalaisi, ke talangofua ki He'ene ngaahi fekaú, pea mo feinga ke toe foki ki he 'etau Tamai Hēvaní.

Mei he Folofolá

2 Nifai 31:16; 'Alamā 17:11;

3 Nifai 27:27; Molonai 7:48

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Linda K. Burton, "Kuo Tohi Koá 'i Hotau Lotó 'a e Tui ki he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisi?" *Liahona*, Nōvema 2012, 114.
2. Thomas S. Monson, "Meeting Life's Challenges," *Ensign*, Nov. 1993, 71.
3. "Na'e Lahi Fau 'a e 'Ofa," *Ngaahi Himi*, fika 105.
4. Dieter F. Uchtdorf, "Fiefiá, Ko ho Tukufakaholo," *Liahona*, Nōvema 2008, 117– 120.



Tuí, Fāmilí, Fakafiemālié

Mei Hotau Hisitōliá

Na'e tohi 'e 'Ilaisa R. Sinou, ko e palesiteni lahi hono ua 'o e Fine'ofá, fekau'aki mo e ngāue 'i he mo'ui fakamatelie 'a Sīsū Kalaisi, "[Na'á Ne faka'ilonga 'i 'a e halá mo taki e fonongá]"³. Na'á Ne tokoni ki he ni'ihī fakafo'ituituí—fakatāutaha. Na'á Ne ako'i 'oku totonu ke tau tuku 'a e toko hivangofulu mā hivá kae fakahaofi 'a e taha kuo heé (vakai, Luke 15:3–7). Na'á Ne fakamo'ui mo ako'i 'a e fakafo'i-tuituí, pea a'u 'o tuku ha taimi ki he tokotaha takitaha 'i ha kakai tokolahi 'e 2,500 (vakai, 3 Nifai 11:13–15; 17:25).

Na'e pehē 'e Palesiteni Tietā F. 'Ukitofa 'o e Kau Palesitenisí 'Uluakí, fekau'aki mo e Kau Fefine 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní: "'Oku hanga 'e he kau fafine lelei ko kimoutolú, 'o fai e tokoni 'ofa 'i ha ngaahi 'uhinga 'oku mahulu hake ia ho'omou lelei fakafo'i-tuituí. 'Oku mou fa'ifa'itaki ai he fongá ni ki he Fakamo'ui. . . . Na'e tukutaha ma'u pē 'Ene tokangá [ki] hono tokoni 'i 'o e ni'ihī kehé."⁴

Ko e Hā Te u Lava 'o Faí?

1. Ko e hā e 'uhinga mo e founga 'oku hoko ai 'a Sīsū Kalaisi ko hoku fa'ifa'itaki'angá?

2. 'Oku tokoni fēfē 'eku tokoni 'i e kau fafine 'oku ou 'a'ahi ki aí ke u muimui 'i he Fakamo'ui?

KI'I TOHI FAKAMATALA 'O E KONIFELENISI 'O 'OKATOPA 2013

"Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia; . . . neongo pe ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38).

'I ho'o toe fakamanatu ko ia 'a e konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2013, 'e lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi pēsi ni (mo e ngaahi Tohi Fakamatala Fakakonifelenisi 'i he ngaahi pulusinga he kaha'ú) ke tokoni atu ki ho'o akó mo faka'aonga'i 'a e ngaahi akonaki fakamuimitaha 'a e kau palōfita mo e kau 'aposestolo mo'uí mo e kau taki kehe 'o e Siasí.



Ngaahi Tali Ma'au

'Oku fakahoko 'e he kau palōfitá mo e kau 'aposestoló'i he konifelenisi takitaha ha tali fakalaumālie ki he ngaahi fehu'i 'oku ma'u 'e he kā-ingalotu 'o e Siasí. Faka'aonga'i ho'o pulusinga 'o Nōvema 2013 pe hū ki he conference.lds.org ke ma'u e tali ki he ngaahi fehu'i ni:

- Ko e hā ha ngaahi tokāteline 'oku tau ako 'i he Ngaahi Tefito 'o e Tuí? Vakai, L. Tom Perry, "Ko e Ngaahi Tokāteline mo e Tefito'i Mo'oni 'oku Ma'u 'i he Ngaahi Tefito 'o e Tuí."
- Te tau lava fēfē nai 'o kau atu ki he ngāue fakafaifekaú 'o kapau 'oku tau manavasi'i? Vakai, M. Russell Ballard, "Falala ki he 'Eikí."
- 'Oku faka'aonga'i ki he hā 'a e vahehongofulú? Vakai, David A. Bednar, "Ko e Ngaahi Matapā 'o e Langí."
- 'E uesia fēfē 'e he angahalá mo e angatu'ú 'a 'etau tau'atāiná pea iku ai ki he pōpulá? Vakai, Quentin L. Cook, "Ko e Tangi-laulau 'a Selemaia: Tokanga Telia e Nofo Pōpulá."

Palōmesi Fakaepalōftá: Fehangahangai mo e Ngaahi 'Ahi'ahi

Oku toe 'afio'i foki he'etau Tamai Hēvani, 'a ia 'okú Ne foaki lahi ke tau fiefia ai, 'oku tau ako mo tupu-laki pea mo mālohi ange 'i he'etau fehangaangai mo ikuna'i 'a e ngaahi 'ahi'ahi 'a ia kuo pau ke tau lava'i. 'Oku tau 'ilo'i 'oku 'i ai ha ngaahi taimi te tau foua ai 'a e lotofo'i, ha taimi te tau loto mamahi ai. Mo ha taimi 'e 'ahi'ahi'i ai kitautolu 'o a'u ki he ngata-anga 'o 'etau kātaki. Ka, 'oku hanga 'e he ngaahi faingata'a ko iá 'o 'ai ke tau liliu 'o lelei ange, ke toe fakalelei'i 'etau mo'uí 'i he founga 'oku ako'i ai kitautolu he'etau Tamai Hēvani, pea a'usia ha tu'unga kehe mei hotau tu'unga ki mu'á—'o lelei ange mei

he kuo hilí, mahino lahi ange mei he kuo hilí, 'ofa lahi ange mei he kuo hilí, mo fakamo'oni mālohi ange 'i ha toe taimi.

"'Oku totonu ke hoko ko 'etau taumuá 'eni—ke vilitaki atu mo fa'a kātaki, 'io, kae toe fakalaumālie ange 'i he'etau fononga 'i he taimi fakafiefiá mo e taimi mamahi. Ka ne ta'e 'oua e ngaahi faingata'a ke ikuna'i mo e ngaahi palopalema ke fakalelei'i, ne tau mei tu'u ma'u ai pē, 'o 'ikai ha kih'i fakalalaka ki he'etau taumu'a 'o e mo'ui ta'engata."

Palesiteni Thomas S. Monson, "E 'Ikai Te u Fakatukutuku'i Koe, pe Li'aki Koe," *Liahona*, Nōvema 2013, 87.

Ke lau, mamata, pē fanongo ki he ngaahi lea 'o e konifelenisi lahi, 'alu ki he **conference.lds.org**.

'Oku faka'aonga'i fēfē ho fāmili 'a e me'a 'oku mou ako mei he konifelenisi lahi?

Īmeili mai kiate kimautolu 'i he **liahona@ldschurch.org**.



'ALU 'O FAI IA

Ne ako'i 'e 'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'oku tau ma'u e ngaahi tāpuaki mā- 'ongo'onga taha 'o e konifelenisí 'i he taimi 'oku tau:



1. "Fakataha mai ke fanongo ki he ngaahi folofola 'a e 'Eiki."



2. "Foki ki hotau 'apí 'o mo'ui 'aki kinautolu."

Mei he "Konifelenisi Lahi: Ko e Fakamālohia 'o e Tuí mo e Fakamo'oni," *Liahona*, Nōvema 2013, 7.

LEA FAKAEPALŌFTITA KAU KI HE HOU'EIKI FAFINÉ MO E LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

Ne fehu'i 'e 'Eletā Neil L. Andersen 'o e Kōlomu 'oe Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: "Ko e hā 'oku fakahoko ai pē 'e he kakai tangatā e ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí? . . .

"Hangē ko 'etau 'ilo pau 'oku 'tatau pē' e 'ofa 'a e 'Otuā ki Hono ngaahi fohā mo Hono ngaahi 'ofefiné, 'oku tau 'ilo foki na'e 'ikai te Ne fakatupu ke tatau tofu pē e tangatā mo e fefiné. 'Oku tau 'ilo ko e tu'unga tangatā mo e fefiné ko ha 'ulungaanga 'oku mahu'inga ki hotau iku'anga mo e taumu'a fakamatelié mo ta'engatā. 'Oku 'i ai ha ngaahi fatongia toputapu ne foaki ki he tangatā mo e fefiné.

"'Oku tau 'ilo ne fokotu'u 'e he 'Eiki mei he kamata'angā e founga ki hono ngāue 'aki Hono lakanga fakataula'eikí."

'I he ma'u'anga fakamatala fika 12 'o e leā ni, ne fakamatala ai 'a 'Eletā 'Enitaseni ki ha kau palōfita ne nau fai ha tali ki he fehu'í ni. Na'e pehē 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelī (1910–2008), "Ko e 'Eiki . . . na'ā Ne tu'utu'uni 'oku totonu ke ma'u e lakanga fakataula'eikí 'e he hou'eiki tangata 'i Hono Siasí." Ne pehē 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālāti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā, "Kuo te'eki fakahā mai 'e he 'Eiki 'a e 'uhinga kuó Ne fokotu'utu'u ai e Siasí 'o hangē ko ia kuó Ne fai."

Mei he "Mālohi 'i he Lakanga Fakataula'eikí," *Liahona*, Nōvema 2013, 92.

FAKAFONU 'A E KONGA 'ATAÁ

1. "Ko e kakai tauhi fuakavá ko e _____ kinautolu!" (Linda K. Burton, "Ko e Mālohi, Fiefia, mo e 'Ofa 'i hono tauhi 'o e Fuakavá," *Liahona*, Nov. 2013, 113).
2. "'Oku tokolahi ha kakai 'oku 'ikai ke nau 'ilo 'oku tataki kinautolu 'e he 'Eiki ki ha ngaahi feitu'u te nau lava ke fanongo ai ki he _____ mo kau ki He'ene _____" (Gérald Caussé, "'Oku 'Ikai ko ha Kau Muli Kimoutolu," *Liahona*, Nōvema 2013, 50).
3. "'Oku mālohi ange 'a e mā'oni'oní 'i he _____" (Boyd K. Packer, "Ko e Kī ki he Malu'i Fakalaumālié," *Liahona*, Nōvema 2013, 27).
4. "'I hono fakanenefu ko ia e faikehekehe 'o e kakai fefiné mei he kakai tangatā, 'oku mole atu leva ai 'a e ngaahi me'afuaki makehe mo fisifisimu'a 'a ia 'e lava 'e he kakai _____ mo e _____ 'o ngāue'i fakataha ke ma'u e kakató" (D. Todd Christofferson, "Ko e Mālohi Fakavia 'o e Kakai Fefiné," *Liahona*, Nōvema 2013, 31).

tākanā; 3. angahala; 4. fefine, tangata. Ngaahi tali: 1. fekau; 2. ongoongolele,

MEI HE FAKAPO'ULÍ KI HE MĀMÁ

Te tau lava 'o 'ilo pau 'i he taimi 'oku pōpō'uli ai 'etau mo'uí, 'e lava ke liliu ia 'e Sīsū Kalaisi mei he fakapo'ulí ki he māmá 'o ka tau ka fakatomala mo'oni.

'Ikai fakahā e hingoá

Ne 'i ai ha taimi 'i he 'eku mo'uí na'á kuo ongo'i ai 'o hangē kuo 'ikai ha toe 'amanaki te u toe fiefia pe ke toe foki ki he 'etau Tamai 'i Hēvaní. Na'e fakamavahe au 'i he ngaahi ta'u kuo hilí mei he Siasí. Na'á ku mo'uí hikisia mo angahala'ia peá u mo'uí mamahi koe'uhí ko 'eku ngaahi angafaí. Na'e 'ikai ola lelei 'eku fakama'u mo e fe-fine na'á ku 'ofa aí, uesia mo hoku vā fetu'utaki mo e ni'ihí kehé, pea na'e 'ikai ke u fiefia.

Neongo na'á ku faka'amu ne u fili ke loto-fakatōkilalo kimu'a ai, ka na'e fakamālohi'i au ke u loto-fakatōkilalo mo feinga ke fai e finangalo 'o e 'Eikí. Na'e kamata ke u toutou lau lahi ange 'a e folofolá, lotu tu'o lahi ange, mo feinga ke tokoni ki he ni'ihí kehé. Na'á ku feinga ke fakalelei'i 'a e ngaahi vā fetu'utaki na'á ku fakali'eli'aki fuoloá, kau ai mo hoku vā fetu'utaki mo e Tamai Hēvaní. Na'á ku faka'ānaua mo'oni ki ha liliu 'o e lotó.

Na'e kei pongipongia 'i ha 'aho 'e taha, 'i he 'eku fononga me'alele atu ki he akó, pea na'e te'eki ke hopo 'a e la'aá. Na'e maamangia 'a e tafa'aki langi fakahahaké, kae fakapo'uli 'a e

tafa'aki langi fakahihifó, pea tāitō hifo ai e māhina katoá. Na'á ku fakatupulaki ha fa'ahinga 'ulungaanga ke u fefolofolai ai mo 'eku Tamai Hēvaní lolotonga 'eku faka'ulí. Pea 'i he 'eku lotu lolotonga 'eku fononga ko 'eni he kaá, na'e fakamāma'i hoku 'atamaí, pea 'i ai ha 'amanaki fo'ou ki hoku lotó.

Na'á ku fakatokanga'i kuo maamangia 'eku mo'uí pea fakautuutu 'ene maamangiá, 'o tatau mo e tafa'aki langi fakahahaké. Na'e mahu'i atu 'a e fakapo'ulí, pea mo 'eku ngaahi angahalá, 'a ia na'e lahi tatau mo e māhina katoá, na'e faka'au ke hōloa. Na'e te'eki ai ke nau mole kotoa, ka



FIEFIA TU'UNGA HE FAKATOMALÁ

"['Oku mahino 'apē kiate kitautolu e [vēvekeke] 'etau Tamai Hēvaní 'i he 'etau feinga kotoa pē ke toe foki kiate lá? Na'a mo 'etau kei fu'u mama'ó, 'okú ne talitali lelei 'etau foki angé. 'Oku tau a'usia ha fiefia 'i hono fakapapa'u'i mai 'e he 'ofa 'a hotau Fakamo'uí 'e lava pē ke tau ma'a, pea te tau toe foki ki 'api 'i ha 'aho. 'Oku toki ma'u pē 'a e fiefia ko 'ení 'i he fakatomalá.]

"[Ko e taimi 'oku tau tuku ai ki mui 'a e failalá kae ngāue 'aki 'a e tui kia Sīsū Kalaisí, 'oku tau ma'u ha fakamolemole 'o 'etau ngaahi angahalá. 'Oku tau ongo'i 'oku fai 'e hotau Fakamo'uí ma'atautolu 'a e me'a he 'ikai ke tau lava 'o fai 'iate kitautolu peé.]"

*'Eletā Neil L. Andersen 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "The Joy of Becoming Clean," *Ensign*, Apr. 1995, 51.*



na'á ku 'ilo'i 'e vave pē ha'anau mole kapau 'e hoko atu 'eku fakatomala fakamātoató. Na'á ku faka'amu pehē ange mai 'e 'i ai ha 'aho 'e maamangia ai 'eku mo'uí hangē ko e ho'atā mālié.

'I he fakalau 'a e taimí mo 'eku lotua ha 'ofa mei he'eku Tamai Hēvaní mo e ni'ihi kehé, na'e faka'au ke u toe loto fakatōkilalo ange. Na'e taki au 'e he fakatupulaki 'o e loto fakatōkilaló ke u tauhi ki he 'Otuá mo ha ni'ihi kehe 'i ha tu'unga ta'e-siokita lahi ange, pea na'e fakafo'ou mo toe fakalahi 'eku 'amanaki ki he mo'ui ta'engatá mo ha kaha'u lelei ange. 'I he tupulaki 'a e 'amanaki lelei ko iá, na'e pehē ai pē mo 'eku tui ki hoku Fakamo'ui ko Sísū Kalaisí, 'oku māfi-mafi ke Ne fakamo'ui mo fakama'a au mei he ta'e-mā'oni'oni kotoa pē. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni e lea 'a Molomoná: "Te mou ma'u 'a e 'amanaki lelei 'i he Fakalelei 'a Kalaisí pea mo e mālohi 'o 'ene toetu'ú, ke fokotu'u hake ki he mo'ui ta'engatá" (Molonai 7:41). ■

KO E HĀ 'A E NGAahi TU'UNGA 'O E FAKATOMALÁ?

Na'e ako'i 'e he palōfita ko Hilamani 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga 'o e fakatomalá:

"Kuo pau ke hā'ele mai 'a e 'Eikí ke huhu'i 'a hono kakaí, ka . . . 'e 'ikai te ne hā'ele mai ke huhu'i 'a kinautolu 'i he'enua ngaahi angahalá, kae huhu'i 'a kinautolu mei he'enua ngaahi angahalá.

"Pea kuo tuku kiate ia 'a e mālohi 'e he Tamaí ke huhu'i 'a kinautolu mei he'enua ngaahi angahalá koe'uhí ko e fakatomalá; ko ia kuó ne fekau mai 'ene kau 'āngeló ke fakahā 'a e ngaahi ongoongo 'o e ngaahi tu'unga 'o e fakatomalá, 'a ia 'okú ne 'omi kiate kinautolu 'a e mālohi 'o e Huhu'í, ke fakamo'ui 'a honau laumalié" (Hilamani 5:10–11; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa'i).

Fakakaukau ke ako e ngaahi potufofolofola ko 'ení ke mahino lelei ange ha ni'ihi 'o e ngaahi tu'unga ko iá: Loma 3:23; 1 Nīfai 10:21; 2 Nīfai 2:8; Mōsaia 4:9–10; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 58:42–43.

'Oku mau tali lelei ha ngaahi fakamatala 'o ha'amou ngaahi a'usia he ongoongolelei fekau'aki mo e ngāue pea mo e misiona 'o e Fakamo'ui. 'E ala kau 'i he ngaahi tefitó 'a e Fakalelei, 'alo'ofá, fakamo'ui, 'amanaki lelei, pe fakatomalá. Kātaki kae fakangatangata ho'o fakamatalá ki he fo'i lea pē 'e 600, fakahingoa ia ko e "Oku Mau Lea 'ia Kalaisí," pea fakahū mai ia 'i he liahona.lds.org pe 'imeili ki he liahona@ldschurch.org.

'ĀTAMA

*"Oku tokosi'i pē ha kakai 'i 'itāniti kotoa ne kaunga tonu ki ai e palani 'o e fakamo'uí . . .
'o laka hake 'i he tangata ko 'Ātamá."*¹

'Oku 'iloa au 'e he tokolahi taha 'o e kakai ko e fuofua tangata ke mo'ui he māmaní, ka 'oku 'ikai 'ilo 'e ha tokolahi na'e 'i ai hoku fatongia mahu'inga kimu'a peá u toki ha'u ki he māmaní. Na'á ku taki 'a e kau tau 'a e 'Otuá 'i he mo'ui kimu'a 'i he māmaní 'o tau'i e kau tau 'a Sē-tané 'i he Tau 'i he Langí,² pea na'á ku tokoni kia Sīsū Kalaisi 'i hono fa'u 'o e māmaní.³ Na'e 'iloa au ko Maikeli he taimi ko iá, 'a ia ko hono 'uhingá ko e taha "oku hangē ko e 'Otuá."⁴

Na'e fili au 'e he 'Otuá ke u hoko ko e fuofua tangata he māmaní mo tuku au 'i he Ngoue ko 'Ītení, ko ha palataisi na'e 'i ai 'a e fa'a-hinga 'akau mo e fanga monu-manu kehekehe. Na'á Ne hō kiate au 'a e "mānava 'o e mo'ui"⁵ mo foaki kiate au ha hingoa fo'ou: 'Ātama.⁶

Na'e folofola mai 'a e 'Otuá ki hoku uaifi ko 'Ivī, pea mo au ke 'oua te ma kai 'a e fua 'o e 'akau 'o e 'ilo 'o e lelei mo e kovi.⁷ Kapau na'e 'ikai ke ma kai e fuá, na'á ma mei nofo ai pē 'i he ngoué mo mo'ui 'o ta'engata, ka na'e 'ikai ke ma mei lava 'o "fakalalakaka [i he'ema] fehanga-hangai mo e ngaahi me'a 'i he mo'ui fakamatelié"⁸ pe ma'u ha fānau.⁹ Ko e filí na'e 'amaua ia ke fai.

Na'e pau ke ma mavahe mei he ngoué mo e 'ao 'o e 'Otuá koe'uhí

ko 'ema fili ke kai 'a e fua 'o e 'akau. 'Oku 'iloa 'eni ko e Hingá. Na'á ma hoko ai 'o matelie, foua fakatou'osi 'a e lelei mo e kovi 'o e mo'uí, mo 'omi ha fānau ki māmaní.¹⁰

Na'e 'afio'i 'e he 'Otuá 'e hoko 'a e Hingá—na'á Ne fekau mai ai 'a Sīsū Kalaisi ke fai e

fakalelei ma'a 'etau ngaahi angahalá mo ikuna'i 'a e maté ka tau lava mo 'etau fānau 'o foki kiate Ia.¹¹

Na'á ma ako mo 'Ivi 'a e ongo-ongolelei 'o Sīsū Kalaisi—kau ai 'a e tui kia Sīsū Kalaisi, fakatomalá, papitaisó, ma'u 'a e me'afuaki 'o e



Laumālie Mā'oni'oní, mo e kātaki ki he ngata'angá—pea na'á ma ako'i ia ki he'ema fānaú.¹²

Na'e 'ā hoku matá koe'uhí ko 'eku ngaahi a'usiá, peá u ma'u e fiefiá 'i he mo'uí ni.¹³ Manatu'i te ke lava mo koe ke ongo'i e 'ofa 'a e 'Otuá mo

foki kiate Ia kapau te ke muimui 'ia Sisū Kalaisi,¹⁴ hangē ko ia ne u ako ke faí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Robert L. Millet, "The Man Adam," *Ensign*, Jan. 1994, 8.

2. Vakai, Fakahā 12:7–8.
3. Vakai, Robert L. Millet, "The Man Adam," 10.
4. Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, "Maikeli," scriptures.lds.org.
5. Sēnesi 2:7.
6. Vakai, Mōse 1:34.
7. Vakai, Sēnesi 2:16–17; Mōse 3:16–17.
8. *Malanga'aki 'Eku Ongoongolelei: Ko ha Fakahinohino ki he Ngāue Fakafai'ekauí* (2004), 56.
9. Vakai, 2 Nifai 2:22–23.
10. Vakai, Mōse 4:22–31; 5:10–11; 'Alamá 12:21–27.
11. Vakai, Sione 3:16–17; 1 Kolinitō 15:22; 2 Nifai 9:21; 'Alamá 42:2–15.
12. Vakai, Mōse 5:1–12, 58–59; 6:51–67.
13. Vakai, Mōse 5:10.
14. Vakai, Mōsaia 27:25–26.
15. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 27:11.
16. Vakai, Sēnesi 5:5.
17. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 116:1; Taniela 7:9–14.
18. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 29:26.
19. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 88:114–16.

MEI TO'OHEMÁ: TÁVALVALI'Á DAN BAXTER; 'ĀTAMA MO 'IVI 'I HE NGOUÉ, TÁ 'E LOWELL BRUCE BENNETT; KO E MAVAHE MEI HE NGOUÉ KO 'ITENÍ, TÁ 'E JOSEPH BRICKEY; 'I HE TATAÚ, TÁ 'E JOSEPH BRICKEY; KO E AKOJ 'E 'ĀTAMA MO 'IVI 'ENA FĀ-NAÚ, TÁ 'E DEL PARSON; KO E FAKANOFÓ 'E 'ĀTAMA 'A SETÍ, TÁ 'E DEL PARSON; 'ĀTAMA-'ONITAI-'ĀMANI, TÁ 'E DEL PARSON; KO E IKUNA'Í 'E HE 'ĀNGELO PULE KO MAIKELÍ 'A SĒTANÉ, TÁ 'E GUIDO RENU BRIDGEMAN ART LIBRARY/GETTY IMAGES; 'ĀTA MEI MUÍ MEI HE ISTOCKPHOTO/THINKSTOCK

PUHA MO'ONI'I ME'Á: 'ĀTAMA

Ngaahi Hingoá: 'Ātama, Tamai ko 'Ātamá, 'I Mu'a 'i he Ngaahi 'Ahó, Maikeli¹⁵

Ta'u 'i he taimi maté: 930¹⁶

Ngaahi fatongia 'i he maama fakalaumālié: Taki e kau tau 'a e 'Otuá 'o tau'i 'a Sētane; tokoni kia Sisū Kalaisi 'i hono fa'u 'a e māmaní

Ngaahi fatongia he mo'ui fakamatelié: Pēteliake, husepāniti, mo e tamai; tokoni 'i hono fakahoko 'o e Hingá; mo'ui 'aki 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi

Ngaahi fatongia 'i he maama tatali'anga 'o e ngaahi laumālié: 'E 'a'ahi mai ki hono kakai 'i 'Ātama-'onitai-'Āmani¹⁷; tokoni 'i he Toetu'ú¹⁸; taki 'a e tau'i faka'osi 'o Sētané¹⁹



**Fai 'e Palesiteni
Gordon B. Hinckley
(1910–2008)**

Palesiteni Hono
Hongofulu Mā
Nima 'o e Siasí

KO E TOLU'I 'OTUA FAKALANGÍ

Ko 'etau tui ki he 'Otua ko e Tamai Ta'engatá; mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí; pea mo e Laumālie Mā'oni'oni, ko e tu'unga mahu'inga taha ia 'o 'etau tui fakalotú.

Na'e fā'ele'i 'a Kōtoni B. Hingikelī, ko e palesiteni hono hongofulu mā nima 'o e Siasí, he 'aho 23 'o Sune 1910. Na'e fakanofu ia ko e 'Aposetolo he 'aho 5 'o 'Okatopa 1961, 'i hono ta'u 51, pea 'i he 'aho 12 'o Mā'asi 1995, na'e fokotu'u ai ia ko e Palesiteni 'o e Siasí.

Na'e fika 'uluaki 'aki 'eni 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'i he'ene fokotu'u 'a e ngaahi tefito 'i 'elemēniti 'o 'etau tokāteline:

“Oku mau tui ki he 'Otua, ko e Tamai Ta'engatá, pea ki Hono 'Alo, ko Sisū Kalaisí, pea ki he Laumālie Mā'oni'oni” (Ngaahi Tefito 'o e Tui 1:1).

[Na'e toe ako'i 'e he Palōfita]: “Ko e 'uluaki tefito 'i mo'oni 'o e ongoongoleleí ke 'ilo'i pau 'a e 'ulungaanga 'o e 'Otuá” (*History of the Church*, 6:305).

'Oku fenāpasi 'a e ngaahi fakahā mahu'inga kāfakafa pea mo kilukilua ko 'eni mo e folofola 'a e 'Eiki . . . : “Pea ko 'eni 'a e mo'ui ta'engatá, ko 'enau 'ilo koe ko e 'Otua mo'oni pē taha, mo Sisū Kalaisi, 'a ia na'á ke fekaú” (Sione 17:3). . . .

'Otua ko e Tamai Ta'engatá

'Oku ou tui ta'e-faka'uli'ulilātai pe ha toe veiveiua ki he 'Otua ko e Tamai Ta'engatá. Ko 'eku Tamai Ia, ko

e Tamai hoku laumālie, mo e Tamai 'a e laumālie 'o e tangata kotoa. Ko Ia 'a e Tupu'anga ma'ongo'ongá, ko e Pule 'o e 'Univēsí. . . . Na'e fakatupu 'a e tangatá 'i Hono tataú. 'Oku fakatāutaha ia. 'Okú Ne mo'oni. 'Okú Ne fakafu'ituitui. 'Okú Ne “ma'u . . . 'a e sino 'o e kakano mo e hui 'oku ongo'ingofua tatau mo e sino 'o e tangatá” (T&F 130:22).

'I he fakamatala ki he fa'u 'o e māmaní, “Na'e folofola 'a e 'Otuá, Ke tau ngaohi 'a e tangatá 'i hotau tataú, mo [hotau] angá” (Sēnesi 1:26).

'E lava nai ke 'i ai ha fakalea 'e toe mahino ange ai? 'Okú ne fakama'a-ma'a 'i 'apē ai e 'Otuá, 'o hangē ko ia 'oku feinga ha ni'ihiki ke tau tui ki ai, 'i he pehē na'e fakatupu 'a e tangatá 'i Hono tatau mo'oni? Ka 'oku totonu ke ne ue'i 'i he loto 'o e tangata mo e fefine kotoa hano fakahounga 'i lahi 'ene hoko ko e foha mo e 'ofefine 'o e 'Otuá. . . .

. . . Na'á ku lolotonga lea, 'i he'eku hoko ko e faifekaú [i Lonitoni 'i 'Ingilaní, pea fakahēleleu mai ha taha fakaanga], “Ko e hā 'oku 'ikai ke ke nofo ai pē 'i he tokāteline 'o e Tohi Tapú 'oku pehē ai 'i he Sione (4:24), 'Ko e 'Otuá ko e Laumālie?”

Na'á ku fakaava leva 'eku Tohi Tapú ki he veesi na'á ne lau maí peá u lau ki ai 'a e vēsí kakato: “Ko e 'Otuá ko e Laumālie: pea ko kinautolu 'oku hū kiate iá, 'oku totonu ke hū 'i he laumālie mo e mo'oni.”

Peá u pehē ange, “Oku mo'oni ko e 'Otuá ko e laumālie, pea pehē pē mo koe, pea 'i hono fakataha 'i 'o e laumālie mo e sinó 'okú ke hoko ai ko e tangata mo'ui, 'o tatau pē mo au.”

Ko kitautolú takitaha 'oku kongā

ua 'o 'i ai e tafa'aki fakalaumālie mo e tafa'aki fakaesino. 'Oku tau 'ilo kotoa hono mo'oni 'o e maté . . . , pea 'oku tau takitaha 'ilo 'oku hoko atu 'a e laumālie 'o mo'ui ko ha me'a 'oku mavahe pea 'e 'i ai ha taimi, 'o fakatatau mo e palani fakalangi na'e lava 'o hoko 'i he feilaulau 'a e 'Alo 'o e 'Otuá, 'e 'i ai hano toe fakataha 'i 'o e laumālie mo e sinó. 'Oku 'ikai toe kehe hono fakahā 'e Sisū ko e 'Otuá ko e laumālie pea 'oku 'i ai Hono sino pea mo e pehē ko au ko e laumālie pea 'oku toe 'i ai mo hoku sino.

'Oku 'ikai ke u fakatatau hoku sinó ki Hono tu'unga haohaoá, lavame'á, pea 'i hono faka'ofu'ofa mo ngeiá. 'Oku ta'engata Ho'oná Ia. 'Oku mate-lie pē au. Ka 'oku hanga 'e he me'a ko iá 'o fakalahi 'eku 'a'apa kiate Iá. . . . 'Oku ou feinga ke 'ofa 'iate Ia 'aki hoku lotó, mālohí, 'atamaí, mo e iví kotoa. 'Oku mahulu hake Hono potó 'i he poto 'o e tangata kotoa pē. . . . 'Oku fālute He'ene 'ofá 'a e kotoa 'o 'Ene fānaú, pea ko 'Ene ngāué mo Hono nāunaú ke fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a Hono ngaahi fohá mo e ngaahi 'ofefinē . . . (vakai, Mōsese 1:39). . . .

Ko e 'Eiki ko Sisū Kalaisí

'Oku ou tui ki he 'Eiki ko Sisū Kalaisí, ko e 'Alo 'o e 'Otua ta'engata mo mo'ui. 'Oku ou tui ko Iá ko e 'Alo Lahi Taha 'o e Tamai pea ko e 'Alo pē Taha 'o e Tamai Na'e Fakatupu 'i he kakanó. 'Oku ou tui ko Iá ko e tokotaha fakafu'ituitui, mavahe mo makehe mei He'ene Tamai. . . .

'Oku ou tui ko e tangata haohaoa pē taha Ia 'i He'ene mo'ui



fakamatelié ke 'a'eva 'i he māmaní. 'Oku ou tui 'e ma'u 'i He'ene folofolá 'a e maama mo e mo'oni, 'a ia, kapau te tau tauhi, te ne fakahaofi 'a e māmaní mo 'omi 'a e hakeaki'í ki he fa'ahinga 'o e tangatá. 'Oku ou tui 'oku 'i Hono lakanga fakataula'eikí 'a e mafai fakalangí—'a e mālohi ke tāpuaki'i, 'a e mālohi ke fakamo'ui, 'a e mālohi ke pule 'i he ngaahi ngāue 'i māmani 'a e 'Otuá, 'a e mālohi ke nono'o 'i he langí 'a ia 'oku nono'o 'i he māmaní.

'Oku ou tui ne tu'unga 'i He'ene feilaulau fakaleléi, 'a hono foaki 'Ene mo'uí 'i he mo'unga ko Kalevalé, na'á Ne totongi huhu'i ai e angahalá 'a e fa'ahinga 'o e tangatá, 'o fakatau'atāina 'i kitautolu mei he mafasia 'o e angahalá kapau te tau si'aki 'a e koví pea muimui 'iate Ia. 'Oku ou tui ki hono mo'oni mo e mālohi 'o 'ene Toetu'ú. . . . 'Oku ou tui 'oku

tu'unga 'i He'ene Fakaleléi, . . . hono foaki mai kiate kitautolu takitaha 'a e me'a'ofa 'o e toetu'u mei he maté. 'Oku ou tui foki 'oku tu'unga 'i he feilaulau ko iá hono foaki ki he tangata mo e fefine kotoa, ki he foha mo e 'ofefine kotoa 'o e 'Otuá, 'a e faingamālie ki he mo'ui ta'engatá mo e hakeaki'i 'i he pule'anga 'o 'etau Tamaí, 'i he'etau. . . talangofua ki He'ene ngaahi fekaú.

Kuo te'eki ai ha taha ma'ongo'onga pehē kuó ne fononga'ia 'a e māmaní. Kuo te'eki ai ha toe taha te ne fakahoko ha feilaulau ta'e-fakatataua pe foaki ha tāpuaki tatau. Ko Ia 'a e Fakamo'ui mo e Huhu'i 'o e māmaní. 'Oku ou tui kiate Ia. 'Oku ou fakamo'oni ki Hono fakalangí . . . 'Oku ou 'ofa kiate Ia. 'Oku ou takua Hono huafá 'i he 'a'apa pea mo e ofo. . . .

. . . 'Oku tala 'e he Folofolá kau

kiate [kinautolu] na'á Ne fakahā Ia ki aí mo kinautolu na'e folofola ki aí, ko e 'Alo mo'ui mo toetu'u Ia 'o e 'Otuá. Ko e me'a tatau pē 'i he kuonga fakakosipelí ni, kuó Ne 'osi hā mai, pea kuo pehē 'e kinautolu na'e mamata kiate Iá:

"Pea ko 'eni, hili 'a e ngaahi fakamo'oni lahi kuo fai 'o kau kiate iá, ko e fakamo'oni fakamuimui taha 'eni, 'a ia 'okú ma fai 'o kau kiate iá: 'Okú ne mo'ui!

"He na'á ma mamata kiate ia, 'io 'i he to'ukupu to'omata'u 'o e 'Otuá; pea ma fanongo ki he le'o 'oku fakamo'oni'í ko ia 'a e 'Alo pē Taha na'e Fakatupu 'o e Tamaí—

"Pea 'oku fakatupu pea na'e fakatupu 'e ia, pea 'iate ia, pea meiate ia, 'a e ngaahi māmá, pea ko hono kakai 'o iá ko e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine kuo fakatupu ki he 'Otuá" (T&F 76:22–24).

Ko e Kalaisi 'eni 'oku ou tui ki aí
pea ko Ia 'oku ou fakamo'oni ki aí.

Ko e Laumālie Mā'oni'oni

'Oku ma'u 'a e 'ilo ko iá mei he fakamatala 'a e folofolá, pea 'oku ma'u 'a e fakamo'oni ko iá 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni. Ko ha me'afaoaki, toputapu mo faka'ofó'ofa ia, 'oku ma'u 'i he fakahā mei he mēmipa hono tolu 'o e Tolu'i 'Otuá. 'Oku ou tui ko e Laumālie Mā'oni'oni ko ha tokotaha sino fakalaumālie 'okú ne 'afio fakataha mo e Tamai pea mo e 'Aló, 'o fa'u 'e he toko tolu ni 'a e Tolu'i 'Otuá fakalangí. . . .

'Oku mahino hono pehē 'i he kuonga mu'á ko e Laumālie Mā'oni'oni ko e mēmipa 'o e Tolu'i 'Otuá mei he pōtalanóa 'a Pita mo 'Ananaia 'i hono fufuu'i 'e 'Ananaia e kongá 'o e pa'anga na'e ma'u mei he fakatau 'o e kongá kekelelé.

"Ka na'e pehē 'e Pita, 'Ananaia, ko e hā kuo fakapito ai ho lotó 'e Sētané, ke ke loi ki he Laumālie Mā'oni'oni . . . ?

". . . 'Oku 'ikai ko ho'o loi ki he tangatá, ka ki he 'Otuá" (Ngāue 5:3–4).

Ko e Laumālie Mā'oni'oni [ko e] Fakafiēmālie ia na'e tala'ofa 'e he Fakamo'u'i te ne ako'i Hono kau muimui 'i he ngaahi me'a kotoa mo fakamanatu e me'a kotoa pē kiate kinautolu . . . (vakai, Sione 14:26).

Ko e Laumālie Mā'oni'oni ko e Tokotaha Fakamo'oni ia ki he Mo'oni, te Ne lava 'o ako'i e tangatá 'i he ngaahi me'a he 'ikai ke nau lava 'o feako'i'aki. . . . 'Oku tala'ofa mai 'e 'ilo 'a e mo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná "'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni." 'Oku fakahā 'e Molonai, "Pea 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni te mou lava ai ke 'ilo'i hono mo'oni 'o e ngaahi me'a kotoa pē" (Molonai 10:4–5).



'Oku ou tui ko e mālohi mo e me'afaoaki ko 'eni, 'oku 'atā ia kiate kinautolu he 'ahó ni.

Mo'oni mo Fakafo'ituitui

. . . 'Oku ou tui ki he 'Otuá ko e Tamai Ta'engatá, pea ki Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisí, pea ki he Laumālie Mā'oni'oni.

Na'e papitaiso au 'i he huafa 'o e toko tolu ni. Na'á ku mali 'i he huafa 'o e toko tolu ni. 'Oku 'ikai ha'aku fehu'i 'aku fekau'aki mo honau mo'oni pea mo 'enau māvahevahé. Na'e fakamahino 'a e māvahevahe ko iá 'i he taimi na'e papitaiso ai 'a Sīsū 'e Sione 'i Soataní. Na'e tu'u 'i he loto vai 'a e 'Alo 'o e 'Otuá. Na'e ongona e le'o 'Ene Tamai 'i he'ene fakahā Hono tu'unga 'alo fakalangí, pea na'e hāsino 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'i ha fōtunga 'o ha lupe (vakai, Mātu 3:16–17).

'Oku ou 'ilo na'e folofola 'a Sīsū ko kinautolu kuo mamata kiate Iá kuo nau mamata ki he Tamai [vakai, Sione 14:9]. He 'ikai 'apē ke lava 'o fai e lau tatau 'e ha fānau tokolahi 'oku nau fōtunga tatau mo 'enau mātu'á?

Ko e taimi na'e lotu ai 'a Sīsū ki he

Tamai, ko e mo'oni na'e 'ikai ko 'Ene toe lotu pē kiate Ia!

Uouangataha Mo'oni

Ko ha ni'ihi māvahevahe kinautolu, ka 'oku nau taha 'i he taumu'á mo e ngāué. 'Oku nau taha pē 'i hono fakahoko 'a e palani lahi mo fakalangí 'o e fakamo'ui mo e hakeaki'i 'o e fānau 'a e 'Otuá.

. . . Na'e tautapa 'a Kalaisi ki He'ene Tamai fekau'aki mo e kau 'Aposetolo na'á Ne 'ofeiná, 'o pehē:

"Pea 'oku 'ikai ko 'eku lotua 'a kinautolu ni pē, ka ko kinautolu foki 'e tui kiate au 'i he'enu leá;

"Koe'uhí ke taha pē 'a kinautolu kotoa pē; 'o hangē 'okú ke 'iate aú, 'e Tamai, mo au 'iate koé, koe'uhí ke nau taha pē foki 'iate kitaua" (Sione 17:20–21).

Ko e uouangataha mo'oni ko ia 'i he Tamai, 'Aló, pea mo e Laumālie Mā'oni'oni 'okú ne ha'i fakataha 'a e toko tolu ni ke nau taha 'i he Tolu'i 'Otuá fakalangí. ■

Mei he "The Father, Son, and Holy Ghost," Ensign, Nov. 1986, 49–51; ko e fakamata'itohi lahi mo e faka'ilonga leá na'e toki tanaki atu ke tatau.

TAUHI 'O E 'AHO SĀPATÉ

Ko e Sāpaté ia ki ha kakai tokolahi, ko ha toe 'aho pē 'i he faka'osinga 'o e uiké ke fai ai ha toe mālōlō mo ha fakafiefia. Neongo ia, kuo 'osi ako'i 'e he fakahā 'i he kuonga mu'á mo onopooni hono mahu'inga ke tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní. 'I he peesi 56–57 'o e makasini ko 'ení, 'oku fakamatala'i ai 'e Leli M. Kipisoni ko e tokoni 'uluaki 'i he kau palesitenisī lahi 'o e Kau Talavou, 'a e fatongia mahu'inga 'o e tauhi 'o e 'aho Sāpaté. 'Oku pehē 'e Misa Kipisoni, "Ko e anga 'o 'etau tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní ko e fakafōtunga atu ia ki tu'a 'o 'etau fuakava ke manatu'i ma'u ai pē 'a Sīsū Kalaisí."

'I he ako ko ia ho'omou fānaú ke tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní, te nau mateuteu ai ke ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi. Hangē ko e lea 'a Misa Kipisoni, "Kapau te tau muimui mo mo'ui 'aki e tu'utu'uni fakalangi ke tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní, 'e hanga 'e he 'Eiki 'o tāpuaki'i kitautolu, tataki kitautolu, pea mo fakahinohino'i fakalaumālie kitautolu 'i hono fakalelei'i e ngaahi palopalema 'oku tau fehangahangai mo iá."

Ngaahi Fokotu'u ki hono Ako'i 'o e To'u Tupú

- Lau e fakamatala 'a Misa Kipisoni 'i he peesi 56–57. Hili ia pea alea'i e me'a 'e lava ke fai 'e homou fāmilí he uike takitaha ke teuteu ai ke tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní. Te mou lava 'i he efiāfi fakafāmilí 'i 'apí ke hiva'i 'a e "Ke Tau Ngāue Mālohí" (*Ngaahi Himi*, fika 76) pe ko ha himi kehe fekau'aki mo e Sāpaté pea alea'i e me'a

'e lava ke fai 'e homou fāmilí ke tauhi ai 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní.

- Fakakaukau ke mou lau mo ho'omou fānaú to'u tupú 'a e kongā ki hono tauhi 'o e 'aho Sāpaté 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*, kau ai mo e ngaahi potufolofola 'oku lisi 'i he ngata'angá. Te mou lava 'o kumi fakataha ha ngaahi potufolofola kehe fekau'aki mo hono tauhi 'o e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní pea alea'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni fekau'aki mo e tauhi 'o e 'aho Sāpaté.
- Mahalo te mou fie mamata 'i ha ngaahi vitiō fekau'aki mo ia mo lau fakataha mo ho'omou to'u tupú ha ngaahi fakamatala. 'Alu ki he youth.lds.org 'o lomi'i 'i he "Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú." Pea lomi'i 'i he kongā ki he tauhi 'o e 'aho Sāpaté, pea te mou ma'u ai ha ngaahi vitiō fekau'aki pea mo ha ngaahi fakamatala 'i he tafa'aki to'omata'ú mo e kongā ki lalo 'o e pēsí.

Ngaahi Fokotu'u ki hono Ako'i 'o e Fānaú

- Lau 'a e "Tikoni Fo'ou 'Aupito" 'i he *Liahona* 'o 'Okatopa 2013, pea alea'i hono mahu'inga 'o e sākalamēnití 'i he tauhi 'o e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní.
- Fakakaukau ke mou lau 'a e "Ko ha Lēsoni 'i he Loto 'Apasiá" 'i he *Liahona* 'o Mā'asi 2010; mahalo te mou fie fakahoko 'a e 'ekitivití 'oku 'oatu fakataha mo e fakamatalá. Alea'i mo ho'omou fānaú e founa 'oku tokoni ai 'a



NGAAHI POTUFOLOFOLA KI HE KAVEINGA KO 'ENÍ

'Ekesōtosi 20:8–11.

'Īsaia 58:13–14

1 Kolinito 11:23–26

3 Nīfai 18:3–11

Molonai 6:4–6.

Tokāteline mo e Ngaahi

Fuakava 59:9–13.

e 'apasia 'i he lotú ki hono tauhi 'o e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní.

- Alea'i e me'a 'e lava ke fai 'e homou fāmilí he 'aho Sāpaté ke faka'apa'apa'i ai e 'Eiki. Mahalo te mou fie lau 'a e "Fakapapau'i he Taimi Ní" mei he *Liahona* 'o Mā'asi 2012 ke ma'u ha sīpinga 'o ha taha 'okú ne tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oní 'i ha tūkungā faingata'a.
- Te mou lava 'o hiva'i mo ho'omou fānaú ha ngaahi hiva fekau'aki mo e Sāpaté, kau ai 'a e "Aho Tokonakí" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 105). Talanoa ki ha me'a 'e lava ai 'e homou fāmilí 'o faka'aonga'i 'a e 'aho Tokonakí mo ha ngaahi 'aho kehe 'o e uiké ke teuteu ki he Sāpaté. ■

*Manatu'i ma'u pē
ko Sīsū Kalaisí—
'a e Tupu'anga
'o e 'univēsí,
tokotaha fa'u
'o e palani 'o
hotau fakamo'uí,
mo e 'ulu 'o e
Siasi ko 'ení—
ko ia 'oku pulé.*



Fai 'e 'Eletā
M. Russell Ballard

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá



HANGANAKI ATU KI HE KAHA 'Ú 'I HE Tui & 'Amanaki Lelei

Oku ta'epau 'a e ngaahi tūkunga 'i he māmaní mo fakatu'utāmaki, pea 'oku 'ikai tu'u ma'u 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'o e māmaní mo ta'epau. 'Oku 'ohofi 'e kinautolu 'oku nau fie ta'ofi 'a e tau'atāina ke filí 'a e ngaahi me'a mahu'inga 'oku fakamahu'inga 'i 'i he mo'uí, 'a e tau'atāina, mo e tulifua ki he fiefiá, pea 'ai ke tau fakafalala kae 'ikai fakalotolahi 'i kitautolu ke tau faka'aonga 'i hotau ngaahi potó mo e ngaahi talēnití ke fakatupu ha ngaahi founa fo'ou mo fakafiefia ki hono fakahoko 'o e ngaahi polokalamá.

'Oku hōloa 'a e tu'unga 'o e mo'ui angama'á. 'Oku 'ohofi 'a e fāmilí pea 'oku holo. Kuo faka'au ke momoko 'a e 'ofá 'i he loto 'o e hou'eiki tangatá mo e hou'eiki fafiné pea 'oku 'ikai fakanatula (vakai, Mātiu 24:12; Loma 1:31). 'Oku ta'etūkua e hōloa 'a e ngeiá, faitotonú, pea mo e angatonu 'a e kau taki fakapolitikalé, pisinisí, mo e kau taki kehé. 'Oku lahi 'a e ngaahi tau mo e ngaahi ongoongo 'o e tau 'i he ngaahi pule'angá mo e fa'ahingá. Pea 'oku toe fakatupu 'auha ange 'i ha toe fa'ahinga fepaki fakakautau 'a e tau 'i he vaha'a 'o e lelei mo e koví—'i he vaha'a 'o e Fakamo'uí mo 'Ene kau tau 'o e māamá pea mo Sētane mo hono kau muimui kovi 'o e fakapo'ulí—koe'uhí ko e laumālie 'o e fānau 'a e 'Otuá.

Na'e fakamatala 'a Palesitene Kōtoni B. Hingikelí (1910–2008) ki he māmani 'oku 'amanaki ke hū atu ki ai 'a e to'u kei talavou 'i he'ene pehē: “Oku tau mo'ui 'i ha fa'ahita'u 'oku fakahoko ai 'e he kau tangata fita'á ha ngaahi me'a kovi mo fulikivanu. 'Oku tau mo'ui 'i ha taimi 'o e tau. 'Oku tau mo'ui 'i ha taimi 'oku hikisia. 'Oku tau mo'ui 'i he taimi 'o e faiangahala, ponokalafi, mo e mo'ui anga'uli. 'Oku nofo'ia 'e he ngaahi angahala 'o Sōtoma mo Komolá hotau sōsaieti. Kuo te'eki ai fehanga hangai hotau kakai kei talavou mo ha faingata'a lahi ange. Kuo te'eki ai ke tau mamata lelei ange 'i ha toe taimi ki he fōtunga fakatauele 'o e koví.”¹

‘Oku ‘ikai totonu ke tau ofo ‘i he ngaahi tūkunga ko ‘eni hotau taimí koe‘uhí he ‘oku fakamo‘oni‘i ‘e he ngaahi folofolá mo e ngaahi kikite hotau kuongá, ‘a e me‘a ‘e hoko kapau ‘e sítu‘a ‘a e kakaí mei he ‘Otuá. Te tau foua mo ha ngaahi me‘a fakamamahi kehe lahi ange, he ‘oku kei hoko atu pē tēvoló ‘a ‘ene feinga ke fakahoko ‘ene ngaahi palani kākāá. ‘I he taimi tatau pē, na‘e mamata mai ‘a e kau palōfita ‘o e kuonga mu‘á ki hotau kuongá, ‘o nau mamata ki he to‘u tangata kei iiki ‘o hotau kuongá, ‘o ‘ilo‘i ‘e hoko ‘a e kuongá ni ko ha kuonga ‘o e maama mo fakaofo kuo te‘eki a‘usia ‘e he māmaní.

Na‘á ku kole ha fakahinohino ke u ‘ilo e pōpoaki ‘oku finangalo ‘etau Tamai Hēvaní ke vahevahé, ‘i he‘eku teuteu ‘a e pōpoaki ko ‘ení. Na‘e ha‘u ki he‘eku fakakaukau ‘a e ngaahi lea fakanonga mo mahino na‘e fai ‘e he ‘Eikí ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá: “Ke mou fiefia, he te u tataki atu ‘a kimoutolu. ‘Oku ‘amoutolu ‘a e pule‘angá . . . , pea ‘oku ‘amoutolu ‘a e ngaahi koloa ‘o e ta‘engatá” (T&F 78:18).

Fetongi ‘a e Ilifiá ‘aki ‘a e Tuí

Ko e me‘a ‘oku ou tui ‘oku finangalo ‘a e ‘Eikí ke u lea ‘akí ko e totonu ko ia ke tau fetongi e ilifiá ‘aki ‘a e tuí—‘o tui ki he ‘Otuá mo e mālohi ‘o e Fakalelei ‘a e ‘Eiki ko Sīsū Kalaisí.

‘Oku ou kei manatu‘i ‘eku hoko ko e ki‘i tamsi‘i ta‘u 13, ‘i he‘eku foki mai ki ‘api mei he fakataha lakanga fakataula‘eikí ‘i he Sāpate, ‘aho 7 ‘o Tisema 1941, ‘o ‘ilo mei he‘eku ongomātu‘á ne toki pomu ‘e Siapani ‘a e Taulanga Mata‘itofé. Na‘e teke‘i ‘e he me‘á ni ‘a e ‘Iunaiteti Siteití ke kau atu ki he tau ‘a māmani na‘e ‘osi lolotonga hoko pē ‘i ‘Iulope, ‘i ha ta‘u ‘e ua. Na‘e hangē ki he anga ‘o ‘emau fakakaukau ‘e ngata ‘a e māmaní. Na‘e lahi ‘a e ta‘e‘iloá he na‘e tokolahi ‘a e kau talavou na‘e ui ki he ngāue fakakautau. Ka, neongo ‘a e ngaahi fepakipakí, faingata‘á, mo e ngaahi mālohi kovi ‘i he māmaní, ‘o hangē ko e taimi ní, na‘e kei ‘i ai pē ha lelei lahi.

‘I he‘etau fakakaukau ki he kaha‘ú, ‘oku totonu ke fakafonu ‘aki kitautolu ‘a e tuí mo e ‘amanaki lelei. Manatu‘i ma‘u pē ko Sīsū Kalaisi—‘a e Tupu‘anga ‘o e ‘univēsí, tokotaha fa‘u ‘o e palani ‘o hotau fakamo‘uí, mo e ‘ulu ‘o e Siasi ko ‘ení—ko ia ‘oku pulé. He ‘ikai ke Ne tuku ke ta‘e malava ‘Ene ngāué. ‘E ikuna ia ‘i he fakapo‘uli mo e kovi kotoa pē. Pea ‘okú Ne fakafe‘i kotoa kitautolu, ko e kāingalotu ‘o Hono Siasí mo ha ní‘ihi kehe ‘oku loto tōnungá, ke kau ‘i he tau ma‘á e laumālie ‘o e fānau ‘a e ‘Otuá. Kuo pau foki ke tau lí‘oa mo fakatapui hotau lotó, iví, ‘atamaí, mo e mālohí ki He‘ene ngāué, fakataha mo e

ngaahi me‘a kehe kotoa te tau fai ‘i he mo‘uí, ‘o ‘a‘eva ‘i he tui mo ngāue ‘i he loto fakapapau.

Hanganaiki atu ki he kaha‘ú ‘i he loto fakatu‘amelie. ‘Oku ou tui ‘oku tau tu‘u ‘i he kamata‘anga ‘o ha kuonga fo‘ou ‘o e tupulakí, tu‘umālié, mo e mahutafeá. Makehe mei he me‘a fakamamahi pe ngaahi palopalema ta‘e‘amanekina fakamāmani lahí, te u pehē ko e ngaahi ta‘u si‘i ka hokó, ‘e toe fakaake ‘a e tu‘unga faka‘ekonōmika ‘o e māmaní ‘i he ma‘u ko ia ‘o e ngaahi ‘ilo fo‘ou he fetu‘utakí, me‘a fakafaito‘ó, ma‘u‘anga iví, fefononga‘akí, fisikí, tekinolosia ‘o e komipiutá, mo ha ngaahi tafa‘aki kehe ‘o e fekumí.

Hange ko e kuo hilí, ko e lahi taha ‘o e ngaahi ‘ilo fo‘ou, ‘e tupu ia mei he fanafana ‘a e Laumālié mo e fakamaama ‘o e ‘atamaí ‘o kinautolu fakafaito‘o‘i‘itui ‘oku fekumi ki he mo‘oní. ‘E ha‘u fakataha ‘a e ngaahi ‘ilo fo‘ou mo e fakalalakaka ko ‘ení mo ha ngaahi faingamālie fakangāue mo e tu‘umālie kiate kinautolu ‘oku ngāue mālohí pea tautautefito kiate kinautolu ‘oku feinga ke tauhi e ngaahi fekau ‘a e ‘Otuá. Ko e me‘a ‘eni na‘e hoko ‘i ha ngaahi kuonga mahu‘inga kehe ‘o e tupulaki fakafonua mo fakavaha‘a pule‘anga he ‘ekonōmiká.

‘Ikai ngata aí, ko e lahi ‘o e ngaahi ‘ilo fo‘ou ko ‘ení ‘e fai ia ke tokoni ‘i hono fakahoko ‘o e ngaahi taumu‘a mo e ngāue ‘a e ‘Otuá pea mo fakavave‘i, ‘o kau ai hono fakafou he ngāue fakafaipekaú, hono langa ‘o Hono pule‘angá ‘i he māmaní he ‘ahó ni.

Fakahoko Ho‘o Tafa‘aki

Kuo pau ke ‘oatu ‘a e ongoongolelé ki he pule‘anga, fa‘ahinga, lea, mo e kakai kotoa pē kimu‘a ‘i he Hā‘ele ‘Angaua Mai ‘a e Fakamo‘uí—pea fakatau ki He‘ene taimi tēpile fakalangí—kae ‘oua kuó ne fakafonu ‘a e māmaní kotoa. Hangē ko hono fakahā ‘e he Palōfita ko Siosefa: “He ‘ikai lava ‘e ha nima ta‘ema‘a ke ta‘ofi ‘a e ngāué mei he‘ene laka ki mu‘á, ‘e lava ke taulōfu‘u ‘a e ngaahi fakatangá, kau fakataha mo e kakai koví, fakatahataha mo e ngaahi kau tauí, lau kovi mo e kakai loí, ka he ‘ikai ufi e laka atu ki mu‘a ‘a e mo‘oni ‘a e ‘Otuá, ‘i he anga-faka‘ei‘eiki mo tau‘atāina, kae ‘oua kuo hū atu ki he konitinēniti kotoa pē, a‘u ki he potu kotoa pē, ‘u‘ufi ‘a e fonua kotoa pē, mo fakango ‘i he telinga kotoa pē, kae ‘oua kuo fakahoko ‘a e ngaahi taumu‘a ‘a e ‘Otuá, pea folofola ‘a Sihova Ma‘ongo‘onga kuo lava ‘a e ngāué”²

‘I hono ‘oatu ko ia ‘o e ongoongolelé ki he laupiliona ‘o e ngaahi laumālie ‘oku fiekaia fakalaumālié, ‘e fakahoko ha ngaahi mana ‘e he to‘ukupu ‘o e ‘Eikí. ‘E ngāue ha kau faifekau mei ha ngaahi fonua kehekehe ki he ‘Eikí



Ko e lahi 'o e ngaahi 'ilo fo'ou 'e fai ia ke tokoni 'i hono fakahoko 'o e ngaahi taumu'a mo e ngaue 'a e 'Otuá pea mo fakavave'i, 'o kau ai hono fakafou he ngaue fakafaifekau, hono langa 'o Hono pule'angá 'i he māmani he 'ahó ni.

'i he funga 'o e māmani. 'E langa ha ngaahi falelotu mo ha ngaahi tempale fo'ou ke tāpuaki'i 'a e Kāingalotú, 'o hangē ko ia kuo 'osi kikite'i fekau'aki mo e tupulaki 'a e Siasí ki mu'a 'i he nofo tu'í.

Mahalo te ke fehu'i, "E ma'u mei fē ha ma'u'anga pa'anga ke fakapa'anga 'aki e tupulaki ko 'eni?" 'E ma'u e ngaahi ma'u'anga tokoní mei he kāingalotu faivelengá 'o fakafou 'i he'enua vahehongofulú mo e ngaahi foakí. Ko e taimi te tau fakahoko ai 'etau tafa'akí, 'e tāpuaki'i leva kitautolu 'e he 'Eikí 'aki ha koloa mo ha poto ke tukutaha 'etau fakakaukau ki he me'a 'oku mahu'inga taha 'i he mo'uí: "Ka mou fuofua kumi 'a e pule'anga 'o e 'Otuá, mo 'ene mā'oni'oni; pea 'e fakalahi 'aki 'a e ngaahi me'a ni kotoa pē kiate kimoutolu" (Mātiu 6:33).

Ko ia 'e 'i ai ha taimi, mahalo pē ko ha taimi nounou pē, 'e hangē ai kuo fakaava mo'oni 'a e ngaahi matapā 'o e langí koe'uhí "e 'ikai ha potu 'e fa'a hao ia ki ai" (Malakai 3:10).

'Oku ou tui ko e tokolahi 'o e kakai lalahi kei talavou te nau kau mālohi atu ki he ngaahi tāpuaki fakatu'asinó kapau te nau tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Eikí. 'E ha'u fakataha 'a e koloá mo ha tukupā makehe—ko ha sivi te ne 'ahí'ahí 'i ha tokolahi 'o a'u ki he 'elito 'enua mo'ui fakalaumalié. Ko e taimi te ke hū ai ki he māmani fo'ou ko 'eni 'o e tu'umalié mo kau 'i hono liliu ho'ou tu'unga fakaakó mo e potó ki he tu'umalié fakapa'angá,

kuo pau ma'u pē ke ke fakafaikehekehe'i 'a e holi mo e fie ma'ú.

Fuofua Kumi ki he Pule'anga 'o e 'Otuá

'E 'i ai ha'o fili 'e ua. Ko ho'o holi ke langa mo ma'u 'a e ngaahi tāpuaki 'a e 'Eikí koe'uhí ko e fakahōhōloto fakatāutahá, ke 'iloa 'e he tangatá, ma'u 'a e mālohí, ivi takiekiná pea mo e 'ai ke te manakoá? Pe ko ho'o holi ke fakalāngilangi'i 'a e 'Otuá, 'o ngaue ke fakahoko mai e tupulaki mo e fakalahi Hono Siasí?

Ko kinautolu 'oku kumi ki he koloá ke langa hake honau lāngilangi te nau 'ilo 'e mole ngofua 'enua koloá mo mole vave 'i ha ngaahi founa ta'e-fakapotopoto (vakai, Hilamani 13:31). 'E 'i ha tu'unga fakatu'utāmaki lahi honau laumalié. Na'e fakatokanga mai 'a e tokoua si'i 'o Nifai ko Sēkopé:

"Pea kuo hōifua 'a e to'ukupu 'o e māfīmafī 'o fu'u lahi 'aupito kiate kimoutolu, pea kuo mou ma'u ai 'a e ngaahi koloa lahi; pea ko e tupu 'i he ma'u 'e homou ni'ihí 'o lahi hake 'i homou kāingá, kuo hīkisia ai homou lotó, pea mou kia-kekeva mo 'ulu mā'olunga, koe'uhí ko hono mahu'inga lahi 'o homou kofú, pea mou fakatanga 'i 'a homou kāingá koe'uhí 'oku mou mahalo 'oku mou lelei ange 'iate kinautolu.

". . . 'Oku mou mahalo koá 'oku fakatonuhia'i 'a kimoutolu 'e he 'Otuá 'i he me'a ni? Vakai, 'oku ou pehē kiate

kimoutolu, 'Ikai. Ka 'okú ne fakahalaia'i 'a kimoutolu, pea kapau te mou vilitaki 'i he ngaahi me'á ni, kuo pau ke hoko vave mai 'a 'ene ngaahi tauteá kiate kimoutolu.

“... 'Oua na'a tuku ke hanga 'e he loto-híkisiá ni 'a homou lotó 'o faka'auha 'a homou laumálié!” (Sēkope 2:13, 14, 16).

Na'e toki fokotu'u leva 'e Sēkope 'a e 'uhinga 'o 'etau fie ma'u 'o e koloá ki hono tu'unga totonú 'aki ha tala'ofa:

“Ka 'i he te'eki ai ke mou kumi ki he ngaahi koloá, mou kumi ki he pule'anga 'o e 'Otuá.

“Pea 'o ka hili 'a ho'omou ma'u ha 'amanaki lelei 'ia Kalaisí te mou ma'u 'a e ngaahi koloa, 'o kapau te mou kumi ki ai; pea te mou kumi ki ai koe'uhí ko ho'omou fie fai ha lelei—ke fakakofu'i 'a e telefuá, pea fafanga'i 'a e fiekaia, pea fakatau'atāina'i 'a e pōpulá, pea foaki 'a e fiemālié ki he kau mahaki mo mamahí” (Sēkope 2:18–19).

'Oku 'ikai talamai 'e he 'Eikí ia 'oku 'ikai totonu ke tau koloa'ia pe ko e koloa'ia ko ha angahala. 'I he tafa'aki 'e tahá, kuó Ne tāpuekina ma'u pē 'Ene fānau talangofuá. Ka 'okú Ne talamai 'oku totonu ke tau toki fekumi ki he koloá hili ha'atau feinga, kumi, mo tauhi kiate Ia. Pea koe'uhí 'oku tonu hotau lotó, koe'uhí 'oku tau tomu'a 'ofa mo fakamu'omu'a Ia, te tau fili leva ke faka'aonga'i 'a e koloa 'oku tau ma'ú ki he langa Hono pule'angá.

Kapau te ke fili ke kumi ki he koloá koe'uhí pē ke ke tu'umālie, te ke tōnounou. He 'ikai ke ke teitei fiemālie. Te ke ongo'i nge'esi, 'ikai teitei ma'u e fiefia mo'oni mo tu'uloá.



KE MOU FIEFIA

“Neongo 'e kau fakataha 'a e fili pea taulōfu'u mai mo e faingata'á, ka 'e hanga he'etau 'ilo ki he ongo-ongoleléi mo 'etau 'ofa ki he Tamai Hēvaní mo hotau Fakamo'uí 'o fakafiemālié'i mo poupu'i hake 'a kitautolu mo ne 'omi ha fiefia ki hotau lotó 'i he'etau 'a'eva angatonu mo tauhi 'a e ngaahi fekaú. He 'ikai ha me'a 'i he māmaní te ne lava 'o ikuná'i kitautolu.

“Sí'oku kāinga 'ofeina, 'oua te mou manavahē. Mou fiefia. 'Oku hā ngingila mai e kaha'ú 'o hangē tofu pē ko ho'omou tuí.”

Palesiteni Thomas S. Monson, “Ke Mou Fiefia,” *Liahona*, Mē 2009, 92.

'Oku ngalingali ko e sivi ho'o tuí 'i he ngaahi ta'u sí'i ka hokó he 'ikai ko e masiva 'i he ngaahi koloa 'o e māmaní ko 'ení. Ka ko hono fili 'o e me'a ke fai 'aki e ngaahi tāpu-aki fakatu'asino 'okú ke ma'ú.

Na'e lea 'a Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni (1899–1994) fekau'aki mo e to'u tangata kei talavou 'o e 'aho ní 'o pehē:

“Na'e tuku fakatatali kimoutolu 'e he 'Otuá 'i ha meimeie ta'u 'e onoafe ke mou toki omi he ngaahi 'aho faka'osí, kimu'a 'i he hā'ele 'angaua mai 'a e 'Eikí. . . .

“... Kuo tuku fakatatali 'e he 'Otuá ha ni'ihí 'o 'Ene fānau to'a tahá . . . , ke nau tokoni ke fuesia lototo'a 'a e pule'angá.”³

Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, “'Oku mou kau he fānau mālohi taha 'a 'etau Tamai Hēvaní, pea kuó ne tuku fakatatali kimoutolu ke mou toki omi ki he māmaní 'koe'uhí ko ha kuonga peheni' [‘Ēseta 4:14].”⁴

Kuo pau ke ke momoi ho lotó ki he finangalo 'o e 'Otuá ka ke hoko ko e konga mahu'inga 'o e “ngāue lahi mo faka'ulia” (2 Nifai 25:17) 'o e ngaahi 'aho faka'osí ni, 'o tuku ke Ne lōmekina 'i Hono finangaló. 'I ho'“vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia Kalaisí, pea ma'u 'a e 'amanaki 'oku mālohi haohaoa, mo ha 'ofa ki he 'Otuá mo e kakai fulipē . . . pea keinanga 'i he folofola 'a Kalaisí” (2 Nifai 31:20), 'o fekumi faivelenga, lotu ma'u ai pē, mo e loto tui, pea 'e hangē ko e tala'ofa 'a e 'Eikí, “'e fengāue'aki fakataha 'a e ngaahi me'a kotoa pē koeuhí ko ho'omou lelei” (T&F 90:24).

Lī'oa mo Fakatapui

'Oku ou tapou atu ke ke fai ha tukupā 'iate koe pea ki he Tamai Hēvaní ke lī'oa ho'o mo'uí pea mo fakatapui ho taimí mo ho ngaahi talēnití ki hono langa hake 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisí 'i he teuaki 'o e Hā'ele 'Angaua Mai 'a e Fakamo'uí. Tuku e taumu'a ho'o ngaahi fakakaukaú mo e tō'ongá ke fakalāngilangi'i 'a e 'Otuá mo tāpuaki'i ho kāingá. Tuku ke ue'i fakalaumālie koe 'e he holí ni ke ke talitali 'a e pongipongi fo'ou kotoa 'aki e loto vēkeveke pea tuku ke ne tafunaki ho'o ngaahi fakakaukaú mo ho'o ngaahi tō'ongá 'i he 'aho takitaha.

Kapau te ke fai 'eni, 'e tāpuekina koe 'i he māmaní ko 'eni 'oku mole vave hono ngaahi 'alungá, pea te ke malu mo fiefia mo ho ngaahi 'ofa'angá. 'Oku 'ikai 'uhinga 'eni ia he 'ikai te ke ta'e fehanganagai mo ha ngaahi faingata'a pe sivi, ka 'oku 'uhinga ia te ke ma'u ha mālohi fakalaumālie ke matu'uaki kinautolu mo falala ki he 'Eikí.

NGAAHI ME'A FAKATOKĀTELINE

Te tau kei lava pē 'o fakatu'amelie ki he kaha'ú kapau te tau:

- Kei tui ki he mālohi 'o e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí.
- Fakamu'omu'a 'a e Tamai Hēvaní 'i he 'etau mo'uí.
- Lī'oa 'etau mo'uí mo fakatapui hotau taimí ki hono langa e pule'anga 'o e 'Otuá.



Ko e taumu'a 'o 'eku pōpoakí ke tokoni atu ke ke sioloto ki ho kaha'ú. Ma'u ha tui mo ha 'amanaki lelei ki he kaha'u lelei 'okú ke fehanga'angai mo iá. Ko kimoutolu kau talavou ko e ngaahi tamai 'o e kaha'ú; ko e kau finemu ko e ngaahi fa'ē mo e kau tauhi 'o e kaha'ú. Ko kimoutolú fakataha "ko e kakai kuo fili 'akimoutolu, ko e kau taula'eiki faka'e'i'eiki, ko e kakai mā'oni'oni, ko e kakai kuo fakatau" (1 Pita 2:9).

Ko e taha 'o homou fatongia mahu'inga tahá, 'o e tangatá mo e fefiné fakatou'osi, ke kumi ho hoa ta'engatá kapau 'oku te'eki ai ke ke fakahoko ia. 'E 'oatu 'e he mali 'i he temipalé kiate koe ha hoa 'e tokoni ke ke nofo ma'u 'i he hala totonu 'oku fakatau atu ki he 'afio'anga 'o e

Tamai Hēvaní mo e 'Eiki ko Sīsū Kalaisí. Kuo pau ke tau fakahoko 'etau tafa'aki ke hoko atu e teuteu ki he Hā'ele 'Angaua Maí. ■

Mei ha lea 'i he tānaki tu'unga 'a e 'Univēsiti Pilikihami Tongi-'Aitahoó he 'aho 6 'o 'Epeleli 2012. Ke ma'u kakato 'i he lea Faka-Pilitāniá, 'ahu ki he web.byui.edu/devotionalsandspeeches/speeches.aspx.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Gordon B. Hinckley, "Living in the Fulness of Times," *Liahona*, Jan. 2002, 6.
2. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefū Sāmita* (2007), 162.
3. Ezra Taft Benson, 'i he Thomas S. Monson, "Pole ke Tu'u Toko Taha," *Liahona*, Nōvema 2011, 60.
4. Thomas S. Monson, "Ke Ke Ma'u Ha Lototo'a," *Liahona*, Mē 2009, 127.



Ko e Talanoa 'o Mekisikou MEI HE MO'UI FAINGATA'AIÁ KI HE MĀLOHÍ

*'Oku langa 'a e Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimuí Ni
'i Mekisikou 'i honau tukufakaholo 'o e tuí ke 'omi
ha kaha 'u lelei ki honau fonuá.*

Fai 'e Sally Johnson Odekirk

Ngaahi Makasini 'a e Siasi

Na'e tali e ngaahi lotú ni he 'aho 6 'o Nōvema 1945, 'i he taimi na'e tū'uta ai 'a e fuofua kulupu Kāingalotu Mekisikou he Temipale Mesa 'Alesoná ke ma'u e ngaahi ouau 'o e temipalé 'i he'enau lea fakafonuá. Na'e pehē 'e Hōsea Kalāsia, na'e hoko he taimi ko iá ko e palesiteni 'o e Kolo Monitelei, "'Oku mau ō maí ke fai ha ngāue lahi ma'amautolu pea ma'a 'emau ngaahi kuí. . . Mahalo ne fai 'e hamau ni'ihī ha ngaahi feilaulau, ka ko ia 'oku mau fai 'oku 'ikai mole noa. 'Oku mau fiefia 'i he'emau lava 'i iá."¹

Na'e molomolomuiva 'e 'a Palesiteni Kalāsia mo kinautolu ne nau fononga ki he temipalé 'i he kau fuofua paionia Siasi 'i Mekisikou, na'a nau fai ha feilaulau tatau ki he ongoongolelei kuo toe fakafoki maí.

Ko Hono Fakatoka 'o e Fakava'é

Ko Mekisikou motu'á, ko ha fonua 'o e 'otu mo'unga, ngaahi toafa, vaotā, mo ha ngaahi matāfanga faka'ofō'ofa, ko ha nofo'anga ki ha kakai na'a nau langa ha ngaahi temi-pale mo ha ngaahi kolo faka'ofō'ofa. Na'e langa 'e he kakai Mekisikou 'i ha ngaahi senituli ha fakava'e mālohi 'o e tuí mo e lotú pea kuo tokoni ia ke nau matu'uaki e ngaahi taimi faingata'á.

Lolotonga hono fokotu'u 'e he Kāingalotú 'a e Siasí 'i 'Tutaá, ne ngāue 'a e kakai Mekisikou ia ke toe fokotu'utu'u lelei 'a e sosaietí, kau ai hano fa'u ha konisitūtone fo'ou ke ne fakamavahevahe'i 'a e Siasí mo e pule'angá. Na'e a'u mai 'a e pōpoaki 'o e ongoongolelé ki Mekisikou 'i he



Na'e 'a'ahi 'a Palesiteni Siasosi 'Alipate Sāmita ki Mekisikou mo tokoni 'i hono fakataha'i 'o e kāingalotú 'i he'ene fakaafe'i 'a e Konivēsio Hono Tolú.

1810: Fakahā 'o e tau'atā-ina 'a Mekisikou pea hoko 'o tau'atāina 'i he 1821 hili ha ta'u 'e 300 hono pule'i 'e Sipeini.

1830: Pulusi e Tohi 'a Molomoná mo fokotu'u 'a e Siasí 'i Palemaila 'i Niu 'Ioke 'i he USA.



1846–1848: Tau 'a Mekisikou mo 'Ame-liká; Nofo'i 'e he kau paionia Māmongá 'a e Fakahihifo 'o e 'Imaiteti Siteiti.



1857–61: Liliu 'e Palesiteni Penito Uālesi 'a e pule'anga Mekisikou mo fokotu'u 'a e tau'atāina fakalotú.

1876 mo e ongo fuofua faifekaú, 'a ia na'á na ō mai mo ha ngaahi kongokonga ne 'osi fili 'o e Tohi 'a Molomoná, 'a ia na'á na 'ave meili ki he kau taki 'iloa 'o Mekisikou. Na'e muiaki vave atu ai mo e papitaisó.

Na'e kaka 'a Palesiteni Siliviano 'Ateaka, mo ha ni'ihī 'o e kau taki fakalotofonuá pea mo e 'Aposetolo ko Mōsese Fetisaá (1842–1909) he tafa'aki mo'unga afi ko Mo'unga Popokatepé 'i he lolotonga ha konifelenisi makehe 'a e Siasí. Na'e fakatapui ai 'e 'Eletā Popokatepe 'a e fonuá ki hono malanga 'i 'o e ongoongolelé.

Na'e lotu 'a Palesiteni 'Ateaka 'i he konifelenisí, pea fakamatala 'a 'Eletā Fetisā 'o pehē: "Na'e tafenoa e lo'imatā 'i hono kou'ahe mingimíngí, 'i hono fakatau'atāina 'i hono fa'ahingá mo hono kakaí. . . . Na'e te'eki ai ke u teitei fanongo 'i ha tangata 'e lotu fakamātoato pehē, pea neongo na'e fai e lotú 'i ha lea 'oku 'ikai ke mahino kiate au, ka na'e hangē na'e fakamahino kiate au 'e he Laumālié, 'a e me'a kotoa na'e tautapa ki aí."²

Na'e fokotu'u 'i he taimi tatau pē ha ngaahi kolo 'o e Siasí 'i Mekisikou 'i he feitu'u ko iá. Na'e misi 'a Tesitelia Iānesi, ko ha uitou toulekeleka 'i he vahefonua Hitala-koó ki he ki'i tohi tufa 'a Pa'ale B. Palati *Ko ha Lea 'o e*

Fakatokangá. Na'á ne fekau 'ene tama tangatá ke 'alu ki he Kolo Mekisikou 'o 'omi ha tatau 'o e tohi tufá, 'a ia na'e toki liliu pē ki he lea faka-Sipeini. Na'á ne kau ki he Siasí 'i he 1880, 'o ne hoko ai ko e fuofua fefine ke kau ki he Siasí 'i Mekisikou.³

Talu mei he taimi ko iá mo e mālohi 'a ha kāingalotu tokolahi 'o e Siasí 'i Mekisikou 'i he ngaahi ta'u lahi 'o e tau fakalotofonuá, fakatangá, masivá, mo e 'ikai ha fetu'utakí.⁴

Sīpinga 'o e Kau Paionia Faivelengá

'Oku ma'u ha sīpinga 'e taha 'o e tui faivelenga ko iá 'i he kolo Seni Petelō Malatá, na'e fokotu'u 'i he 1907. Na'e fakataha kotoa 'a e kau fuofua mēmipá 'i he fakatonga 'o e Kolo Mekisikou 'i ha fale sima, na'e langa 'e ha tokotaha papi ului ko 'Ōkusitino Halō, 'a ia na'e ui ke ne tokanga 'i 'a e koló. 'I he lolotonga 'o e ngaahi ta'u faingata'a 'o e Tau Fakalotofonua 'a Mekisikou, na'e fakapoongi ai ha kau Mekisikou 'e toko taha miliona, na'e kumi hūfanga ha Kāingalotu tokolahi 'i Seni Petelō 'i he taimi ne hoko ai 'a e vahefonuá ko ha mala'e taú. Na'e fai 'e he Kau Fine'ofa 'i Seni Petelō ha tokoni 'ofa ki he kau kumi hūfanga ko 'ení.⁵



Na'e toe tāpuekina foki 'a e Kāingalotú 'aki ha kau taki hangē ko Lei L. Palatí. Na'e ui ia ko e palesiteni 'o e Misiona Mekisikou 'i he 1907, pea na'e ngāue 'i he fatongia ko iá kae 'oua kuo mālōlō 'i he 1931. Na'e sai'ia 'i he hisitōliá, anga fakafonua, pea mo e kakai 'o Mekisikou pea mo ma'u 'enau 'ofá mo 'enau falalá 'i he 'enau ngāue fakataha ke fakamālohia e fakava'e 'o e Siasí 'i ai. Na'e iku mahu'inga e feinga 'a Palesiteni Palati ke langa hake e kau taki fakasiasi 'i Mekisikou 'o tautautefito 'i he 1926 he taimi na'e kamata ai e pule'anga Mekisikou ke fakamālohi'i e lao na'e tapui ai 'a e kakai na'e

'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'i he hili ha'ane fakataha mo e kau taki 'o e Siasí 'i 'Alesona 'i he USA, "Oku 'ikai ke u 'ilo 'e au ha fa'ahinga 'uhinga 'oku totonu ke pule'i ai 'e he lea faka-Pilitāniá e sēsini 'i he tempalé."⁸ Na'e kole leva kia 'Eletā Anitoni R. 'Aivini 'o e Kau Fitungofulú mo 'Etuato Palatelasi 'i he potungāue liliu lea 'a e Siasí ke nau liliu 'a e ngaahi ouau fakatempalé ki he lea faka-Sipeiní. Na'e kamata 'i 'e he liliu ko 'eni 'a e tu'unga ke langa ai ha ngaahi tempale 'i ha ngaahi fonua kehe.⁹

'I he ma'u ko 'eni 'o e ouau fakatempalé 'i



KO HA KAKAI 'OFA' I 'E HE 'EIKÍ

"Ko hai 'e toe vei-veiu, 'e tupu mei he fāifeinga he lolotonga ha Mekisikou ma'ong'onga mo lelei ange. . . 'E mateuteu 'a e hala ki hono ako'i 'o e Ongoongolelei mo'oní ki he kakai 'o e fonua ko iá, 'a e Ongoongolelei te ne 'omai 'a honau huhu'í mo 'ai ke nau hoko ko ha kakai 'ofa' i 'o e 'Eikí."¹⁷

Rey L. Pratt, palesiteni 'o e Misiona Mekisikou lolotonga 'o e Tau Fakalotofonua 'a Mekisikou

1875: Liliu ha ngaahi kongá 'o e Tohi 'a Molomoná ki he lea faka-Sipeiní mo paaki.

1876: Fononga e ongo fuofua fakafekau ki Mekisikou.



1881: Fakahoko ha konifelenisi makehe; Fakatapui 'e he 'Aposetolo ko Mōse Fetisaá 'a e fonua ki he ngāue fakafafekau.



1885: Fokotu'u ha ngaahi nofo'anga 'o e Kau Mā-mongá 'i Mekisikou.

1886: Pulusi kakato e Tohi 'a Molomoná 'i he lea faka-Sipeiní.

'ikai 'o e fonua ke nau tokanga'i ha ngaahi ha'ofanga lotu 'i Mekisikou.⁶ Na'e fokotu'u 'e ha kulupu kāingalotu he lolotonga 'o e taimi ko 'eni ha kulupu na'e ui ko e Konivēsio Hono Tolú pea nau kamata ui honau kau taki mo langa ha ngaahi falelotu.

Ko e Langa 'i he Fakava'é

Na'e ui 'a 'Aueli L. Piesi ko e palesiteni 'o e Misiona Mekisikou 'i he 1942. Na'e faka'aonga'i 'e Palesiteni Piesi 'ene taukei 'i he 'ene tupu hake 'i Siuāuá mo ngāue fakafafekau 'i Mekisikou ke tokoni 'i he 'ofa mo e lotu mahino ke fakataha 'i 'a e kāingalotú. Na'e toe ngāue foki mo e kāingalotu 'o e Konivēsio Hono Tolú ke fakalelei'i 'enau ngaahi ta'e-fiemalié.

Ko e taha e taumu'a 'a Palesiteni Piesi ke tokoni'i e kāingalotú ke ō ki he tempalé.⁷ Na'e fai ha feinga 'i he 1943 ke lava e kāingalotú 'o ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e tempalé. Na'e pehē 'e 'Eletā Siosefa Filitingi Sāmīta (1876–1972), ne hoko he taimi ko iá ko e mēmipa 'o e Kōlomu

Na'e fa'a feilaulau'i 'e he fuofua kāingalotú ha me'a lahi ma'a e ongoongolelei.

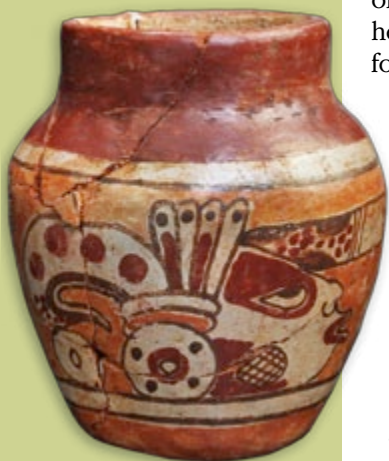




KO HA KAHA'U FAKAFO

“Te u pehē ‘e faka’ohovale’i ‘e he kaha’u ‘o e Siasí ‘i Mekisikou ‘a e taha kotoa, pea na’a mo kinautolu kuo nau kau ki ai. ‘Oku mātu’aki maheni ‘a e kakai Mekisikou mo e sōsaieti ‘oku nau nofo ai, pea ‘oku ‘i ai ha ngaahi me’a ai ‘oku ‘ikai ke nau fie ma’u. ‘Oku nau vakai ki he me’a ‘oku ‘omai ‘e he ongo-ongolelei; ‘oku nau fie ma’u ia, pea ‘oku nau loto fiamālie ke fai ha fa’ahinga me’a pē ke ma’u ia.”¹⁸

‘Eletā Daniel L. Johnson, Palesiteni ‘o e ‘Ēlia Mekisikou



he lea faka-Sipeiní he Tempale Mesa ‘Alesoná mo e ‘a’ahi ‘a e Palesiteni ‘o e Siasí ko Siasí ‘Alipate Sāmita (1870–1951) ki Mekisikou ‘i he 1946 ke tokoni ‘i he fakataha ‘i ‘o e Kāingalotu Mekisikou,¹⁰ na’e kamata ke tupulaki leva ‘a e Siasí ‘i ha founa na’e mohe misi mai pē ki ai ‘a e ngaahi to’u tangata kimu’á. Na’e fokotu’u ha ngaahi misiona mo ha ngaahi siteiki fo’ou ‘i he fonuá, pea poupu’i ‘e he ngaahi ‘apiako ‘a e Siasí ‘a e ako faka’atamaí.

Na’e fakatapui ‘e he Siasí ‘i he 1964 ‘a e El Centro Escolar Benemérito de las Américas, ko ha ‘apiako na’á ne ‘omi e ngaahi fie ma’u

ma’u konifelenisí, “‘Oku mahulu atu ia ‘i he me’a ne mau ‘amanaki ‘e lavá—ko ha konifele-nisi ‘i homau fonuá tonu.”¹³

Na’e hoko ‘a e ta’u 1970 tupú ko ha taimi ‘o e tupulaki ‘i Mekisikou. Na’e ofi ki he kāinga-lotu ‘e meimei 70,000 ‘i he fonuá he 1970; ‘i he ‘osi ‘a e ngaahi ta’u ko iá kuo ofi ki he toko 250,000. Hili ha ta’u ‘e tolu mei he konifelenisi faka’ēliá, kuo vahevahe ‘e ‘Eletā Hauati W. Hanitā (1907–95) ha siteiki ‘e tolu ke fokotu’u ai ha siteiki ‘e 15 ‘i he faka’osinga ‘o e uike pē ‘e taha, ‘o ui ai ha kāingalotu kei talavou Meki-sikou tokolahi ke nau hoko ko e kau taki.¹⁴

1889: To’o ‘a e kau faifekau mei Mekisikou lolotolo.

1901: Toe kamata e malangá ‘i he feitu’u Mekisikou Siti.

1910: Kamata ‘o e Tau Fakaloto fonuá ‘a Mekisikou.



1912: Hiki fononga mei he ngaahi nofo’anga ‘o e Kau Māmongá, ‘i he fakatokelau ‘o Mekisikou.

1913: To’o ‘a e kau faifekau tupu mei he ngaahi me’a he tau fakaloto fonuá; taki ‘e palesiteni Lei L. Palati ‘a e Siasí ‘i Mekisikou ‘i ha ngaahi fetohi’aki mo ngāue pea mo e kakai lea faka-Sipeini ‘i he ‘Tunaiteti Siteiti.

fakaako, fakasōsiale, mo fakalaumālie ‘a e kā-ingalotú ‘o a’u ki he’ene toki hoko ko e senitā ako’anga fakafaipekau ‘i he 2013.¹¹ ‘Oku pehē ‘e Sisitā Lolena Kōmesi-‘Alavalesi, ‘a ia na’e ‘osi mei he ‘apiakó, “Na’e tokoni ‘a Penemelito ke u ‘ilo mo fakatupulaki hoku ngaahi talēnití pea mo ma’u ha puipuitu’u mo ha ‘ilo ki he ongo-ongolelei kuó ne tāpuaki ‘i ‘eku mo’uí. ‘E tokoni he taimí ni ki he kau faifekau ‘i hono fakama-fola ‘o e ongoongolelei pea te ne tāpuaki ‘i e mo’uí ‘a e kakaí, ka ‘i ha founa kehe.”¹²

Ko ha Kuonga ‘o e Tupulaki

Na’e hoko ‘a e konifelenisi ‘a e ‘ēlia Mekisikou Siti he 1972 ko ha toe liliu’anga ‘i he tupulaki ‘a e Siasí. Na’e fononga ma-ma’o ‘a e kāingalotú ke fanongo kia Pa-lesiteni Hāloti B. Lī (1899–1973), mo hono ongo tokoní, kau ‘Aposetolo ‘e ni’ihi, mo ha kau taki kehe. Na’e hiva ai ‘a e Kuaea ‘o e Tāpanekalé, ‘o tākaki atu ki he keinanga-’anga fakalaumālié. Na’e kalanga ‘a e kau

Na’e toe mafola foki ‘a e ngāue fakafai- fekau ‘i he lolotonga ‘o e taimi ko ‘ení. Na’e kamata totonu ‘a e Misiona Mekisikou ‘i he 1879, pea ‘uluaki vaeua ‘i he 1956; ko e taimi ní ‘oku ‘i ai ha misiona ‘o Mekisikou ‘e 34.¹⁵ Ne siotonu ‘a Misa Siasí Samola, ‘a ia na’e hoko ko ha faifekau ‘i he Misiona Mekisikou Siti Tokelau ‘i he 1980 tupú, ‘i he tupulaki ko ‘ení. ‘Okú ne manatu ki ha feitu’u ‘i hono misioná na’e pau ai ke fononga ‘a e kāinga-lotú ‘i ha houa ‘e taha ke ma’ulotu; ‘oku ‘i ai ha siteiki ai he taimí ni. ‘Okú ne pehē, “‘Oku fakafo kiate au e anga ‘o e ngāue ‘a e ‘Eiki ke langa ‘a e Siasí, tatau ai pē pe ko e hā ‘a e fonuá pe anga fakafonuá.”

Mafola ‘a e Ngaahi Tempalé ‘i he Fonuá

‘Oku saí’ia ‘a e kāingalotu Mekisikou ‘i he ngaahi ouau fakamo’ui ‘o e tempalé pea ‘oku nau fie fai ha feilaulau lahi ‘o e taimí mo e pa’angá ke lotu ai. Hili ha ta’u ‘e 100 tupu si’i hono fakatapui ‘e ‘Eletā Fetisā ‘a e fonuá ki

TAÁ ‘HE ANGALELEI ‘A E LAPELI HSIHŌLA ‘O E SIASÍ, TUKUKEHE IA ‘OKU FAKAMAHINOI’I ATU; TA’O E NGĀUE TOKONI MAE FAI ‘E JOSE MORAS SANDOVAL; ‘IKAINIGORUA KE HIKI HANO TATAU; TA’O E TEMPALÉ MAE FAI ‘E FAMILISA WOOD; TA’O E VASTIMEI HE ISTOCKPHOTO/THINKSTOCK



Ko e kau 'a e kāingalotu Mekisikou 'i he ngaahi ngāue tokoni fakakoló. Na'e tokoni 'a e kāingalotu ko 'eni 'i hono tō ha 'ulu'akau 'i he 2007.

'AKILIKOLO LOSANO HELELA: 'ULUAKI PALESITENI FAKASITEIKI MEKISIKOU

Ko 'Akilikolo Losano Helelá ko ha mēmipa kei si'i ia 'o e Siasí 'i he taimi na'e fanongo ai ki hono poupuu 'i 'e Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985), 'i he'ene hoko ko e mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'a e kāingalotu 'i Mekisikou ke nau ako koe'uhí ke nau tokoni

'i hono fakamālohia honau fonuá. Na'e pehē leva 'e Misa Losano ke hoko ko ha loea mo ha taukapo ki he kakai tu'u fonua 'o hono fonuá. Na'e toe hoko foki ko e loea pule ma'á e Siasí 'i Mekisikou mo hoko ko e fuofua palesiteni fakasiteiki Mekisikou, palesiteni fakamisi-ona, fakafofonga fakavahelahi 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, mo e palesiteni 'o e Temipale Mekisikou Sití.¹⁹



1921: Toe vahe 'a e kau faifekau ki he feitu 'u Mekisikou Siti.

1926: Iku e lau matakali 'a e kau Mekisikou ke tuli ai 'a e muli kotoa pē.

1930 tupú: Pukepuke 'e he kau taki fakalotofonuá e ma'uma'uluta 'a e Siasí 'i Mekisikou.



1945: Liliu 'o e ouau fakatemipalé ki he lea faka-Sipeini; kamata 'o e ō fakatokolahi ki he Temipale Mesa 'Alesoná.



hono malanga 'i 'o e ongoongolelé, kuo langa ha temipale 'i Mekisikou Siti. Na'e tokoni 'a e 'oupeni hausi he 1983 ki hono 'omi 'a e Siasí mei he kakapú 'i Mekisikou 'i he 'a'ahi 'a ha lauiafe ki he temipalé mo kole ha fakamatala lahi ange. 'I ha ta'u pē 'e 30, kuo fakatapui ha temipale kehe 'e 11 'i he fonuá, pea 'oku lolotonga langa 'a e taha.

Na'e tupu hake 'a 'Isapela Letesimā 'i Tamipiko pea 'okú ne manatu 'i 'a e taimi na'e sila ai 'ene ongomātu 'á 'i he Temipale Mesa 'Alesoná. 'Okú ne pehē, "Na'e 'aho 'e ua e fononga ki 'Alesoná pea na'e totongi mamafa. Ko e taimi na'e fakatapui ai 'a e Temipale Mekisikou Siti Mekisikou, na'e nounou ange ai e fonongá ki ha houa pē 'e 12 'i ha kā. 'I he tu'u ko 'eni 'a e temipalé 'i Tamipikó, te mau lava leva 'o toutou ō ma'u pē."

'Oku pehē 'e Limihai 'Onitivelosi 'a ia na'e hoko ko e palesiteni 'o e Temipale 'Oakisaka Mekisikou mei he 2007 ki he 2010, "Ko kinautolu 'oku nau ma'u ha fakamo'oni mālohi ki he

ongoongolelé 'oku nau kumi ha founga ke omi ai, neongo 'a e ngaahi palopalema 'o e mama'ó mo e me'a fakapa'angá, pea 'oku nau lau 'a e temipalé ko ha maama 'o e hūfanga'anga."

'Oku tānaki atu ki ai 'a Sisitā Letesimā 'o pehē, "Oku mau fie ma'u 'a e Laumālié 'i homau ngaahi koló, pea 'oku tokoni 'a e 'i ai 'a e temipalé. Ko e taimi 'oku 'i ai ai ha'amau palopalemá, taimi 'oku mau lotu mamahi aí, 'oku ofi 'a e temipalé pea 'oku mau ma'u ai ha nonga."

Ko Hono Ikuna 'i 'o e Fili

'Oku fehangahangai 'a e kāingalotu Mekisikou mo e ngaahi palopalema mo e ngaahi 'ahi'ahi angamahení, ka 'oku nau 'ilo'i ko kinautolú mo honau kaungā Kāingalotú ko e fānau 'a ha Tamai 'ofa; 'oku 'ikai ko ha me'a mahu'inga 'a e tu'unga faka'ekonōmiká ia mo e tu'unga fakasōsialé ki he anga 'o 'enau feohí.



‘Oku nofo ‘a e fāmili Menitesí ‘i ha ki‘i kolo mo‘unga ofi ki ‘Oasa, ‘i he fakatonga ‘o Mekisikou. ‘Oku nau pehē, “Oku ‘i ai ha ngaahi palopalema ‘i he taimí, me‘a fakapa‘angá, mo e mama‘ó ka ko e lotu ke fai e finangalo ‘o hotau Fakamo‘uí ‘okú ne faka‘ai‘ai kimautilu ke mau ikuna ‘i ha fa‘ahinga me‘a pē.”

‘Oku pehē ‘e he tokotaha ta‘u 15 ko Konisalo Menitesí, “Ko e taimi ‘okú ke nofo ai ‘i ha feitu‘u ‘oku fakatu‘utāmakí, ‘e lava ke mātu‘aki faingata‘a ‘a e ngaahi ‘ahi‘ahí, ka ‘i he tokoni ‘a e lotú, ‘oku ‘ikai ke mau tali ai e fakatauele ‘a e māmaní, pea ‘oku mau

nau ngāue ‘aki e ngaahi lea ta‘efe‘ungá pe tui e ngaahi vala ta‘etāú, ‘oku nau fanongo ki he me‘a ‘okú ne talaangé. ‘Oku fakatou ‘ilo‘i ‘e Seimi mo ‘Āleki ko e lāngilangi mo ha fatongia ke ma‘u ‘a e lakanga fakataula‘eikí. ‘Oku pehē ‘e Seimi, “Oku ou ‘ilo ‘oku foaki e lakanga fakataula‘eikí ki he kau talavou ke fakalāngilangi‘i ‘a e huafa ‘o e ‘Otuá ‘aki ‘enau fetokoni-‘aki mo malanga‘i ‘a e ongoongoleléi.”

Na‘e fe‘iloaki ‘a ‘Eletā Niila L. ‘Enitasoni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongo-fulu Mā Uá, ‘i ha‘ane ‘a‘ahi kimu‘i ni ki Mekisikou, mo e to‘u tupu mei ha siteiki ‘e tolu he

1946: ‘A‘ahi ‘a Palesiteni Siasí ‘Alípate Sāmíta ki Mekisikou.



1950 tupú: Na‘e fokotu‘u ai ha ngaahi vahefonua mo ha ngaahi kolo ‘i he meimei siteiti kotoa pē ‘i Mekisikou.

1961: Fokotu‘u ‘a e Siteiki Mekisikou Sítí ‘o palesiteni ai ‘a Hāloti Palauni.



1964: Fakaava e ‘Apiako Penemelitó ‘i Mekisikou Sítí.

1967: Fokotu‘u e siteiki hono ua ‘i Mekisikou Sítí; Uí ‘a Agricol Lozano Herrera ko e fuofua Mekisikou ke palesiteni fakasiteiki.

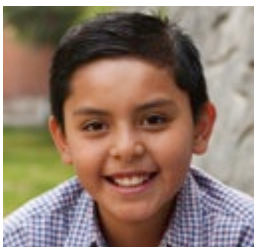
1972: Konijelenisi Faka‘elia ‘i Mekisikou Sítí.



tu‘u ko e kau fakamo‘oni ki ha founa lelei ange ‘o e mo‘uí.”

Hanganaki atu ki he Kaha‘ú

Kuo ‘osi fuoloa hono fokotu‘u ‘o e ongoongoleléi ‘i Mekisikou, ka ‘oku kei ‘i ai ha ngaahi feitu‘u ‘oku kei langalanga hake ai ‘a e Siasí. Ko e tokotaha ta‘u 15 pē ko Seimi Kulusí mo hono fāmílí ‘oku nau Siasí ‘i honau ki‘i kolo he ‘otu mo‘unga ki ‘olunga hake ‘i he Kolo Oasá. ‘Oku ngāue mo hono kaungāme‘a ko Konisalo ‘i he semineli ako pē ‘i ‘apí he lolotonga ‘o e uiké. Ko e Tokonaki kotoa pē ‘okú na fononga pasi ‘i ha houa ‘e ua ki he falelotu ofi tahá ki he kalasi semineli, fakataha mo ha to‘u tupu kehe mei honau uōtí. ‘Oku vahevahe ‘e Seimi ‘a e me‘a ‘okú ne ako ‘i he semineli mo hono kaungā ako he akó mo tali ‘enau ngaahi fehu‘í. Ko e tokoua si‘i ‘o Seimi ko ‘Āleki, ko ha tikoní, ka ko ha taki ia ‘i hono ngaahi kaungāme‘á. ‘Oku pehē ‘e ‘Āleki ko e taimi ‘okú ne kole fakalelei ange ai ke ‘oua te



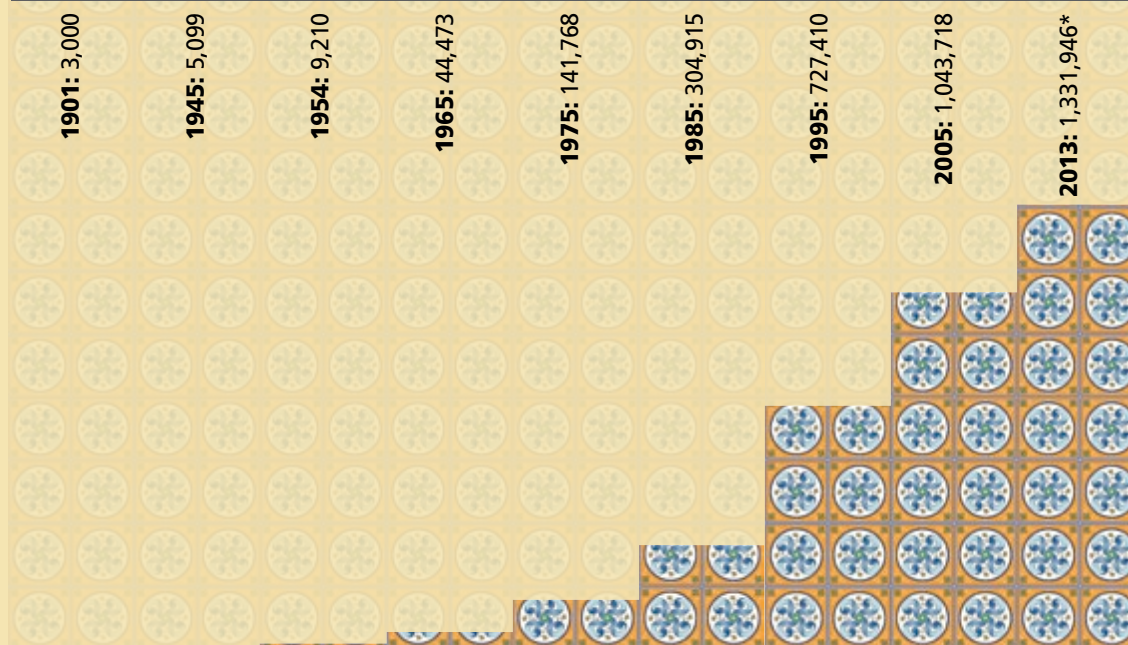
kolo ko Kenikuní. Na‘á ne pehē fekau‘aki mo e taimi ne feohi ai mo e to‘u tupu ko ‘ení “Na‘a mau mamata ki he maama mo e ‘amanaki ‘i honau fofongá pea mo e faka‘ānaua ‘oku nau ma‘ú. Na‘á ku fakakaukau ma‘u pē ki he kaha‘u lelei kuo ma‘u ‘e Mekisikou.”¹⁶ ■

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Henry A. Smith, “200 Lamanites Gather in History-Making Conference, Temple Sessions,” *Church News*, Nov. 10, 1945, 8.
2. Moses Thatcher, ‘i he *Moses Thatcher Journal, 1866–1868*, 54.
3. Vakai, Brittany A. Chapman and Richard E. Turley Jr., *Women of Faith in the Latter Days*, vol. 1, 1775–1820, 461–470.
4. Vakai, Orson Scott Card, “It’s a Young Church in . . . Mexico,” *Ensign*, Feb. 1977, 17–24.
5. Vakai, Kirk Henriksen, “Mexican Mormon Pioneers,” ko ha faka‘ali‘ali ‘o ha tāvalivali ‘o e 2010 ‘i he Senitá Takimamata ‘o e Tempale Mekisikou Sítí Mekisikou.
6. Vakai, Gerry R. Flake, “Mormons in Mexico: The First 96 Years,” *Ensign*, Sept. 1972, 20–21.
7. F. LaMond Tullis, “A Shepherd to Mexico’s Saints: Arwell L. Pierce and the Third Convention,” *BYU Studies* vol. 37, no. 1 (1997): 127–151.
8. Vakai, Eduardo Balderas, “Northward to Mesa,” *Ensign*, Sept. 1972, 30.



KO E TUPULAKI 'A E SIASÍ 'I MEKISIKOÚ



Ngaahi Temipalé:

12 mo e taha kuo fanongonongo 'e tu'u 'i Tiua

Ngaahi Siteikí 222

Ngaahi

Vahefonuá: 36

Ngaahi Uótí mo e

Koló: 2,000

Ngaahi Misioná: 35

*Mei Sune 2013

1975: Fokotu'u ha siteiki fo'ou 'e 12 'i ha ngaahi feitu'u kehekehe 'i Mekisikou.



1983: Fakatapui 'o e Temipale Mekisikou Siti.

1993: Tali Fakapule'anga 'o e Siasí 'i Mekisikou.

2000: Fakatapui ha temipale itiki 'e hiva.



2009: Ui 'o e fuofua Kau Pallesitenisi Faka'elia Mekisikou.



2013: Fakaava 'o e senitā ako'anga fakafaitfekau 'i Mekisikou Siti.

9. Vakai, Eduardo Balderas, "Northward to Mesa," 30–31.
10. Vakai, "The Church Moves On," *Improvement Era*, July 1946, 446; John D. Giles, "Father Lehi's Children," *Improvement Era*, Sept. 1946, 556.
11. Vakai, Joseph Walker, "Missionary surge prompts LDS Church to open new MTC in Mexico," *Deseret News*, Jan. 30, 2013, www.deseretnews.com.
12. Na'e ma'u 'a e fakamatala ko 'enī pea mo e ngaahi fakamatala hoko mai aī mei he kāingalotu 'o onopooni e Siasí 'i Mekisikou 'i ha ngaahi 'initaviu mo e tokotaha fa'u tohī he 'aho 7 'o Fēpueli 2013.
13. 'I he Jay M. Todd, "The Remarkable Mexico City Area Conference," *Ensign*, Nov. 1972, 88.
14. Vakai, Eleanor Knowles, *Howard W. Hunter* (1994), 202.
15. Vakai, Don L. Searle, "One Million in Mexico," *Ensign*, July 2004, 34; Kristine Miner, "The Church in Oaxaca, Mexico," *Ensign*, Apr. 2001, 78.
16. Mei ha 'initaviu mo e Potungāue Ki he Nāunau 'o e 'Atā mo e Ongó, 'Epeleli 2012.
17. Rey L. Pratt, 'i he *The Young Woman's Journal*, vol. 25, no. 9 (1914), 539.
18. Mei ha 'initaviu mo e tokotaha fa'u tohī he 'aho 5 'o 'Epeleli 2013.
19. Vakai, "Agricol Lozano Herrera: Mexican Mormon Church Leader," <http://mittromneymormon.net/meet-some-mormons-2/meet-some-mormons-2/agricol-lozano-herrera-mexican-mormon-church-leader>.



'Oku fiefia fakataha 'a e fānau ako semineli 'i 'Okasakā.



Joseph Fielding Smith

TU'U MA'U MO FAIVELENGA

Ko e Fakahinohino Fakalaumālie mo e
Ngaahi Akonaki mei he Mo'ui 'a
SIOSEFA FILITINGI SĀMITĀ

Fai 'e Hoyt W. Brewster Jr.

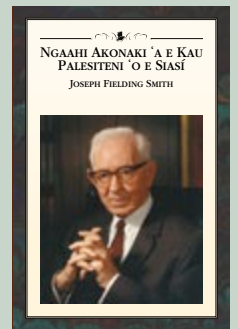
Ko e taimi na'e hū ai 'a e tokotaha ta'u 33 ko Siosefa Filitingi Sāmitā ki he Tāpanekale Sōlekī 'i he 'aho 6 'o 'Epeleli 1910, ke kau he konifelenisi lahi, na'e pehē ange ha taha fakanofonofo ki ai, "E Siosefa, ko hai nai 'etau 'aposetolo fo'ou?"

Na'e tali ange 'e Siosefa, "Hei'ilo. Ka 'oku 'ikai ko koe ia pe ko au!"¹

Ko e taimi na'e lau ai 'a e hingoa 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ke hikinima'í, na'e ma'u fakafokifā 'e Siosefa ha ongo 'oku ngali ko hono hingoa 'a e hingoa 'e ui hoko maí. Ko ia, pea na'e fokotu'u ai ia ko e tangata fika 12 'i he kōlomu mā'olunga ko iá.

'Oku fakahaa'i 'a e loto fakatōkilalo mo e poto 'a Siosefa 'i he huá 'i he taimi na'e foki ai ki 'api mei he konifelenisi ke fakahā ki hono fāmili hono uiui'i fo'ou. Na'á ne talitali 'aki hono uaifí ha lea fakatupu puputu'u: Tala-ange 'e ia, "Mahalo pē 'e pau ke fakatau atu e pulú." 'Oku 'ikai ha veiveiua, na'á ne 'ohovale he lolotonga 'ene talitali ki ha fakamatala lahi angé. Ko 'ene fakamatalá pē 'eni, "Oku 'ikai haku toe taimi ke u tokanga 'i ai ia!"² Ko e kamata'anga ia 'o ha ngāue faka'aposetolo ne laka hake 'i he ta'u 'e onongofulú.

Na'e hoko 'a Siosefa Filitingi Sāmita, 'a e mokopuna tangata 'o Hailame Sāmitā, ko e Palesitēni ia hono 10 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni- 'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'e lōloa ange 'ene hoko ko e mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá kimu'a pea toki ui ke hoko ko e Palesitēni 'o e Siasí, 'o lōloa ange 'i ha toe Palesitēni 'o e Siasí. Lolotonga e ta'u 'e 60 'o 'ene hoko ko e mēmipa 'o e kōlomu 'o e kau fakamo'oni makehé, na'á ne 'uluaki fononga heka hoosi mo ha saliothe pea kimui ange 'i ha me'alele mo ha vakapuna seti, ke ako'i 'a e Kāingalotú. Kuo tāpuekina 'a e Siasí pea mo kinautolu kotoa ne fie fanongo ki he'ene ngaahi pōpoaki fakalaumālie he'ene ngaahi malangá mo ha'ane ngaahi tohi ta'efa'alaua kehekehe.



*"Tuku ke tau
tu'u ma'u mo
faivelenga
ma'u ai pē,
mo ma'u
ha holi lahi
ke tauhi e
ngaahi fekau
'a e 'Eikí mo
fakalāngi-
langi 'i Ia pea
mo manatu 'i e
ngaahi fua-
kava ne tau
fai mo Iá."*



Na'e fakaafe'i au ke u fa'u 'a e fakamatala ko 'eni koe'uhí ko 'eku fetu'utaki mo Palesiteni Siosefa Filitingi Sāmitá, 'a ia na'á ku ui mo'oni ko 'eku Kui Tangatá. Na'e ongo kiate au 'ene mo'uí, talu hoku fā'ele'í, 'i he'ene fakahoko hoku ouau fakahingoa mo e tāpuaki'í, 'o a'u ki he'ene mate, 'i he taimi na'á ku kau ai 'i he ngaahi makapuna tangata ne fata 'a e puhá 'i hono me'afaka'eikí.

Ko ha Palōfita Na'e Tomu'a Fakanofa

Na'e tomu'a fakanofa 'a Siosefa Filitingi Sāmita, 'o hange ko e kau palōfita kotoa 'a e 'Otuá, ke ha'u ki māmani 'o fakatatau mo e taimi tēpile fakalangi 'a e 'Eikí (vakai, Ngāue 17:26). Ko Siosefa 'a e fika faá, ka ko e fuofua tamasi'i tangata ia 'a Suliana Lemisoni Sāmitá. Na'e fakapapau 'a Suliana 'i he laumālie fakatōkilalo 'o hangē ko e fa'ē he Fuakava Motu'á ko 'Aná (vakai, 1 Samuela 1:11),

'Olungá: Ko e tā ko 'eni 'o e talavou ko Siosefa Filitingi Sāmitá na'e fa'o 'i he Tohi Tapu fakafāmilí 'a 'ene ongomātu'á. To'omata'ú: Na'e manako 'a Siosefa ke va'inga peisipolo mo hono tokoua ko Tēvitá. Laló: 'Eletā Sāmita (fika ua mei to'ohemá) mo hono kaungā faifekau 'i 'Ingilani he 1901. Na'e ma'u mo e tā 'i he peesi hanga maí mei he taimi 'o 'ene hoko ko e faifekau. Laló, to'omata'ú: 'Eletā Sāmita (to'ohemá) mo hono kaungā 'Aposetolo ko Siasí 'Alipate Sāmitá pea mo 'Isileli Sāmita, 1936.



kapau 'e foaki ange 'e he 'Eikí ki ai ha tama tangata, "[f'oku totonu ke ne fai 'a e me'a kotoa 'i hono mālohí ke tokoni'i ia ke hoko 'o 'aonga ki he 'Eikí mo 'ene tamaí.]"³ Na'e 'ikai ngata pē 'i hono tali 'e he 'Eikí 'ene kolé ka na'á Ne toe fakahā foki kiate ia, kimu'a pea toki fā'ele'í 'ene tamasi'í, 'e ui 'ene tamá 'i ha 'aho ke hoko ko e taha 'o Hono kau fakamo'oni makehe 'i he Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.⁴

Na'e fā'ele'í 'a Siosefa 'i he 'aho 19 'o Siulai 1876, kia Siosefa F. mo Suliana Lemisoni Sāmita. 'I he taimi na'e fā'ele'í ai 'a Siosefá, na'e 'Aposetolo 'a 'ene tamaí mo hoko ko e tokoni kia Palesiteni Pilikihami 'Iongi. Ko e taimi na'e ta'u hiva ai 'a Siosefá, na'e 'ave ia he'ene ongomātu'á ki he fakatapui 'o e Temipale Seni Siasí. Na'á ne tūkuhua 'aki kimui ange 'o pehē, "Ko hoku fuofua fatongia 'i he Siasí ko e fakafe'ao 'a Pilikihami 'Iongi ki he fakatapui 'o e Temipale Seni Siasí."⁵

Ko e taimi na'e ma'u ai 'e Siosefa hono tāpuaki fakapēteliaké 'i hono ta'u 19, na'e hilifaki 'e he pēteliake ne tataki fakalaumālié hono ongo nimá ki he 'ulu 'o Siosefá mo pehē: "Ko ho monū ke mo'uí 'o fuoloa pea ko e finangalo 'o e 'Eikí te ke hoko ko ha tangata ivi lahi 'i 'Isileli. . . . Te ke tu'u mo'oni 'i he lotolotonga 'o e kakaí ko ha palōfita mo ha tangata ma'u fakahā kiate kinautolu, he kuo tāpuekina 'aki koe 'e he 'Eikí mo fakanofa ki he uiui'í ko 'eni."⁶

Mo'ui Fakafāmilí: Ko e Tuifio 'o e 'Ofá mo e Ngaahi 'Ahi'ahi

Ko e fakakaukau 'a Siosefa Filitingi Sāmitá, "ko e fāmilí 'a e fa'unga mahu'inga taha 'i he mo'uí ni pe 'i 'itāniti."⁷ Na'e ohi hake ia 'i ha fāmilí na'e pule'í 'e he 'ofá, tuí, tu'unga mā'olunga 'o e angama'á, mo e loto'i

ngāue mālohí, pea na'á ne feinga ma'u ai pē ke 'omai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni tatau ko iá ki hono fāmilí. (Vakai, vahe 4, 15, mo e 16 'o e *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Filitingi Sāmita*.)

Na'á ne mali mo Lui 'Emili Setilifi 'i he Temipale Sōlekí he 1898. 'Osi mei ai ha ta'u 'e taha kuo ui ia ke ngāue faka-faifekau ki Pilitānia Lahi 'i ha ta'u 'e ua pea na'e pou pou 'i lelei ia 'e hono uai fí. 'I he'ene foki maí, na'e toe hoko atu fakataha 'ena mo'uí pea na'e tāpuekina kināua 'aki hono fā'ele'i ha 'ofefine 'e toko ua. Kae fakamamahi, ko e lolotonga e faingata'a 'o e feitama hono tolu 'a Luí, na'á ne si'i mālōlō ai.

Na'e lotu 'a Siosefa 'i he'ene mamahí, "Tokoni mai kiate au, [oku ou tautapa ki he 'Afioná], ke u mo'ui ke u taau ke fe'iloaki mo ia 'i he nāunau ta'engatá, ke u toe fakataha mo ia, 'o 'oua na'a toe fakamavahevahe'i. . . . Tokoni mai kiate au ke u ohi hake 'eku fānau mahu-ingá ke nau kei ma'a ai pē mo ta'e-ha-mele 'i he toenga 'enau mo'uí."⁸

Na'e fekumi 'a e tamai loto mamahí ni 'o e ki'i fānau 'e toko uá, 'i he lotu lahi pea 'i he fale'i 'a 'ene tamaí, ke ma'u ha uai fí mo ha fa'ē 'a 'ene ki'i fānau. Na'e monū'ia 'ene holi mā'oni'oni 'i he 'omi 'o 'Īteli Siosina Leinolo ki he'ene mo'uí. Na'á na mali 'i Nōvema 1908 'i he Temipale Sōlekí. Na'e hoko 'a e fefine fakaofó ni ko e fa'ē 'a e ongo 'uluaki 'ofefine 'o Siosefá peá ne toki fā'ele'i kimui ha fānau 'e toko hiva.

'I ha taimi 'e taha, na'e fakamafasia 'i 'e he ngaahi kavenga mafasia hono uai fí e fakakaukau 'a e 'Aposetoló 'i he'ene fononga ki ha konifelenisi fakasiteiki. Na'á ne fai mai ki ai ha tohi 'o ne pehē ai: "Oku ou lolotonga fakakaukau atu kiate koe pea pehē ange mai na'á ku lava ke 'i hena ma'u ai pē mo koe 'i he ngaahi uike si'i ka hokó, ke tokoni 'o tauhi koe. Te u tokoni atu 'i he me'a kotoa te u lavá 'o hangē ko ia 'oku hokó, pea 'ofa pē te ke lava 'o ongo'i hoku iví. Talaange ki he fānau ke nau anga'ofa atu mo feanga'ofa 'aki." Peá ne toki vahevahe leva mo ia 'a



e ngaahi ongo hono lotó 'i ha fo'i maau, 'a ia ne hoko kimui ko e taha 'o 'etau ngaahi himí, "Does the Journey Seem Long?" (fika 127).

Ne fakaloloma 'a e si'i mālōlō 'a 'Īteli 'i he 1937. 'I he taimi tatau 'o 'ene maté, na'e 'i ai ha fānau te'eki mali 'e toko nima 'i he 'apí. Na'e ongo'i 'e 'Eletā Sāmita na'e ue'i ia ke ne kumi ha toe uai fí mo ha hoa 'e taha. Na'e mali 'i he 1938 mo Sesi 'Ēveni Sāmita 'i he Temipale Sōlekí.

Na'e tohi 'e ha taha na'á ne 'ilo'i lelei kināua 'o pehē: "Neongo 'ena faikehekehe 'aki ha ta'u 'e uofulu mā ono mo hona natulá, puipuitu'á mo e taukeí, ka na'e felātani lelei 'aupito pē 'a Siosefa Filitingi mo Sesi 'Ēveni Sāmita. . . . Ko

e me'a na'á ne fakafehokotaki 'a e fo'i vanu ko 'ení 'i hona 'ulungāngá, ko e 'ofa mo'oni mo e feveitokai'aki na'á na ma'ú."¹⁰ (Vakai, peesi 25 'o e tohi lēsoní.)

Ko ha Taha Fekumi ki he 'Iló 'i he Akó mo e Tuí Foki

Na'e 'iloa 'a Siosefa Filitingi Sāmita he Siasí ko ha taha 'ilo folofola mo e taukei 'o e ongoongolelé. Talu pē mei he'ene kei si'i, mo 'ene ma'u ha holi ta'e tūkua ke "fekumi ki he 'iló, 'io, 'i he ako pea 'i he tui foki" (T&F 88:118). Na'á ne lau tu'oua 'a e Tohi 'a Molomoná kimu'a 'oku te'eki ta'u 10. Ko e taimi na'e fie ma'u ai ia 'e hono ngaahi kungāme'á, na'a nau fa'a ma'u ia 'i he funga fata 'o e feleokó 'oku lau folofola.¹¹

Na'á ne talaange ki ha falukunga kakai 'i he ngaahi ta'u kimui "ko e fuofua taimi na'á ku lava ai 'o laukongá, ne u fiefia mo fiemālie lahi ange 'i hono ako 'o e folofolá . . . 'o laka ange ia 'i ha toe me'a kehe 'i he māmaní kotoa."¹² (Vakai, vahe 10 mo e 18.)

Na'e fakalāngilangi 'i 'e Palesiteni Hiipa J. Kalānite (1856–1945) 'i ha me'a 'e taha, 'a e potu 'o Palesiteni Sāmitá 'o ne pehē, "Oku ou lau koe ko e tangata 'ilo lahi taha 'o e folofolá 'i he Kau Taki Mā'olunga 'o e Siasí 'oku tau ma'ú."¹³

'Oku 'ikai 'uhinga 'ene fieinua ki he 'iló na'e 'ikai kau ai 'i he sipotí mo e ngaahi va'inga 'i he'ene kei tamasi'i



'Olungá: Palesiteni Sāmīta mo hono ongo fohá. To'omata'u 'i 'olungá: Ko e talitali lelei 'o 'Eletā Sāmīta 'e Palesiteni Tēvita O. Makei, 1961. To'omata'ú: Ko e me'a 'a Palesiteni Sāmīta 'i mu'a 'i he Tāpanekale Sōlekí. Laló: Ko Palesiteni Sāmīta 'i ha tā he va'inga peisipoló, ko ha sipoti ne sai'ia ke va'inga ai he'ene kei talavou.



pea 'i he'ene fu'u lahi. Na'e manako he va'inga pasiketipoló pea mo ha ngaahi va'inga lahi na'e fai 'e he to'u tupu na'e nofo 'i ha sosaieti 'o e kakai ngoué. Na'e hoko 'i he'ene fu'u lahi ko ha tokotaha mateaki 'i va'inga peisipolo pea toutou 'alu ma'u pē ki he ngaahi va'inga fakasipoti 'ene fānaú. Na'e toe kau foki he ngaahi va'inga 'i he fakataha fakafāmilī hono fāmilī. 'Oku ou manatu 'i lelei ha va'inga sofipolo na'e taa 'i ai he'eku kui tangatá 'a e fo'i pulú 'o 'ova he tapa 'i lainí 'o tau he me'a faitā 'a ha taha 'oku ou tamai 'aki ne fai 'ene faitā mei he tafa'aki to'ohema 'o e mala'é.

Ko ha Taha Taukave'i Mo'oni 'o e Tuí

Kimu'a pē 'i hono ui ia ko e 'Aposetoló, na'e 'iloa 'a Siosefa Filitingi Sāmīta ko ha tokotaha taukave'i 'o e tuí, 'o ne fa'a 'ai ma'u pē ha ni'ihī ke nau ma'uhala ia ko ha tangata fakafulufula. Neongo na'e 'ikai toe afe 'i he'ene holi ke fai mo'oni ki he'ene ngaahi fuakavá mo poupou 'i 'a e tokotaha kotoa ke nau pukepuke 'a fufula 'a e ongoongo-lelei 'o Sīsū Kalaisi kuo toe fakafoki maí, na'e 'i ai hano tafa'aki anga'ofa

na'e 'ilo'ingofua 'e hono fāmilī mo hono kau takangá. Na'e pehē 'e Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985): “Kuo tau pehē 'i ha ngaahi taimi lahi koe'uhí 'e hoko 'a e Toko Hongofulu Mā Uá ko e kau fakamaau 'o 'Isilelí, 'e fiefia ha taha 'o kitautolu ke kau atu 'i he'ene tafa'akí, he ko 'ene fakamāú 'e manava'ofa, 'alo'ofa, fakamaau totonu, pea mo mā'oni'oni.”¹⁴

Na'e fakahaa 'i 'e Palesiteni Sāmīta 'a e sīpinga 'o e fa'ahinga manava'ofa peheé 'i ha fakataha na'e alea 'i ai ha fakatu'utāmaki na'e kau ai ha me'a-lele 'a e Siasí. Na'e fakatupu 'a e fakatu'utāmaki 'e ha tangata toulekeleka na'e faka'uli 'i ha loli vesitapolo, na'e 'ikai ha'ane malu 'i. Hili ha fealea'aki, na'e fokotu'u mai leva ke hoko atu 'a e Siasí ki he fakamaau'anga fakalaó. Ka na'e lea hake 'a Palesiteni Sāmīta 'o pehē: “Io, te tau lava pē 'o fai ia. Pea kapau te tau teke mālohi, mahalo pē te tau ikuna 'o ma'u 'a e lolí mei he tangata masivá; 'e fēfē leva si'i ma'u ha'ane mo'ui?” Ne toe liliu 'e he kōmití 'enua fokotu'ú pea tuku ai pē me'a ko iá.¹⁵

Na'á ku a'usia 'a e 'ofa na'e ma'u 'e he ni'ihī kehé kiате iá 'i he'eku fakafe'iloaki kia Palesiteni Hāloti B. Lī (1899–1973) 'i he Fa'itoka Sōlekí hili e fakatapui 'o e mala'e 'o Palesiteni Sāmítá. Na'á ku pehē ange ki ai, “Palesiteni Lī, 'oku ou fie ma'u ke ke 'ilo'i 'i he'eku hoko ko e mēmipa 'o e fāmilī 'a 'eku hounga'ia lahi 'i he anga'ofa kuó ke fakahaa 'i ki he'eku kui tangatá.” 'I he'ene talí, na'e sio hangatonu ki hoku matá peá ne lea le'o si'i mai, “Oku ou 'ofa he tangata ko 'ení!”

Ko ha Tamaio'eiki Mo'oni mo Faivelenga

Na'e faka'ilonga 'i 'aki e ngāue 'a Palesiteni Sāmítá e tukupá ke



talangofua ki he folofolá 'o malanga'i 'a e fakatomalá (vakai, hangē ko e, T&F 6:9; 11:9). Na'á ne pehē: “[Kuo hoko ko hoku misiona, 'i hono ue'i aú, 'i he'eku fakakaukáú, 'e he Lau-mālie 'o e 'Eikí 'i he'eku fefononga-'aki he ngaahi siteiki 'o Saioné, ke u tala ki he kakaí ko e *taimi ní* ko e 'aho ia 'o e fakatomalá pea mo kalanga ki he Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ke nau manatu'i 'enau ngaahi fuakavá, . . . mo tapou ke nau *fai mo'oni mo faivelenga* 'i he me'a kotoa pē.]”¹⁶ (Vakai, vahe 5.)

'I he meimei kotoa 'o e ta'u 'e 96 'o 'ene mo'uí, na'e lotu ai 'a Palesiteni Sāmita ke ne kei fai mo'oni mo faivelenga pea mo kātaki ki he ngata'angá. Na'e pehē ai 'e Palesiteni Poiti K. Peeke, ko e Palesiteni lolotonga 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apose-tolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: “[Na'a mo 'ene fakalaka 'i hono ta'u hivangofulú, 'e kei lotu pē ke ne 'matauhi 'ene ngaahi fuakavá mo hono ngaahi tufakangá pea kātaki ki he ngata'angá.]”¹⁷

Ko e “fai mo'oni mo faivelengá” ia kia Palesiteni Sāmita, 'oku mahulu hake ia 'i he toutou lea 'aki ha kupu'i leá. Ko e fakahaa'i ia e ongo hono lotó, 'o 'ene faka'amu ma'á e kakai kotoa peé—ma'á e kāingalotu 'o e Siasí ne nau fai ha ngaahi fuakavá pea na'a mo e kotoa 'o e fānau 'a 'etau Tamai Hēvaní. Na'e tautapa 'a Palesiteni Sāmita, “[’Oku totonu ke tau tāimu'a mo mu'omu'a taha, . . . ki he pule'anga 'o e 'Otuá mo 'Ene mā'oni'oni. Tau tu'u ma'u mo faivelenga ma'u ai pē, mo holi ke tauhi e ngaahi fekau 'a e 'Eikí mo fakalāngilangi'i la pea manatu'i 'a e ngaahi fuakava na'a tau fai mo Iá. Ko 'eku faka'ānaua 'eni ki 'Isilelí.]”¹⁸ (Vakai, vahe 19–22.)

'I ho'o fakalaulaulotoa 'i he fa'a

lotu 'ene ngaahi akonaki fakalaumālié, 'e fakamālohia ho'o fakamo'oni pea 'e tāpuekina koe 'aki ha mahino lahi ange ki he ngaahi mo'oni haohaoa mo mahinongofua 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí. 'E fakatupulaki 'e he ako ko 'ení ho'o holi ke mo'ui “fai mo'oni mo faivelengá.” ■

Fakatokanga'i ange: Ko e fa'ē 'a e tokotaha fa'u tohí, ko Naomi Sāmita Pulūsitā, na'e fā-'ele'i ia 'i he ta'u na'e ui ai 'a Siosefa Filitingi Sāmita ki he Kōlomu 'o e Kau 'Apose-tolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá pea ko e fika ua ia he fānau 'a 'Iteli Siosina Sāmitá, na'e mali mo Palesiteni Sāmita hili e mate hono 'uluaki uaiifí.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Filitingi Sāmita* (2013), 18.
2. Joseph Fielding Smith Jr. and John J. Stewart, *The Life of Joseph Fielding Smith* (1972), 176.
3. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Filitingi Sāmita*, 1; vakai foki, Bruce R. McConkie, “Joseph Fielding Smith: Apostle, Prophet, Father in Israel,” *Ensign*, Aug. 1972, 29.
4. Vakai, Bruce R. McConkie, “Joseph Fielding Smith,” 29.
5. Joseph Fielding Smith, ngāue 'aki 'i he Smith and Stewart, *The Life of Joseph Fielding Smith*, 49.
6. Ngāue 'aki 'i he Smith and Stewart, *The Life of Joseph Fielding Smith*, vii.
7. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Filitingi Sāmita* 84.
8. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Filitingi Sāmita* 311.
9. Joseph Fielding Smith, 'i hono ngāue 'aki he Smith and Stewart, *The Life of Joseph Fielding Smith*, 188–89.
10. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Filitingi Sāmita* 25.
11. Vakai, *Ngaahi Akonaki: Siosefa Filitingi Sāmita*, 4.
12. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Filitingi Sāmita* 4.
13. Heber J. Grant, in Francis M. Gibbons, *Joseph Fielding Smith: Gospel Scholar, Prophet of God* (1992), 290.
14. Spencer W. Kimball, 'i he Bruce R. McConkie, “Joseph Fielding Smith,” *Ensign*, Aug. 1972, 28.
15. Vakai, Lucile C. Tate, *Boyd K. Packer: A Watchman on the Tower* (1995), 176.
16. Joseph Fielding Smith, 'i he Conference Report, Oct. 1919, 88; ko e toki tñaki atu hono fakamamafá'i.
17. Boyd K. Packer, “Covenants,” *Ensign*, Nov. 1990, 84.
18. Joseph Fielding Smith, 'i he Conference Report, Oct. 1912, 124–25.

LĒSONI KE AKO HE 2014

Ko e ta'u ní, 'e ako ai 'e he Hou'eiki fafine 'o e Fine'ofá mo e kau ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki 'a e *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Filitingi Sāmitá*. 'E tokoni 'a e tohi lēsoni ko 'ení ke fakapapa-u'i 'oku ma'u 'a e ngaahi akonaki fakalaumālie 'a Palesiteni Sāmitá 'e he ngaahi to'u tangata lolotonga mo e kaha'ú, talu 'ene pekia 'i he 1972 'i he fakalaka si'i hake pē 'a e tokolahi e kau mēmipa 'o e Siasí 'i he toko 3 milioná. 'Oku tokosi'i ha ni'ihí 'oku kei mo'ui he taimí ni 'oku nau manatu'i e mo'ui fa'ifa'i-takí'anga lelei 'a Palesiteni Sāmitá, ka 'e lava ke hiki hake 'a e taha kotoa mo ue'i fakalaumālie 'e he mālohi 'o 'ene ngaahi akonakí.

'I ho'o lau 'i he fa'a lotu mo fifili ki he ngaahi akonaki 'a Palesiteni Sāmitá, te ke 'ilo ai e anga hono ngāue 'aki ia 'e he 'Eikí ko ha tangata lea ke ako'i mahino 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku nau 'omai e ngaahi tāpuaki ta'efa'alauá 'i he taimi 'oku faka'aonga'i ai kinautolú. Te mou ako ha ngaahi kaveinga hangē ko 'ení:

- Ko hotau vā fetu'utaki mo 'etau Tamai 'i Hēvaní pea mo hotau Fakamo'uí
- Ko e mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i he'etau mo'ui
- Ko e misiona 'o e Palōfita ko Siosefa Sāmitá
- Ko hono mahu'inga 'o e ngaahi fuakava 'o e temipalé
- Founga ke 'i māmani ai kae 'ikai 'o māmani
- Founga ke teuteu ai ki he Hā'ele 'Angaua Mai 'a Sīsū Kalaisí 'aki e fai mo'oni mo e faivelengá

'Oku ma'u 'a e tohi lēsoni ni 'i he 'Initanetí he LDS.org pea mo e telefoni to'oto'ó he mobile.lds.org.

'E LAVA KE U LAU E TOHI KO ENÁ?

I he ta'u nai 'e 50 kuo hilí, na'á ku uiui ai mo hoku hoa faifekau'ofi ki he 'Univēsiti Kotopá 'i 'Āsenitina, pea fakaafe'i ai kimaua 'e ha talavou ki hono fale nofo'angá. Na'e mahino he taimi pē ko iá na'á ne fakaafe'i pē mo hono kaungā lokí kimaua ke fakafe-kiki fekau'aki mo e 'i ai ha 'Otuá.

Na'e 'ikai ke ma fie fakafekiki, ka na'á ma loto ke mau toe talanoa 'amui 'o alea'i 'ema pōpoakí 'i ha 'atakai 'e lava ai ha akó. Ko e taimi na'á ma foki mai aí, na'e fakamatala'i leva 'e he talavou 'a e 'uhinga na'e tui ai 'oku 'ikai ha 'Otuá. Na'á ne pehē ko e fa'u pē 'e he tangatá 'a e 'Otuá koe'uhí ko 'ene fie ma'u ke tui ki ha me'a 'oku mā'olunga angé, ha me'a 'oku kilukilua.

Na'á ku 'eke ange 'i he ma'u homa taimí, "Oku anga fēfē ho'o 'ilo 'oku 'i ai ha 'Tunaiteti Siteití?" Na'á ku fakamo'oni ki hono mo'oni mo fehu'i ange pe 'oku 'i ai ha toe fakamo'oni 'okú ne fakamo'oni'i 'oku 'i ai. Na'á ne pehē na'e lau fekau'aki mo ia 'i

ha ngaahi tohi pea mo e nusipepá. Peá u 'eke ange leva pe 'oku tui ki he'eku fakamo'oni mo e me'a na'á ne laú. Na'á ne fakamamafa'i mai 'oku tui ki ai.

Na'á ku talaange leva, "He 'ikai leva ke tau lava 'o faka'ikai'i e fakamo'oni 'a e ni'hi ko iá, hangē ko aú, mei he 'Tunaiteti Siteití. Pe te tau lava 'o faka'ikai'i e fakamo'oni 'a kinautolu ne nau tohi fekau'aki mo iá." Ne pou pou ki ai e talavou.

Peá u 'eke ange leva, "Fakatatau mo e fakava'e ko 'ení, te tau lava nai ke faka'ikai'i e ngaahi fakamo'oni 'a kinautolu kuo nau 'osi mamata ki he 'Otuá mo hiki 'enau ngaahi a'usiá?" Na'á ku faka'ali'ali ange 'a e Tohi Tapú, mo talaange 'oku 'i ai 'a e ngaahi fakamo'oni 'a ha kau tangata mo ha kau fafine ne nau mamata mo fefolofolai mo e 'Otuá pea mo Sisū Kalaisi. Na'á ku 'eke ange pe te mau lava 'o faka'ikai'i e ngaahi fakamo'oni 'i he Tohi Tapú, peá ne tali ta'efiemālie mai pē 'ikai.

Na'á ma 'oange ki he talavou ha Tohi 'a Molomona mo fakamo'oni'i e 'ofa 'a e 'Otuá ki He'ene fānaú.

Peá u 'eke ange leva, "Ko e hā ha'o fakakaukau ki ha tohi na'e hiki 'e ha kakai 'o kehe ia meiate kinautolu 'i he Tohi Tapú, na'a nau mamata ki he 'Otuá tatau 'o hangē ko kinautolu na'a nau tohi 'a e Tohi Tapú?" Na'á ne talamai 'oku 'ikai ha fa'ahinga tohi pehē ia.

Na'á ma faka'ali'ali ange leva ki ai e Tohi 'a Molomoná mo ako'i ange hono taumu'á. Na'á ma fakamo'oni'i 'oku mo'oni pea 'oku kei fetu'utaki mai 'a e 'Otuá 'o fou 'i ha kau palōfita mo'ui he 'ahó ni.

Faka'ohovale, he na'e pehē mai 'a e talavou, "Kuó u lava 'o fakafekiki'i 'a e kau malanga kotoa pē 'i he ngaahi siasi kehé. 'Okú mo ma'u ha me'a kuo te'eki ai ke u fanongo ai ki mu'a. 'E lava ke u lau e tohi ko 'ená?" Na'á ma 'oange ki ai 'a e tohi mo fakamo'oni ki he 'ofa 'a e 'Otuá ki He'ene fānaú.

Koe'uhí na'e 'osi 'a e fa'ahita'u fakaakó, na'e 'ikai ke ma toe lava 'o 'a'ahi ki he talavou ni ki mu'a pea foki ki Poliviá. Neongo ia, na'á ku lotu ke ne lau 'a e tohi mo ma'u ha fakamo'oni.

Na'e ui au 'i he 2002 ke u hoko ko ha palesitini 'o ha kolo lea faka-Sipeini 'i he Senitā Ako'anga Fakafai-fekau i Polovó. Na'á ku fakamatala 'a e talanoa 'i 'olungá 'i ha Sāpate 'e taha ki he kau faifekau. Ne fakamatala mai 'e ha faifekau mei Poliviá 'i he'ene 'osi, na'e 'osi fanongo ki hono fai 'e ha tangata'eiki motu'a 'a e talanoa 'o 'ene uluí—ko e talanoa tatau pē na'á ku faí.

Na'á ku lo'imata'ia. 'Osi 'eni ha ta'u 'e 40, kuo ma'u e tali ki he'eku ngaahi lotu fekau'aki mo e talavou mei Poliviá. Kuó ne 'ilo 'oku mo'oni 'a e 'Otuá pea mo 'Ene palani lahi 'o e fiefiá. 'Oku ou 'ilo te ma fe'iloaki 'i ha 'aho, pea te u fiefia mo ia 'i he ongo-ongolelé. ■

Niila R. Kātoni, 'Iutā, USA



KO E FONONGA 'A MAMĀ SEFI KI HE TEMIPALÉ

Lolotonga 'eku 'i he 'ōfisi 'o e Misi-
Lona Mekisikou 'i ha 'aho 'e taha he
ta'u 1940 tupú, ne a'u ange ha sisitā
mei he ki'i kolo ko 'Osumá, 'oku tu'u
he tafa'aki ki lalo Popokatepé, ko ha
mo'unga afi 'oku kei vela 'oku meimei
maile nai 'e 43 (kilomita 'e 70) ki he
fakatonga hahake 'o Mekisikou Sítí.
Na'a mau 'ilo'i kotoa ia. Ko hono
hingoá ko Mamā Sefi.

Na'e nofo 'a e ongo faifekau 'i hono
ki'i fale simá, 'a ia na'á ne teuteu'i
ma'u ai pē ha loki ma'a kinaua. Na'e
ma'u e mo'ui 'a Mamā Sefi, na'e 'ikai
a'u 'o fute 'e nima (mita 'e 1.5) hono
ma'olungá, 'aki 'ene fakatau fua'i 'akau
'i he ngaahi māketi e ngaahi kolo
takatakai 'i 'Osumá. Ko e kolo kotoa
pē na'e kehe hono 'aho māketí, pea
na'e alu ki he ngaahi māketí takitaha
ke fakatau 'ene fua'i 'akau.

Na'e hū mai ki he 'ōfisi misioná he
'aho ko iá 'okú ne to'o ha fu'u tangai
mahoa'a lahi. Na'e fonu 'i he *tostones*,
ko e ngaahi pa'anga siliva na'á ne tā-
naki mai 'i he ngaahi ta'ú. Ko ha ni'ihi
'o e ngaahi konga pa'angá ko e ha'u
mei he ngaahi 'aho 'o Potifiliō Taiasí,
'a ē na'á ne pule'i 'a Mekisikou mei he
1884 ki he 1911. Ko e fononga pasi mai
'eni 'a Mamā Sefi mei 'Osuma ki he 'api
fakamisioná mo 'ene tangai pa'angá.
Na'á ne fakahā ki he Palesiteni Faka-
misioná ko e ta'u lahi 'eni 'ene tñnaki
ko'euhí ke lava 'o 'alu ki he Temipale
Sōlekí ke ma'u hono 'enitaumení.

Na'á ne ma'u ha ngofua ke mavahe
mei he fonuá, foaki ange 'e ha faifekau
ha katoleta, pea mau 'ave leva ia ki he
lēlué. Na'e telefoni 'a Palesiteni Piesi ki
ha taha 'i 'Ela Paso 'i Tekisisi, ke faka-
fetaulaki ki he lēlué 'i ha tafa'aki
'e taha 'o e kau'āfonua 'o 'Ameliká pea
fakaheka 'a Mamā Sefi 'i ha pasi ki Sō-
leki Sítí. Na'e tonu ke fakafetaulaki 'a
e kāingalotu 'o e kolo lea faka-Sipeini
'i Sōleki Sítí ki he pasí, pea tokanga 'i

'ene ngaahi fie ma'u ki he nofo'angá,
mo tokoni'i ia 'i he temipalé.

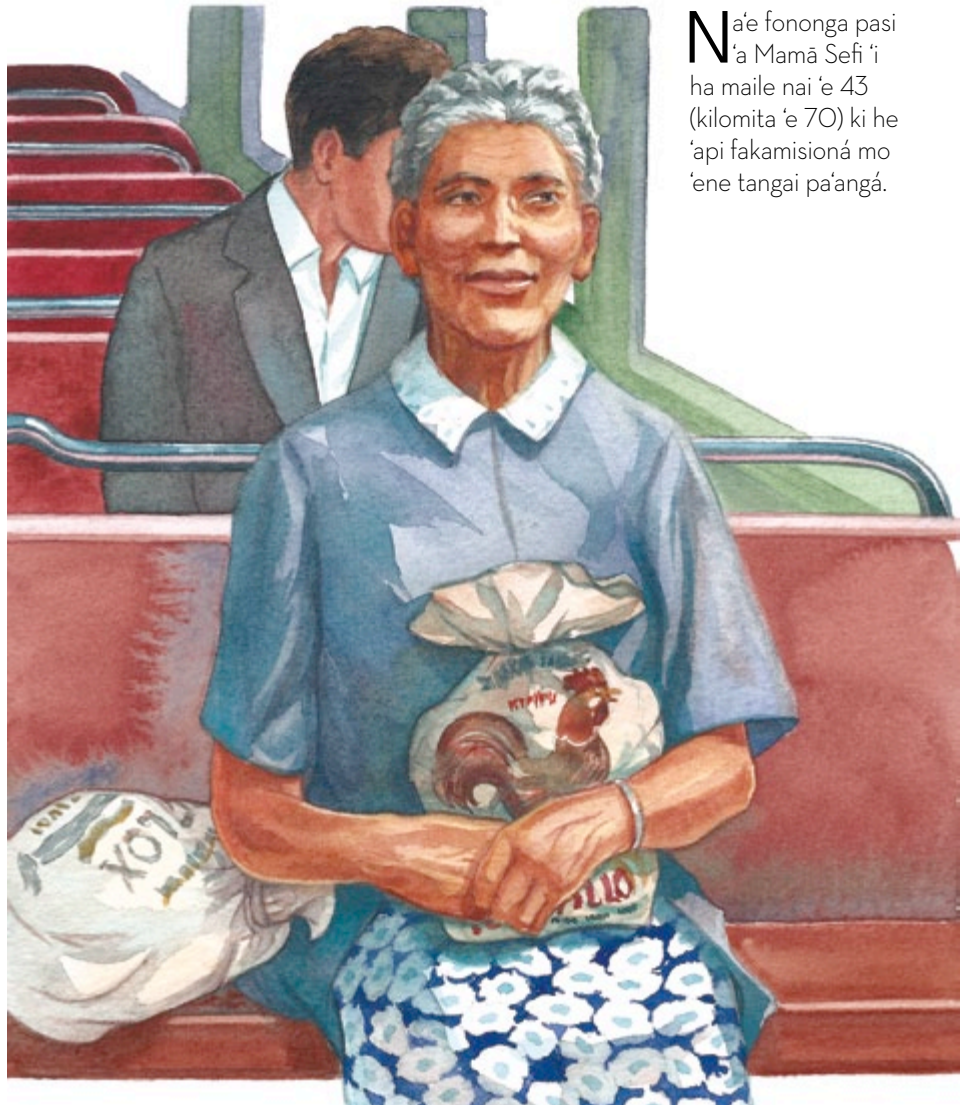
'Osi ha ngaahi uike si'i mei ai, kuo
foki 'a Mamā Sefi ki Mekisikou Sítí
pea ki 'Osuma. Kuó ne lava'i lelei 'a
e fononga lōloá. Na'e toe hoko atu
leva 'ene fakatau 'o e fua'i 'akau 'i he
ngaahi fakatau'angá.

Na'e 'ikai ke lea faka-Pilitānia 'a
Mamā Sefi, pea mau 'eke ange pe na'e
anga fēfē 'ene fakahā 'ene me'akái 'i
he lolotonga 'o 'ene fononga he pasí
mei 'Ela Paso ki Sōleki Sítí—ko ha
fononga lau-'aho. Talamai 'e ia na'e
ako'i ia 'e ha taha ki he anga 'o e

pu'aki e "pai 'āpelé" 'i he lea faka-
Pilitāniá, pea ko e taimi kotoa pē
na'e tu'u ai 'a e pasí ke fai e ma'u-
me'atokoní, na'á ne talaange ko e
pai 'āpele.

Koe'uhí ko e ngaahi fo'i lea pē ia
na'á ne 'ilo he lea faka-Pilitāniá, na'e
mo'ui ai pē 'i he pai 'āpelé he lolo-
tonga 'ene fononga pasi he ngaahi
siteití—'i he 'alu atú *mo e* foki maí.
Ka na'e 'ikai tokanga ki ai 'a Mamā
Sefi ia. Na'e foki hounga'ia pea mo
fofonga malimali mei he'ene a'usia
'i he temipalé. ■

Peti Venisula, 'lutā, USA



Na'e fononga pasi
'a Mamā Sefi 'i
ha maile nai 'e 43
(kilomita 'e 70) ki he
'api fakamisioná mo
'ene tangai pa'angá.

'ALU 'O NGAAHI 'ENE LĒTIÓ

Na'e hoko homau kaungā'apí ko e faifekau ia 'a e to'u tupu 'o ha siasi 'i homau feitu'ú, pea na'e fa'a 'a'ahi mai 'a e to'u tupú ki ai. Na'e 'ikai ko ha me'a fo'ou ia ke mau sio ki ha ngaahi kā 'oku tau 'i mu'a 'i hono 'apí 'i he 'ahó mo e po'ulí fakatou'osi.

Na'e tā 'e ha ní'ihí 'o e to'u tupú ha ngaahi fasi le'o lahi 'i he lētio 'o 'enau kaá he taimi kotoa pē. Na'a mau lava pē 'o fanongo ki ai mei he mama'ó, pea 'i he 'enau ofi maí, na'e ngalulu 'a e ngaahi matapā sio'ata homau 'apí. Ko e taimi lahi na'e faka'āaki au 'e he fasi le'o lahi 'i he po'ulí. Na'e fakaututu 'eku kina'ia, pea kamata leva ke u lau e to'u tupu ko 'ení ko hoku fili.

Lolotonga 'eku tafi e lau 'i 'akaú 'i ha 'aho 'e taha, kuó u fanongo atu ki

ha lētio 'o ha kā 'oku tā le'o lahi mei he mama'ó. Na'e faka'au ke ofi mai mo ongo le'o lahi ange. Ko e taimi na'e afe mai ai 'a e me'alelé he tulikí 'o hangatonu ki he 'api hoku kaungā'apí, kuó u 'osi 'ita mo lotu ke faka'auha 'e he Tamai Hēvaní 'a e lētio.

Na'e liliu 'eku lotu tautapá ko ha lotu fakahikihiki mo hounga'ia 'i he taimi na'e fakafokifā pē kuo longo e lētio 'i he taimi na'e tu'u hifo aí. Na'á ku 'osi ngāue kimu'a ki ha ngaahi lētio kā mo 'ilo'í 'i hono ongó na'e 'ikai ko hano tamate'i—ko 'ene mate pē.

Na'e loto mamahi 'a e talavou 'i he 'ikai toe ngāue 'ene lētio pea tu'u takai hono ngaahi kaungāme'á ke fakafiemālie'i ia. Ka, 'i he tafa'aki 'e tahá, na'á ku ma'u ha fiemālie 'i

he'eku sionu he me'a na'á ku lau ko e to'ukupu 'o e 'Otuá 'okú Ne tamate'i 'a e lētioó.

Ka 'i he hoko atu 'eku sió, na'á ku fakatokanga'i ko 'eku sio pē 'eni kiate au ki he'eku tō'onga he ngaahi ta'u lahi kuo hilí. Na'e molū hifo hoku lotó, pea kamata ke u fakakaukau mahaló 'oku 'ikai ko haku fili 'a e tamasi'í ni. Pea fanafana mai leva 'a e Laumālié, "Alu 'o ngaahi 'ene lētioó."

Na'á ku mo'utāfu'ua 'i he ue'i fakalāumalie ko 'ení mo feinga ke teke'i ia. Ko e hā te u ngaahi ai ha me'a 'okú ne fakamamahi'i 'eku mo'ui? Ka na'e toe hoko mai 'a e ue'í, pea ne u mui-mui leva ki ai.

Hili 'eku fakahā ange 'eku fie tokoní, na'á ku fakatokanga'i leva 'a e tupu'anga 'o e palopalemá. Ko ha me'a si'i pē. 'ikai hano taimi kuo toe tā 'a e lētioó 'o kei le'o lahi ai pē.

Na'e fakahoko mai 'e he talavou 'ene fakamāloó mo 'eke mai pe 'oku 'i ai ha me'a te ne lava 'o fai ma'aku. Na'á ku talaange 'oku fie ma'u ke u 'ā pongipongi ki he ngāué, pea kapau te ne ki'i tukutuku hifo 'ene fasi 'i he ngaahi efiáfí, 'e hounga lahi ia kiate au. Na'e malimali pē mo fakapapau'i mai te ne fai ia.

Na'e 'ikai ngata pē 'i he'ene fakale'o si'i 'ene lētioó 'i he po'ulí, ka na'e toe hoko ko 'eku polisi letiō fakatāutaha mo fakapapau'i 'oku tukuhifo 'e hono kaungāme'á 'enau lētioó. Talu mei ai, mo e 'ikai ke toe 'i ai ha'amau palopalema 'i he tā fasi le'o lahi he taimi po'ulí.

Na'e fanongo mo'oni mo tali 'e he Tamai Hēvaní 'eku lotú. Na'e 'omi 'e He'ene fongá 'a e nongá mo e lōngonoá, ko ha lēsoni mahu'inga fekau'aki mo e Laumālié, pea mo ha mahino lelei ange e 'uhinga ke "ofa 'i homou ngaahi filí" (Luke 6:27). ■ Keni A. Lāsolo, Folōlita, USA

Na'á ku ma'u ha fiemālie 'i he'eku sionu he me'a na'á ku lau ko e to'ukupu 'o e 'Otuá, 'okú Ne tamate'i e lētio 'o e kā 'a e talavou.



MĀLŌ E LELEI, KI'I LAMI

Na'á ku tokoni mo hoku husepāniti Nki he'ema tama fefiné mo 'ene ongo tama tangatá 'i he mala'e vakapuná, 'i he'enu teuteu ke puna 'o foki ki honau 'apí. Na'á ma tokoni ki he'ema ta'ahiné 'i hono fetōhoaki 'o e ngaahi katoletá, kumi e paasipōtí, mo tokanga'i ha ki'i taha ta'u tolu longomo'ui. Na'e mohe pē homa ki'i mokopuna tangata ta'u taha ko Tomí 'i hono salioté kae fakafokifā pē ku 'ā. Na'á ne hoha'a mo feinga ke sio ki he longoa'á, ngaahi maama ngingilá, mo e me'a fakahoha'a kotoa pē.

Na'á ku sio ki hono matá peá u 'ilo'i e me'a 'e hokó, na'á ku kaila leva ki he'eku ta'ahiné. Na'e tulolo vave hifo leva, puke 'e ki'i mata 'o Tomí 'aki hono nimá, sio hangatonu ki hono ki'i matá, pea talaange 'i he le'o 'ofa, "Mālō e lelei, ki'i lami."

'I he taimi pē ko iá, na'e hōloa 'ene mata fulufulú, mata 'itá, mo e fakafefeka hono umá, 'i he molū hifo 'o fiamālie hono sinó. Na'e ki'i malimali ki mu'a pea toe kuikui hifo hono laumatá 'o toe mohe. Na'e fetongi 'ene ilifá 'aki ha fakafiemālie mo ha nonga na'e hangē na'á ne 'ō'ōfaki iá. Ko ha ki'i fakafōtunga si'i-si'i kae mālohi 'o e falala na'e ma'u 'e Tomi ki he'ene fa'eé. Na'e fakafiemālie 'i ia 'e hono nima angamahení, le'ó, mo 'ene 'i aí.

Kuo tau 'osi ongo'i kotoa e ilifá, ta'epaú, mo e puputu'ú, 'o hangē ko Tomí. 'Oku fakanonga ke 'ilo'i 'oku ui mai 'a Sīsū Kalaisi, ko e Tauhi Sipi Leleí, kiate kitautolu. 'Okú Ne 'afio'i 'Ene tākangá, pea te tau lava 'o fakafalala kakato ki Ai. 'Okú Ne folofola 'i he 'ofa 'o pehē, "Oku ou tuku 'a e melinó kiate kimoutolu. . . 'Oua na'a mamahi homou lotó, pea 'oua na'a manavahē ia" (Sione 14:27).

'Oku ou 'ilo te tau lava 'i he lolotonga 'o e taimi ta'epaú ke ma'u ha fakafiemālie mo ha fakamahino 'i he'etau tafoki ki he Tauhi Sipi Leleí 'i he tui mo e falala. Ko e taimi 'oku tāpuaki'i 'aki ai au 'a e fiamālie he lolotonga 'o e moveuveú, 'oku ou manako ke manatu ki he mōmēniti

ko ia 'i he mala'e vakapuná mo 'eku ta'ahiné mo hoku mokopuna tangatá. 'Oku ou ma'u ha nonga 'i he to'o atu 'eku ngaahi kavenga mafasiá, 'o hangē ko Tomí. 'Oku ou ongo'i he lolotonga 'o e ngaahi taimi peheé, ha "Mālō e lelei, ki'i lami," mei hoku Tauhi Sipi. ■ Kōlini Solomone, 'Oniteliō, Kānata

Na'e hoha'a mo feinga homa ki'i mokopuna tangata ta'u tahá ke sio ki he longoa'á, ngaahi maama ngingilá, mo e fakahoha'a kotoa pē 'o e mala'e vakapuná.



Kātaki 'i 'o Lelei

Fai 'e 'Eletā J. Christopher Lansing

Fitungofulu Faka'ēliā, 'Ēlia Tokelau-
hahake 'o 'Amelika Tokelau

Ko e palani faka'ofa'ofa 'a e palani 'o e fakamo'uí, pea ko e konga 'o e palani ko iá 'oku kau ai hono ikuna 'i 'o e ngaahi faingata'a 'okú ne fa'a felei kitautolu he taimi 'e ni'ihi mei hono fakahoko 'etau ngaahi 'amanakí mo 'etau ngaahi faka'ānauá. 'Oku tau fehangahangai kotoa mo ha ngaahi palopalema he lolotonga 'etau 'i he māmaní. 'Oku iiki ha ni'ihi pea 'oku lalahi 'a e ni'ihi.

Mahalo ko ha palopalema si'isi'i 'a e maha 'o e penisini 'i ha hala 'oku fihitu'u. Mahalo ko ha palopalema lahi 'a e si'i mālōlō ha 'ofa'anga, ha fakatu'utāmaki 'o uesia ai e sinó, pe me'a fakamamahi he fāmili. 'Oku hoko mai kiate kitautolu ha ngaahi palopalema 'e ni'ihi, tu'unga 'i he tala-ngata'a ki he ngaahi fono 'a e 'Otuá pe lao 'a e tangatá. 'Oku hoko mai ha ni'ihi ka 'oku 'ikai ko hatau fo'u. 'Oku ou mahalo kuo foua 'e hatau tokolahi 'a e me'a 'e lava ke lau ko e "ngaahi me'apango" 'o e mo'uí. 'Oku 'ilo 'e ha taha pē ne kau 'i ha va'inga ne fehalaaki ai ha fo'i pulu 'oku teka fakafoki. Ko e konga kinautolu 'o e va'ingá. 'Oku 'ikai ke lava 'o tala 'a hono lahí mo 'ene toutou hokó.

'Oku 'ilo 'e he tokotaha va'inga lelei ko e ngaahi me'apangó ko e konga ia 'o e mo'uí pea 'oku feinga

'Oku 'ikai totonu ke tau 'amanaki 'e to'o 'e he 'Eiki hotau ngaahi faingata'a iá koe'uhí pē ne tau palōmesi ki Ai te tau faivelenga ma'u pē kapau te Ne fai ia. Ka, kuo pau ke tau kātaki lelei, pea 'e toki tāpuaki'i kitautolu.

ke hoko atu e mo'uí 'i he tui mo loto lahi. Koe'uhí ke tau tu'u ma'u 'i he 'etau faka'amu ke toe mo'ui mo 'etau Tamai Hēvaní, kuo pau ke tau kumi ha founga ke hū atu ai 'i he ngaahi faingata'a 'o 'ilo 'a e me'a 'oku mahu-inga mo'oni 'i he mo'uí.

'Oua pē Tuku e Kakaú

Ko e taimi na'e kei si'i ai 'ema ta'ahine ko Linisií, na'á ma manako ke sio hele'uhila fakataha. Ko e taha na'á ma sai'ia mo toutou sio fakataha tu'o lahi ai ko ha fo'i faiva na'e ui ko e *Finding Nemo* [Ko e Kumi 'o Nimó]. 'I he fo'i faivá, na'e ma'u 'a Nimo 'e ha taha uku pea iku tuku ai 'i ha puha tuku'anga ika he 'ofisi 'o ha toketā nifo. Na'e tukupā 'ene tamai ko Māliní, ke kumi 'a Nimo. Ne fe-
taulaki 'a Mālini he lolotonga 'o 'ene fonongá mo ha ika na'e ui ko Toli. Na'á na fehangahangai mo ha ngaahi palopalema lahi 'i he'ena feinga ke kumi 'a Nimó. Tatau ai pē pe na'e lahi pe si'isi'i 'a e palopalemá, na'e tatau ai pē 'a e lea 'a Toli kia Māliní: "Oua pē tuku e kakaú."

Hili ha ngaahi ta'u mei ai ne ngāue fakafaifekau 'a Linisi 'i Sanitako, Silei. Na'e faingata'a 'a e ngāue fakafaifekau. Lahi e ta'e-fiemalié. Na'á ku tohi 'i he uike kotoa pē 'i



he ngata'anga 'o 'eku 'i-meilí, "Oua pē tuku e kakaú. 'Ofa atu, Mei Ho'o Tamaí."

Ko e taimi na'e 'amanaki fā'ele'i ai 'e Linisí 'ene ki'i pēpē fika uá, na'á ne 'ilo 'oku 'i ai ha fo'i ava 'i he mafu 'o 'ene pēpē te'eki fā'ele'í pea 'oku 'i ai 'ene Palopalema Faka'atamai. 'I he'eku faitohi ki ai he lolotonga 'o e taimi mātu'aki faingata'á ni, na'á ku faka'osi 'aki 'eku 'imeilí, "Oua pē tuku e kakaú."

'Oku hoko mai e ngaahi palopalemá 'i he'etau mo'uí takitaha, ka ke tau lava 'o ikuna'i mo a'u ki he feitu'u 'oku tau fakataumu'a ki aí, kuo pau ke 'oua na'a tuku e kakaú.

Ko e taha e ngaahi fakamatala 'oku ou manako taha ai he folofolá ko e vahe 121 'o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá. Ko ha fakamatala mālie 'oku kamata ai e Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'i he ha'aha'a 'o 'ene loto mamahí pea a'u hake ki he langí. 'Oku ma'u 'a e vahe ko 'ení mo e vahe 122 mo e 123 mei ha tohi 'a Siosefa ki he Siasí. Koe-'uhí ke mahino lelei ange 'a e ngaahi fakahā ma'ongo'ongá ni, 'oku totonu ke tau fokotu'u totonu kinautolu.

Na'e hoko 'a Siosefa mo ha ni'ihí tokosi'i hono kau muimuí ko ha kau pōpula 'i he falefakapōpula Lipetí, 'i Misuli mei Tisema 1838 ki 'Epeleli 1839. Na'e 'ikai ha me'a fakamāfana 'o e fale fakapōpulá, pea 'ikai sai 'a e me'akaí ke kai. Na'a nau 'i ha loki ki lalo fale pea na'e faliki kekeleke pē mo mā'ulalo 'a e 'aofi 'o 'ikai ke nau mei lava 'o tu'u hangatonu. Lolotonga iá, kuo tuli 'a e Kāingalotú mei honau ngaahi 'apí. 'I he lolotonga 'o e moveuveu ko 'ení, kuo fai 'e Kōvana Lilipeni W. Pōkesi 'a e tu'utu'uni faka-'auha fakamaá.

Ne fehu'i ai 'a Siosefa, "E 'Otua, 'okú ke 'i fē? Pea 'oku 'i fē 'a e fale 'oku 'ufi'ufi 'a ho fufū'angá?" (T&F 121:1). Ko e Siosefa Sāmita tatau pē

'eni na'á ne ma'u ha 'a'ahi fakalangi mei he 'Otua ko e Tamaí; Sīsū Kalaisi; Molonai; Sione Papitaiso; Pita, Sēmisi, mo Sione; mo ha ni'ihí kehe. Taimi nounou pē mei he'ene ngaahi fehu'i 'i he ngaahi 'uluaki vēsí, kuo fakahaa'i 'e Siosefa 'ene loto ta'efiemālie:

"Tuku ke tupu 'a ho houháu ki homau ngaahi filí; pea sāuni 'a homau ngaahi ngaohikoviá 'aki ho'o heletaá 'i he houhau 'a ho finangaló.

"Manatu 'i 'a ho'o kāingalotu 'oku mamahí'ia, 'e homau 'Otua; pea 'e nēkeneka 'a ho'o kau tamaio'eikí 'i ho huafá 'o ta'engata" (veesi 5–6).

Na'e tali e 'Eikí ki he tautapa 'a Siosefá 'o pēhē, "E hoku foha, ke 'i ho laumālie 'a e melinó; 'e ki'i fuofuolao si'i pē 'a ho'o faingata'a'ia pea mo ho'o ngaahi mamahí" (veesi 7).

Peá ne toki ako'i leva 'a Siosefa 'i ha tefito'i mo'oni faka'ofa'ofa: "Pea 'e toki hakeaki'i koe 'e he 'Otua 'i 'olungá 'o kapau te ke kātaki'i ia 'o lelei; te ke ikuna 'i 'a ho ngaahi fili kotoa pē" (veesi 8).

Ko e pōpoakí 'oku hangatonu mo mahino. 'Oku 'ikai totonu ke tau 'amanaki 'e to'o 'e he 'Eikí hotau ngaahi faingata'a'ia koe'uhí pē he ne tau palōmesi kiate Ia te tau faivelenga ma'u pē kapau te Ne fai ia. Ka, kuo pau ke tau kātaki'i ia 'o lelei, pea 'e toki tāpuaki'i kinautolu. Ko ha lēsoni fakafo 'eni 'o e mo'uí kiate kinautolu takitaha.

'Oku ma'u ha ngaahi fakahinohino lahi ange 'i he veesi 10, 'a ia 'oku fakahā ai 'e he 'Eikí kia Siosefa, "Oku te'eki ai te ke tatau mo Siopē; 'oku 'ikai fakakikihi mo koe 'a ho ngaahi kaume'á, pea 'ikai foki te nau tuku-aki'i koe 'i he maumau fono 'o hangē ko Siopé." 'Oku tau 'ilo, neongo e lahi e faingata'a'ia 'a Siopé, "Na'e 'alu hifo 'a e Foha 'o e Tangatá 'o mā'ulalo ange kotoa [ai]. 'Okú ke lahi ange koe 'iate ia?"(T&F 122:8).

'Oku fetākinima 'a e vahe 122 mo e vahe 121. 'Oku ou ui ia ko e vahe 'o e kapau. 'Oku 'asi tu'o 15 ai 'a e fo'i lea kapau. Hangē ko 'ení, 'oku pēhē 'e he veesi nimá, "Kapau 'e fie ma'u koe ke ke fepaki mo e faingata'á; kapau te ke fepaki mo e ngaahi faingata'á 'i he lolotonga 'o e kāinga kākaá; kapau te ke fepaki mo e faingata'á 'i he lolotonga 'o e kau kaiha'á; kapau te ke fepaki mo e ngaahi faingata'á 'i he funga fonuá pe 'i tahi" (T&F 122:5; ko e tākaki atu hono fakamamafa'í).

Kapau te tau fetongi e ngaahi faingata'a ko iá 'aki e ngaahi faingata'a 'oku tau fehangahangai mo ia 'i he māmani 'o onopōnī, mahalo te tau lava 'o ako ha me'a, hangē ko 'ení kapau 'e hoko ha mate 'i hoku fāmilí pe kapau 'e li'aki au 'e hoku kau-me'á pe kapau 'oku 'i ai haku ngaahi mo'ua fakapa'anga pe kapau ne u poto ange.

'Oku folofola 'a e 'Eikí 'i he 'osi 'o e ngaahi kapau,, "Ke ke 'ilo'i, 'e hoku foha [pe 'ofefine], 'e foaki 'e he ngaahi me'á ni kotoa pē 'a e poto kiate koe, pea 'e hoko ia 'o 'aonga kiate koe" (veesi 7). Ko hono fakalea 'e tahá, 'oku fakaiku 'a e ngaahi faingata'a kotoa pē 'oku tau ma'u 'i he mo'uí 'o 'aonga pea mo mahu'inga.

"Ko ia, si'i kāinga 'ofeina, ke tau fai 'i he loto-fiefia 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'oku tau ma'u 'a e mālohi ke faí; pea te tau toki lava 'o tu'u ma'u 'i he loto-fakapapau, ke mamata ki he fakamo'ui 'a e 'Otuá, pea ke fakahā mai 'a hono to'ukupú" (T&F 123:17).

'Oku fonu e mo'uí 'i he ngaahi faingata'a, ko hanau ni'ihí 'oku ngali ta'e-malava ke ikuna'i. Kuo pau ke tau kātaki'i fiefia mo faivelenga kinautolu. 'I he'etau fai iá, te tau iku 'o toe foki 'o nofo mo e 'Otuá 'o ta'engata.

Ko e Sīpinga 'a e Fakamo'ui

Ko e sīpinga ma'ongō'onga taha 'oku tau ma'u 'o e kātakī ko e mo'ui 'a e Fakamo'ui. Na'e fie ma'u 'e he Fakalelei ke Ne hifo 'o mā'ulalo ange 'i he me'a kotoa pē mo foaki 'Ene mo'ui haohaoā koe'uhī ko kitautolu. 'I He'ene hifo 'o mā'ulalo ange he me'a kotoa peé, na'á Ne mamahi ai koe'uhī ko e ngaahi fehālaaki mo e ngaahi angahala 'o e mo'ui, "a ia ko e mamahi na'e langaki ai 'a 'eku tetetete 'a'aku, 'a ia ko e 'Otuá, ko e tokotaha 'oku mālohi tahá, koe'uhī ko e mamahī, pea mo e tafe 'a e totó 'i he ava kotoa 'o hoku kilí, mo e mamahī'ia 'i he sinó mo e laumālié fakatou'osi" (T&F 19:18).

Na'e 'afio'i 'e Sīsū 'a e me'a na'e fie ma'u meiate Iá, pea na'á Ne folofola ai 'i ha founga fakaetangata, "A 'eku Tamai, kapau 'e fa'a fai, pea 'ave 'a e ipú ni 'iate au: kae 'oua na'a fa'iteliha pē au, ka ko koe pē" (Mātiu 26:39). Neongo ia, na'e loto fiemālie ke Ne fai e finangalo 'o 'Ene Tamai mo kātekina 'a e me'a kotoa pē.

Ko e Me'a 'Oku Tau A'usiá 'Oku Mahu'ingá

Ko e pisinisi 'oku ou ma'u he 'aho ní na'e fokotu'u ia he'eku tamaí 'i he meimei ta'u 'e 60 kuo hilí. Na'e mālōlō 'i he 1980, 'o tuku ai au ke u pule'i e kautahá 'oku ou kei ta'u 30 pē.

Na'e hoko ha ngaahi me'a 'i he ngaahi 'uluaki ta'u ko iá, na'e fie ma'u ai au ke u fai ha ngaahi tu'utu'uni te ne uesia 'a e kaha'u 'o 'emau ki'i pisinisi kei vaivaí. Na'á ku ngāue mālohi ke fai e me'a na'e mei fai he'eku tangata'eikí, pea na'á ku fakamoleki ha taimi lahi 'i hoku tuí, 'o feinga ke 'ilo 'a e me'a ke faí. Na'e 'ikai ke u teitei ongo'i ha ivi fakafiemālie pe 'i ha toe founga 'i he ngaahi tu'utu'uni ko iá. Na'e iku pē 'ou fai e me'a na'á ku pehē na'e lelei tahá pea mau hoko atu. Ka na'á ku loto ta'efiemālie 'i he 'ikai ke u lava 'o ma'u ha fa'ahinga fakamahino ki he'eku ngaahi tu'utu'uni.

Na'e ha'u 'eku tamaí kiate au 'i ha misí 'i ha pō 'e taha. Na'á ku kamata ke tukuakí'i ia 'i he 'ikai ke tokoni mai kiate au ke u 'ilo e me'a ke faí. Na'á ne

pehē 'okú ne 'ilo e tūkunga 'oku ou 'i aí ka 'oku femo'uekina 'i he feitu'u 'oku 'i aí pea 'oku 'ikai toe fu'u mahu'inga fēfē 'ene ngāue kimu'á. Na'á ne talamai, "Kulisi, 'oku 'ikai ke mau toe tokanga kimautolu ki he pisinisi 'i hení. Ko e me'a 'oku mau mātu'aki tokanga lahi ki aí ko e tu'unga 'okú ke a'usia koe'uhī ko ho'o pisinisi."

Ko ha lēsoni ma'ongō'onga ia 'oku ou fakatauange he 'ikai toe ngalo 'iate au. Ko e me'a 'oku tau ma'u 'i he lolotonga 'o 'etau mo'ui 'oku 'ikai fu'u mahu'inga, ka ko ia 'oku tau a'usia 'i he mo'ui 'oku mahu'inga tahá.

'Oku ngalo 'iate kitautolu he taimi 'e ni'ihi na'a tau kau fakataha mo e Fakamo'ui 'i he mo'ui ki mu'a 'i he māmaní 'i he tau ke malu'i e palani 'o e tau'atāina ke fili 'a e Tamai Hēvaní. Pea ne tau ikuna! Na'e kapusi 'a Lusifā mo hono kau muimuí, pea ne tau ma'u ai 'a e faingamālie ke foua 'a e mo'ui ne tau tau'i ke ma'ú. 'Oku kau 'i he palani 'a e Tamai 'a e Fakalelei. Ko hotau fatongiá ke fehanga-hangai mo hotau ngaahi faingata'a'ia pea kātakí'i ia ke lelei. 'I he'etau fai 'ení, 'oku 'i ai leva ha 'uhinga 'o e Fakalelei 'i he'etau mo'ui mo tau fakahoko 'a e ngāue 'a e 'Eikí mo Hono nāunaú: "ke fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá" (Mōsese 1:39).

'Oku ou fakamo'oni ko Sīsū 'a e Kalaisí. Ko Ia 'a e Fakamo'ui 'o māmaní. Ko Ia 'a e Pilinisi 'o e Melinó mo hotau Taukapo ki he Tamai. 'Oku ou fakamo'oni 'oku 'afio'i 'e he Tamai kitautolu 'i hotau hingoá, mo 'ofa 'iate kitautolu neongo 'etau ngaahi tōnounou, pea te Ne teuteu ha potu mo'o kitautolu kapau 'oku tau faivelenga mo kātaki ki he ngata'angá. ■

Mei he lea 'i ha fakataha lotu, "Ko e Mo'ui," na'e fai 'i BYU-Hawaii 'i he 'aho 30 'o 'Okatopa 2012. Ke ma'u kakato 'i he lea Faka-Pilitāniá, 'alu ki he devotional.byuh.edu/archive.



Koe'uhī ke tau tu'u ma'u 'i he'etau faka'amu ke toe nofo mo 'etau Tamai Hēvaní, kuo pau ke tau kumi ha founga ke iku-na'i e ngaahi faingata'á 'o 'ilo 'a e me'a 'oku mahu'inga mo'oni 'i he mo'ui.



Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring
Tokoni 'Uluaki 'i
he Kau Palesitenisi
'Uluaki

KO E TEUTEU 'O E

*Ngaahi
Mea'ofa*

KI HO
FĀMILI HE
KAHA'Ū

*Kamata 'i he ta'ú ni ke fa'u
ha ngaahi mea'ofa—ha
ngaahi mea'ofa lelei—ma'a
ho fāmili 'i he kaha'ú.*



Kuó u faka'ānaua ma'u pē ke u hoko ko ha taha foaki me'a'ofa lelei. 'Oku ou sioloto ki hono fakaava 'e he kakaí 'eku me'a'ofá pea fakahaa'i 'i he lo'imata fiefia mo malimali ko e foakí, 'oku 'ikai ko ha me'a'ofa pē, ka kuo ongo ki honau lotó. Mahalo pē te ke ala ma'u 'a e faka'ānaua ko iá. Mahalo ko hamou tokolahi kuo mou 'osi hoko ko ha kau taukei 'i he foaki me'a'ofá.

'Oku 'i ai ha me'a te ke lava 'o fai he ta'ú ni ke ke kamata hoko ai ko ha taha foaki me'a'ofa lelei ange. Ko hono mo'oní, 'oku mou ma'u ha ngaahi faingamālie mahu'inga 'i ho'omou hoko ko e fānau akó. Te mou lava 'o kamata ke tuku ha ngaahi me'a'ofa—ha ngaahi me'a'ofa lelei—'o tauhi ma'a ho fāmilí 'i he kaha'ú. Tuku ke u fakamatala 'i atu kinautolu.

Fa'u 'o e Ngaahi Pepa ki he Akó

Te ke lava 'o kamata 'i ho lokí he 'ahó ni. 'Oku 'i ai ha ngāue fakaako 'oku te'eki 'osi hono tohí 'oku fokotu'u 'i ha feitu'u? (Ko u tui pē 'oku 'i ai ha fokotu'unga 'i ai; Ko u tui pē 'oku ou 'ilo'i homou lokí.) Mahalo pē kuo 'osi taípe'i mo mateuteu ke fakahū. Ko e hā 'oku tau toe hoha'a ai ki ai? Na'á ku 'ilo hono 'uhingá he lolotonga 'eku ako'i ha kalasi fakalotu 'i he Kolisi Likí (Ricks College) 'oku hoko he taimí ni ko e 'Univésiti Pilikihami

'Tongi-'Aitahoó). Na'á ku lolotonga faiako mei he vahe 25 'o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá. Na'e fakahā kia 'Ema 'i he vahe ko iá 'oku totonu ke tuku hono taimí ke "fai tohi, pea ke ako lahi" (veesi 8). Na'e tangutu 'i he 'otu fika tolú nai ha ta'ahine 'ulukelo momoho na'e fakamāhiki hono kemó 'i he taimi na'á ku tapou ai ki he kalasí ke nau faivelenga 'i he fakatupulaki ha ngaahi poto fakatohí. Na'á ne hiki hono nimá pea pehē mai, "'Oku 'ikai 'uhinga 'ena ia kiate au. Ko e me'a pē teu tohí ko ha ngaahi tohi ki he'eku fānau.'" Na'e fakatupu 'e he me'a ko iá ha kata 'i he kalasí kotoa. Na'á ku lava 'i he'eku vakai ki ai ke u sioloto ki ha fānau tokolahi 'oku nau takatakai'i ia, pea a'u 'o u lava 'o sio ki he fa'ahinga tohi te ne faí. Mahalo he 'ikai fu'u mahu'inga ki ai 'a e fai tohi lelei.

Ka ne tu'u hake ha talavou na'e tangutu 'i mui. Na'e 'ikai ke fa'a lea 'i he lolotonga 'o e fa'ahita'u fakaakó; pea 'oku 'ikai ke u fakapapau'i pe na'e 'osi lea kimu'a heni. Na'e ki'i matu'otu'a ange 'i he toenga 'o e fānau akó, pea na'e mā. Na'e kole mai pe 'e lava ke lea. Na'á ne fakamatala 'i ha ki'i le'o si'i 'a 'ene hoko ko ha sōtia 'i Vietinemí. 'I ha 'aho 'e taha, na'e tuku 'ene me'afaná, kae lue atu 'i he loto 'api na'e 'osi malu'í ki he tufa 'o e 'ū tohí, 'i he'ene fakakaukau 'oku malu peé. 'I he taimi pē na'á

ne puke ai 'a e tohí 'i hono nimá, kuo fanongo ki hono ifi'i ha piukala pea ongo mai 'a e kailá mo e pā 'a e 'oné mo e me'afaná 'o mu'a mai 'i he pupunga 'o e filí. Na'e feinga 'o foki mai ki he'ene me'afaná, 'o faka'ao-nga'i pē hono nimá ko 'ene me'atau. Na'a nau teke'i fakataha mo e kau tangata na'e mo'uí 'a e filí. Hili ia pea tangutu hifo leva 'i he lolotonga 'o e kau sōtia mo'uí, mo e ni'ihí 'o e kau pekiá, 'o fakaava 'ene tohí. Ko e tohi mei he'ene fa'eé. Na'á ne tohi mai na'e hoko ki ai ha me'a fakalau-mālie 'o fakapapau'i ange 'e mo'ui ke foki ange kapau 'e mo'ui mā'oni'oni. Na'e pehē le'o si'i 'e he tamasi'í 'i he'eku kalasí, "Na'e hoko e tohi ko iá ko ha folofola kiate au. Na'á ku tauhi ia." Pea tangutu leva ki lalo.

Mahalo 'e 'i ai ha'o fānau ha 'aho, mahalo ko hao foha. 'Okú ke lava 'o sioloto ki hono ki'i fofongá? 'Okú ke lava 'o sioloto ki ai 'i ha feitu'u, 'i ha taimi, 'i ha fakatu'utāmaki he mo'uí? 'Okú ke lava nai 'o ongo'i 'a e ilifia 'i hono lotó? 'Oku ongo nai kiate koe? Te ke fie foaki tau'atāina? Ko e hā ha fa'ahinga feilaulau te ke fakahoko ke fai e tohi 'e fie ma'u ho lotó ke 'avé? Kamata ho'o ako ke fai iá he ho'ataá ni. Foki ki ho lokí 'o tohi mo lau mo toe toutou tohi 'a e pepa ko ia. He 'ikai hangē ia ha feilaulau kapau te ke sioloto ki he ki'i tamasi'í ko iá, ongo'i

My dearest son,
Every morning as I wake up, each night
before I go to sleep, and every moment in
between I think of you. I used to worry about
your safety, pouring my heart out to Heaven
to protect you. The worry never
was always done out in prayer.
My prayers have stopped.
has. My fears have been replaced
by love. You see, the most
distinct impression I received was
revelation. It became clear
you will be protected if you remain
safe if you remain right.



hono lotó, mo fakakaukau ki he ngaahi tohi te ne fie ma'u 'i ha 'aho.

Ko Hono Solova 'o e Ngaahi Palopalema Fiká

'Oku 'i ai hamou ni'ihí he taimí ni 'oku tali mai ha la'ipepa ki ai. Mahalo pē ko ha tohi fika mo ha fo'i fika 'oku fufuu'i ai. Tuku ke u fakamatala atu kau ki ha 'aho 'i homou kaha'ú. 'E 'i ai ha'o tamasi'i pe ta'ahine ta'u hongo-fulu tupu 'e pehē atu, "Oku ou fehi'a au he akó." Hili ho'o fakafanongo lelei, te ke toki 'ilo 'oku 'ikai ko e akó pe ko e fiká 'oku fehi'a aí—ko e ongo 'i ta'e-malavá.

Te ke 'ilo'i lelei 'a e ngaahi ongo ko iá, pea 'e ongo kiate koe; te ke loto ke foaki tau'atāina. Ko ia, te ke fakaava leva 'a e tohi mo pehē ange, "Ta vakai fakataha ki he taha 'o e ngaahi fo'i fiká." Fakakaukau ki he 'ohovale te ke ongo 'i he taimi te ke fakatokanga 'i ai 'oku kei 'alu hifo 'a e vakafokotu'u tatau he vaitafé 'i he houa 'e ua pea toe foki 'i he houa 'e nima, pea ko e fehu'í, ko e hā 'a e vave 'o e 'aú pea ko e hā e mama'o 'o e folau 'a e vaká. Mahalo te ke fakakaukau, "Sai, te u 'ai ke ongo 'i lelei ange 'eku fānaú 'aki ha'aku faka-'ali'ali 'oku 'ikai ke u lava mo au 'o fai e fiká." Tuku ke u fai atu ha fale'i: te nau lau ia ko ha me'a'ofa kovi.

Ka 'oku 'i ai ha me'a'ofa lelei ange, ka 'e fie ma'u ke ngāue 'i he taimí ni.

Ko e taimi na'e kei si'i ai 'eku tangata-'eikí, 'oku pau pē na'á ne feinga ke fai ha fika ki ha vakafokotu'u pea mo ha ngaahi fika lahi kehe. Ko e taha ia 'o e ngaahi nāunau na'á ne fie ma'u ke hoko ai ko ha tokotaha saienisi te ne fai ha lelei 'i he lēsoni kēmisitulí. Ka na'á ne toe fai foki ha lelei kiate au. Na'e 'ikai hā faka'ofa'ofa homau loki fakafāmilí 'o hangē ko ha ni'ihí. Ko e fa'ahinga nāunau fale pē taha ai—'ū sea—mo e teuteu 'e taha 'i he holisí—ko ha palakipoe lanumata. Na'á ku a'u ki he ta'u 'e a'u ki ai ho'o tamasi'i pe ta'ahiné. Na'e 'ikai ke u fakakaukau pe te u lava 'i 'a e ngaahi fiká; na'á ku 'osi fakamo'oni'i pē 'e au peá u fie-mālie he 'ikai ke u lava. Pea na'e tali ia 'e ha ni'ihí 'o 'eku kau faiakó 'o pehē 'oku mo'oni.

Ka na'e 'ikai fiemālie 'a e Tangata-'eikí. Na'e fakakaukau ia te u lava pē 'e au. Ko ia, na'á ma taufetongi leva 'i he palakipoé. 'Oku 'ikai ke u lava 'e au 'o manatu 'i 'a e ngaahi me'a'ofa na'e kofukofu he 'eku tangata-'eikí 'o foaki mai kiate aú. Ka 'oku ou manatu 'i 'a e palakipoé mo hono ki'i le'o si'i. Ko 'ene faiakó na'e mahulu hake ia 'i he 'ilo'i pē 'o e me'a na'á ku fie ma'u mo tokanga ki aí. Na'e 'ikai ko 'ene loto fiemālie pē ke foaki hono taimí, ne-ongo hono mahu'ingá. Na'e fie ma'u ha taimi 'a ia na'á ne tuku ki mu'a 'i he'ene kei ma'u e faingamālie 'oku

mou ma'u 'i he taimi ní. Pea koe'uhí na'á ne fakamoleki ha taimi 'i he taimi ko iá, na'á ma lava ai ke ma'u e taimi 'i he palakipoé 'o ne lava ke tokoni'i au.

Pea koe'uhí na'á ne foaki mai ia kiate au, 'oku ou ma'u ai ha tamasi'i na'á ne tuku mai ke ma tangutu fakataha 'i ha ta'u 'e taha. Ne ma 'alofi hake mo hifo 'a e vaka tatau. Pea tohi'i he'ene faiakó 'a e "fakalakalaka lahi" 'i he'ene lipooti kātí. Ka te u talaatu 'a e me'a na'e fakalakalaka lahi tahá; ko e ongo 'a e ki'i tamasi'i lelei fekau'aki mo iá. He 'ikai ha me'a ia te u tuku 'i he lalo 'akau Kilisimasí ma'a Situati te ne ma'u ha vaheua 'e taha 'o e mahu'inga 'o 'ene hoko ko e tauhi-'ofa fakafāmilí 'e fakahoko 'e hono ngeiá mo e ngaahi lavame'á.

Ko e Ako 'o e 'Ātí mo e Mūsiká

Mahalo 'oku 'i ai ha fānau ako 'aati (pe 'i he mūsika?) 'oku nau malimali. 'Oku nau fakakaukau, "He 'ikai pē te ne lava 'e ia 'o fakaloto'i au 'oku 'i ai ha me'afuaki kuo fufuu 'i he'eku ngāue fakaako 'oku te'eki 'osí." Tuku ke u feinga. Na'á ku 'alu 'i he uike kuo 'osí ki ha polokalama ko hono fakalāngilangi 'i ha talavou. Na'e faka-'ali'ali ai ha ngaahi tā tu'uma'u. Na'e mate 'a e 'uhilá, pea na'á ku fakatoka-nga 'i ha le'o 'e ua. Ko e tahá ko ha tokotaha hiva 'iloa 'oku hiva le'o si'i, pea ko e tahá, ko e tokotaha fakamatala, ko e tamai ia 'a e talavou.

'Oku pau na'e fakamoleki he'ene tama'i ha ngaahi houa lahi 'i hono teuteu 'o e ngaahi taá, hiki e ngaahi lea na'e lelei, pea toki tānaki ha ngaahi fasi na'e fakafekau'aki honau le'o lahi totonú pea mo e taimí. Te ke ma'u 'i



ha 'aho ha tamasi'i 'e fakalāngilangi'i 'i ha fa'ahinga me'a pehē, kae mamata e ni'ihi 'okú ne tokoua pe tuofāfine 'akí, ni'ihi 'okú ne fa'ē 'aki mo tamai 'akí. Te ke loto, 'aki ho lotó kotoa, ke tala-ange ko e hā ia mo e me'a te ne lava 'o a'usiá. 'E fakafalala pe te ke lava 'o foaki 'a e me'a'ofa ko iá tu'unga ha'o ongo'i hono lotó he taimí ni mo ongo pea mo kamata fakatupulaki 'a e ngaahi pōto'i mohufounga te ke fie ma'ú. Pea 'oku ou palōmesi atu 'e mahu'inga ange ia 'i he me'a 'okú ke lava 'o misí ki aí.

Ko e Fakatomala he Taimi Ní

'Oku toe 'i ai mo ha me'a'ofa kehe 'e lava ke foaki 'e hamou ni'ihi 'oku fie ma'ú ke kamata kei taimi. Na'á ku sio hono kamata'i tu'o taha 'i he taimi na'á ku kei hoko ai ko e pīsopé. Na'e tangutu ha talavou 'o hanga mai mei he tafa'aki 'e taha hoku tesí. Na'e fakamatala ki he ngaahi fehalaaki na'á ne faí. Pea fakamatala ki he lahi 'o 'ene fie ma'ú 'a e fānau te ne ma'ú ke nau ma'ú ha tamai 'i ha 'aho te ne lava ke faka'aonga'i hono lakanga fakataula-eikí 'a ia te nau sila'i ki ai 'o ta'engatá.

Na'á ne pehē 'okú ne 'ilo 'e lava pē ke lahi 'a e totongi pea mo e mamahi 'o e fakatomalá. Peá ne talamai leva ha me'a he 'ikai toe ngalo 'iate au: "Pīsope, ko 'eku fokí mai 'eni. Te u fai ha me'a pē 'e fie ma'ú. Ko 'eku fokí mai 'eni." Na'e ongo'i loto mamahi. Pea na'e tui kia Kalaisi. Ka na'e kei laumāhina e ngāue fakamamahí.

Pea ko ia mahalo 'oku 'i ai ha feitu'u 'oku 'i ai si'a fāmili ko e 'ulu ki aí ko ha taha ma'ú lakanga fakataula'eiki mā'oni'oni. Kuo nau ma'ú ha 'amanaki ta'engata mo ha nonga 'i he māmaní. Mahalo pē te ne foaki ki hono fāmili ha ngaahi me'a'ofa kehekehe kuo kofukofu fakalelei, ka he 'ikai ha me'a ia 'e mahu'inga tatau mo e me'a na'á ne kamata fuoloa 'i hoku 'ōfisí pea kuo te'eki ai tuku 'ene foakí. Na'á ne ongo'i 'i he taimi ko iá 'a e ngaahi fie ma'ú 'a e fānau na'e faka'ānau ki aí, pea na'e foaki kei taimi mo tau'atāina. Na'á ne feilaulau 'i hono lāngilangi' mo e fakapikipikó mo e ngaahi loto faingata'a'ia. 'Oku ou tui pau 'oku 'ikai toe hangē ia ha feilaulau' he taimí ni.

Na'á ne lava 'o foaki 'a e me'a'ofa ko iá koe'uhí ko ha me'a'ofa 'e taha

na'á ne foaki fuoloa atu. Na'e foaki mai 'e he 'Otua ko e Tamai 'a Hono 'Aló pea foaki mai 'e Sisū Kalaisi kiate kitautolu 'a e Fakalelei, 'a ia ko e me'a'ofa ma'ongo'onga taha ia 'i he ngaahi me'a'ofa mo e foaki kotoa pē. Na'e ongo'i 'e he Fakamo'uí 'i ha fa'ahinga founga 'a e mamahi'ia mo e mamahi 'o e angahala 'e iku tō kiate kitautolú kotoa pea mo e taha kotoa 'e faifaiangé 'o mo'ui (vakai, Hepelū 4:14–16).

'Oku fai atu 'eku fakamo'oni na'e foaki tau'atāina 'e Sisū 'a e me'a'ofá, kiate kitautolu kātoa. Pea 'oku ou fakamo'oni atu ko e taimi te mou tali ai 'a e me'a'ofa ko ia, kuo foaki 'i he feilaulau ta'e-fakangatangatá, te ne 'omi 'a e fiefia ki he taha 'okú ne foaki (vakai, Luke 15:7).

"Kuo mou ma'ú ta'etotongi, pea 'atu ta'etotongi" (Mātiu 10:8). 'Oku ou fakatauange te tau foaki ta'etotongi. 'Oku ou fakatauange 'e ongo kiate kitautolu 'a e loto 'o e ni'ihi kehē, ke tau foaki 'o 'ikai 'i he ongo'i fakakouna 'i pe 'amanaki ke ma'ú ha me'a, pea ke tau 'ilo 'oku 'ai ke fakafiefia 'a e feilaulau kiate kitautolu 'i he taimi 'oku tau fakamahu'inga 'i ai 'a e fiefia 'okú ne 'omi ki ha loto 'o ha tahá. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha lotu, "Gifts of Love," na'e fai he 'Univēsiti Pilikihami 'Iongi he 'aho 16 'o Tisema 1980. Ke ma'ú kakato 'i he lea Fakapilitāniá, 'alu ki he speeches.byu.edu.





Fai 'e he Kau Palesitenisī Lahi
'o e Kau Talavou

HA'U KIA KALAI SI

Fai 'e he Kau Palesitenisī Lahi
'o e Kau Talavou

Kau Talavou 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné, 'e ue'i kimoutolu 'e he taumu'a 'o e Mutualé he ta'u ní ke mou fakakaukau ki ho'omou fetu'utaki mo Sisū Kalaisī, ko hotau Fakamo'ui mo e Huhu'í, mo e founa te mou lava ai ke hoko 'o tatau mo Iá. Ko 'etau taumu'á "Ha'u kia Kalaisi, pea hoko 'o haohaoa 'iate ia, pea fakafisi 'a kimoutolu mei he anga ta'e-mā'oni'oni kotoa pē" (Molonai 10:32).

Ko ha fakaafe toputapu 'eni ke 'unu ke ofi ki he 'Alo 'o e 'Otuá. Te tau lava 'i He'ene Fakaleléi ke ma'u ha mālohi ke ngāue, ke tau fakafisi mei he ngaahi anga ta'e-mā'oni'oni kotoa 'i he 'etau mo'uí, mo ongo 'i 'Ene 'ofa ta'e-faka-ngatangatá. 'I he 'etau fai iá, te tau ma'u 'a e nonga pea mo e fiefia mo'oni.

'I ho'o tali e fakaafe ke ha'u kia Kalaisī, 'e mahino leva kiate koe ho fatongia toputapu ke "fakaafe 'i 'a e kakai kotoa pē ke ha'u kia Kalaisī" (T&F 20:59). 'E fakafonu homou lotó 'aki ha holi ke taki ha ní'ihī kehe kiate Ia koe'uhí ke nau lava 'o ma'u 'a e ngaahi tāpuaki tatau 'okú ke ma'ú mo hokohoko atu hono ma'u iá.

Na'e fakahoko 'e ha talavou 'e taha ko Maikolo, hono fatongiá 'aki ha 'ane tokoni 'i 'a Hōsea, ko hano kaungāme'a 'i he akó.

Na'e 'eke ange 'e Hōsea 'i ha 'aho 'e taha, "Maikolo, ko e hā 'okú ke fiefia ma'u ai peé?"

Ne talaange 'e Maikolo, "Ko hono 'uhingá he 'oku ou tokoni."

"Ko e hā 'okú ke tokoni aī?"

Hoko mai e talí, "Koe'uhí he 'oku ou ma'u 'a e lakanga fakataula'eiki pea ko hoku fatongia."

KAVEINGA 'O E MUTUALÉ KI HE 2014



"Ha'u kia Kalaisi, pea hoko 'o haohaoa 'iate ia, pea fakafisi 'a kimoutolu mei he anga ta'e-mā'oni'oni kotoa pē" (Molonai 10:32).



Fai 'e he Kau Palesitenisi Lahi 'o e Kau Finemuí

mali tempalé mo e hoko ko e kakai tangata mo e kakai fefine mā'oni'oni 'i he pule'anga 'o e 'Otuá. 'Oku toe 'uhinga ia ke kātaki ki he ngata'angá. Hangē ko hono fakalea 'e he fakaafé, ko e taimi 'oku tau ha'u ai kia Kalaisi, 'e lava 'o fakahaohaoa 'i kitautolu 'iate Ia. 'Oku fakafaingofua 'i 'e Kalaisi ke tau nofo 'i he halanga 'o e fuakava ko 'ení tu'unga 'i he tui kiate Iá pea 'i he fakatomalá. 'E lava ke kamata he 'ahó ni 'a e ngāue ke hoko 'o haohaoá; 'oku 'ai ia 'e he Fakalelei 'a Kalaisi ke malava.

'Oku kole mai 'a e fakaafe ko 'ení ke tau fakafisi mei he ngaahi anga ta'e-mā'oni'oni kotoa—ke tau kehe mei he ngaahi ākenga, tu'unga mo'ui, mo e ngaahi tō'onga 'a e māmaní. 'Oku fakaafe 'i kitautolu ke tau "li'aki 'a e ngaahi me'a 'o e māmaní, pea fekumi ki he ngaahi me'a . . . lelei ange" (T&F 25:10). 'Oku mau fakamo'oni 'e fakaiku hono tali 'o e fakaafe ke "ha'u kia Kalaisi pea hoko 'o haohaoá" ki he fiefia 'i he mo'ui ni pea mo e mo'ui ta'engata 'i he maama ka ha'ú. 'Oku fakaafe 'i kimoutolu ke mou tali he 'ahó ni! ■

Talaange 'e Hōsea, "Oku ou fie 'ilo lahi ki he lakanga fakataula'eikí."

Na'e fakaafe 'i 'e Maikolo 'a Hōsea ki he ngaahi 'ekitiviti 'a e Siasí pea kimui ange ki he ngaahi houalotu 'a e Siasí. Na'e fāifai pea ako 'i 'a Hōsea mo hono fāmili 'e he ongo faifekaú pea nau papitaiso. Na'e pehē 'e Hōsea, "Ko e ngāue fakafaifekaú ko e fakava'e ia 'o homau Siasí. Kapau pē te mau faitotonu mo mā'oni'oni 'i he'emaui ngaahi tō'onga faka'ahó, 'e fakatokanga 'i 'e kinautolu 'oku mau feohí mo 'eke mai kiate kimautolu 'o hangē ko ia ne u fái. 'Oku hoko 'a Maikolo ko e me'angāue 'i he palani ma'ongo'onga 'a e 'Otuá."

"Ko ha fakaafe 'a e ngaahi fo'í lea ko ia ko e 'ha'u kia Kalaisi.' Ko e fakaafe mahu'inga taha ia 'e lava ke ke fai ki ha taha. Ko e fakaafe mahu'inga taha ia 'e lava ke tali 'e ha taha."¹

—Palesitini Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki

'I ho'o 'unu 'o ofi ki he 'Eikí, te ke ma'u ha holi ke tokoni ki he ni'ihiki kehé 'o hangē ko ia na'e fai 'e Maikoló. Pea 'i ho'o fai iá, te ke 'ilo 'oku mo'oni e palōmesi ko 'eni mei a Palesitini Heneli B. 'Aealingi 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki: "I ho'o fai ho lelei tahá ke fakaafe 'i 'a e kakaí ke ha'u kia Kalaisi, 'e liliu ai ho lotó. Te ke fai 'a 'Ene ngāué. Te ke 'ilo 'i 'okú Ne tauhi 'a 'Ene tala'ofa ke taha mo koe 'i ho'o ngāué. Te ke 'ilo 'i Ia. Pea 'e hokosia e taimi te ke hoko ai 'o hangē pē ko Iá pea "hoko 'o haohaoa 'iate Ia."²

Ko e 'elito 'eni 'o e taumu'a 'o e ta'u ní. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Henry B. Eyring, "Ha'u kia Kalaisi," *Liahona*, Mā'asi 2008, 49.
2. Henry B. Eyring, "Ha'u kia Kalaisi," *Liahona*, Mā'asi 2008, 52.

'OKU FAKAAFE'I KOE

Fai 'e he Kau Palesitenisi Lahi 'o e Kau Finemuí

Ko hai 'oku 'ikai sai'ia ia ke ne ma'u ha tohi fakaafe? Ko e taimi 'oku tau ma'u ha fakaafe ki ha fakafiefia 'o ha 'aho fā'ele' i pe malí, 'oku tau ongo' i fiefia ke tau lava 'o fakafiefia 'i fakataha mo ha ni'ihiki kehe 'a e ngaahi me'a mahu'inga 'oku hoko 'i he'emaui mo'ui. 'Oku toe 'i he kaveinga 'o e Mutualé he 2014 ha fakaafe fiefia 'oku ta'engata hono mahu'ingá: "Ha'u kia Kalaisi, pea fakafisi 'a kimoutolu mei he ngaahi anga ta'e-mā'oni'oni kotoa pē" (Molonai 10:32).

'Oku fie ma'u 'e ha ngaahi tohi fakaafe lahi ha tali—ha RSVP—ke fakahaa' i pe 'oku tau tali e fakaafé pe 'ikai. Kuó ke tali nai ki he fakaafe ko 'ení 'i ho'o mo'ui? 'Oku 'uhinga 'a e ha'u kia Kalaisi 'oku tau tauhi 'a e fuakava toputapu ne tau fai 'i he papitaisó. 'Oku 'uhinga ia kuo tau tali 'a Sīsū Kalaisi ko hotau Fakamo'ui mo e Huhu 'i fakafo'ituitui. 'Oku 'uhinga ia 'oku tau tali mo tui ki he me'a na'e ako 'i 'e 'Alamá ki hono foha ko Sipiloní: "Oku 'ikai mo ha toe hala kehe pe founa 'e lava ai 'o fakamo'ui 'a e tangatá, kae ngata pea founa pē 'ia Kalaisi" ('Alamá 38:9). 'Oku 'uhinga hono tali 'ení kuo tau tukupā ke muimui 'i he sipinga hao-haoa 'a Kalaisi 'aki 'etau angama'a mo mā'oni'oni pea 'ofa mo tokoni ki he ni'ihiki kehé.

Ko e fakaafé ni 'oku 'ikai ko ha me'a 'oku fakahoko tu'o taha pē 'i he mo'ui; ko ha ngāue hokohoko ia. Kuo fakaafe 'i kitautolu ke tau muimui 'i ha hala te ne taki kitautolu ki he tempalé, 'a ia 'oku tau fakahoko ai ha ngaahi fuakava kehe mo 'etau Tamai 'i he Langí mo kau 'i he ngaahi ouau mahu'inga ki hotau hakeaki'í. 'E lava ke kau 'i he hala ko 'ení 'a e ngāue fakafaifekaú. 'E kau ai 'a e

Molonai 10:32

Ko e taumu'a 'o e Mutualé he ta'u ní ko ha fakaafe ia mea Molonai ke muimui he Fakamo'uí.



Hoko 'o Haohaoa 'late la

“[‘Oku ‘ikai fie ma’u ke tau loto mamahi kapau ‘oku ngali faingata’a mo ‘ikai hano ngata’anga ‘etau feinga fakamātoato ki he haohaoá. ‘Oku kei tu’u pe ‘a e haohaoá. ‘E toki lava pē ‘o ma’u kakato ‘o ka hili ‘a e Toetu’ú pea toki tu’unga pē ‘i he ‘Eikí. ‘Oku tatali ia kiate kinautolu kotoa ‘oku ‘ofa kiate ia mo tauhi ‘ene ngaahi fekaú].”

‘Eletā Russell M. Nelson ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá “Perfection Pending,” *Ensign*, Nov. 1995, 88.

‘Ofa ki he ‘Otuá

Te ke lava fēfē ‘o fakahaa ‘i ki he Tamai Hēvaní ‘okú ke ‘ofa Ai? Faka-kaukau ki he ngaahi fokotu’u ko ‘ení peá ke tñnaki mai ha’o ngaahi faka-kaukau pē ‘a’au. Tohi ‘i ho’o tohinoá fekau’aki mo e me’a te ke faí.

- Tauhi e ngaahi fekaú.
- ‘Ofa mo tokoni ki he ni’ihi kehé.
- Fakahoko e ngaahi fatongia faka-Siasí.
- Lotu fakamātoato.

Mole ke mama’o

Mole ke mama’o—‘Ikai ha toe founga pe matu’aki hala ‘atā.

Ha’u kia Kalaisi

‘Oku ‘i he ngaahi folofolá ha ngaahi fakaafe lahi ke ha’u kia Kalaisi. Kumi ‘a e ngaahi sīpinga iiki ‘oku fokotu’u atu ‘i laló. Ko e hā ‘oku ako’i atu ‘e he ngaahi potufolofola ko ‘ení fekau’aki mo e tāpuaki ‘o e ha’u ki he Fakamo’uí? Te ke lava ‘o ma’u ha ngaahi potufolofola lahi ange ‘oku ‘i ai e fakaafe ko ‘ení?

- ‘Amenai 1:26
- ‘Alamā 5:34–35
- 3 Nifai 12:19–20
- Mātiu 11:28–30
- Sione 6:35

32 ‘Io, “ha’u kia Kalaisi, pea hoko ‘o ‘haohaoa ‘iate ia, pea fakafisi ‘a kimoutolu mei he anga ta’e-mā’oni’oni kotoa pē; pea kapau te mou fakafisi ‘a kimoutolu mei he anga ta’e-mā’oni’oni kotoa pē, pea ‘ofa ki he ‘Otuá ‘aki homou iví, ‘atamaí, mo e mālohí kotoa pē, pea ‘e toki fe’unga ‘a ‘ene ‘alo’ofá kiate kimoutolu, koe’uhi ke tupu ‘i he’ene ‘alo’ofá ‘a ho’omou haohaoa ‘ia Kalaisí; pea kapau ‘oku tupu ‘i he ‘alo’ofa ‘a e ‘Otuá ‘a ho’omou haohaoa ‘ia Kalaisí, ‘oku ‘ikai te mou teitei lava ke faka’ikai’i ‘a e māfimafi ‘o e ‘Otuá.

‘Alo’ofá

“‘Oku ‘uhinga ‘a e fo’i lea ‘alo’ofá (*grace*), ‘o hangē ko hono faka-aonga’i ‘i he folofolá, ‘oku meimei fakatautautefito pē ia ki he tokoni fakalangi mo e ivi ‘oku tau ma’u tu’unga ‘i he Fakalelei ‘a e ‘Eiki ko Sisū Kalaisí.”

Tu’u Ma’u ‘i he Tui: Ko ha Huluhulu ki he Ongoongolelei (2004), 213.



‘Oku Fe’unga ‘Ene ‘Alo’ofá kiate Koe

“‘Oku tukuaki’i ‘e ha kau Kalisitiane ‘e ni’ihi ‘a e Kāingalotu ‘o e Ngaahi ‘Aho Kimui Ní . . . ‘oku nau ta’e tali ‘a e ‘alo’ofa

‘a e ‘Otuá ‘i he’enu pehē te nau lava ‘o ma’u honau fakamo’uí iate kinautolu pē. ‘Oku tau tali ‘a e tukuaki’i ko ‘ení . . . , ‘He ‘oku mau ngāue faive-lenga . . . ke fakaloto’i ‘emau fānau . . . ke nau tui kia Kalaisi, mo fakalelei ki he ‘Otuá; he ‘oku mau ‘ilo ‘oku ‘i he ‘alo’ofá ‘a homau fakamo’uí, ‘o ka hili ‘emau fai ‘a e me’a kotoa pē’ (2 Nifai 25:23). Pea ko e hā leva ‘a e “emau fai ‘a e me’a kotoa peé”? ‘Oku kau mo’oni ai ‘a e fakatomalá (vakai, ‘Alamā 24:11) mo e papitaisó, tauhi ‘o e ngaahi fekaú, mo e kātaki ki he ngata’angá.”

‘Eletā Dallin H. Oaks ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Have You Been Saved?” *Liahona*, Siulai 1998, 68.

Haohaoa ‘ia Kalaisi

‘Oku ‘uhinga ‘a e *haohaoá*, ‘o hangē ko hono faka-aonga’i he folofolá, ko e kakato, katoa, mo e tupulaki kakato, mā’oni’oni kakato. ‘Oku toe lava foki ke ‘uhinga ‘a e haohaoá ki he ta’e ‘i ai ha angahala pe ha kovi. Ko Kalaisi toko taha pē na’e haohaoa kakato. ‘E lava ‘a e kakai muimui mo’oni kia Kalaisí ‘o haohaoa ‘i he’ene ‘alo’ofá mo e Fakalelei’ (Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, “Haohaoá,” scriptures.lds.org).

HA'U KIA KALAI SI

“Ha'u kia Kalaisi, pea hoko 'o haohaoa
'iate ia, pea fakafisi 'a kimoutolu mei he
anga ta'e-mā'oni'oni kotoa pē.”

(Molonai 10:32)



KO E HĀ HA FOUNGA ‘OKU LILIU AI AU ‘E HE ‘EKU ‘ILO KI HE TOLU‘I ‘OTUÁ?

*‘Oku ‘i ai ha tefito‘i móoni ‘e nima fekau‘aki
mo e Tolu‘i ‘Otuá te nau lava ke fai ha
liliu ‘i he founga hoó móuí.*

Fai ‘e Lori Fuller

Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

Na‘e pehē ‘e Siosefa Sāmita, “Ko e ‘uluaki tefito‘i móoni ‘o e ongoongoleléi ke ‘ilo‘i pau ‘a e ‘ulungaanga ‘o e ‘Otuá.”¹ ‘E lava ‘e he me‘a ‘oku tau ‘ilo fekau‘aki mo e Tolu‘i ‘Otuá ke liliu e anga ‘o ‘etau móuí, ‘o ‘ikai ‘i he ngaahi me‘a lalahí pē ka ‘i he ngaahi me‘a íkí, ‘a e ngaahi me‘a faka‘ahó. Fakakaukau ki he anga hono tokoni‘i ho‘o móuí ‘i ho‘o ‘ilo e Tolu‘i ‘Otuá ‘i ho‘o lau fekau‘aki mo e ngaahi tefito‘i móoni ‘e nima ko ‘ení.

‘Oku ‘ofa ‘a e Tolu‘i ‘Otuá ‘iate kitautolu mo fie ma‘u ‘a e lelei tahá ma‘atautolu.

Ko e kau mēmipa ‘o e Tolu‘i ‘Otuá ‘oku ta‘engata mo pule aoniu, ka ‘oku nau kei tokanga pē ke tau fiefia mo fai lelei. Na‘e fakamo‘oni ‘a Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí (1910–2008): “[‘Oku nau mahu‘inga‘ia ‘iate kitautolu, pea ko e kongá kitautolu ‘o ‘Enau tokanga lahí. ‘Oku nau ‘atā kiate kitautolu fakafotuitui. ‘Oku tau ō ki he Tamai‘o fou ‘i he ‘Aló. Ko Ia hotau fakalaloa ‘i he taloni ‘o e ‘Otuá. Hono ‘ikai fakaofo ‘a e lava ke tau fakataufolofola ki he Tamai‘i he huafa ‘o e ‘Aló.”²

Koe‘uhí ‘oku ‘ofa ‘iate kitautolu ‘a e kau mēmipa ‘o e Tolu‘i ‘Otuá mo fie ma‘u ‘a e lelei tahá ma‘a kitautolu, ‘oku mahu‘inga leva ‘etau ngaahi filí, tautautefito ki he fanga kí‘i me‘a iiki ‘oku tau fai ‘i he ‘aho takitaha ke tau ofi ange ai kiate Kinautolú. ‘Oku ‘ikai fakangatangata ‘a e me‘a te tau lavá, pea ‘oku tokanga ‘a e ‘Otuá ke tau ikuna, ‘o a‘u ki he fanga kí‘i me‘a íkí.

Kuo foaki mai ‘e he Tamai Hēvaní ‘a e me‘a kotoa kiate kitautolu.

‘Oku tau ‘ilo kuo ‘osi foaki mai ‘e he Tamai Hēvaní ‘a e me‘a kotoa kiate kitautolu, pea ‘oku totonu ai ke tau feinga ke ‘ilo‘i Hono to‘ukupú pea mo hounga‘ia ai. Ko e taimi ‘oku tau hounga‘ia aí, ‘oku kehe ‘etau tō‘ongá. Na‘e palōmesi ‘a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni “te tau lava ke fakalelei‘i kitautolu pea pehē ki he ní‘ihi kehé foki, ‘i he taimi ‘oku tau fakafisi ai ke

nofo mo ha fakakaukau koví pea tau fakatupu 'i hotau lotó 'a e 'ulungaanga 'o e loto fakamāloó.”³

Koe'uhí 'oku ha'u e me'a kotoa 'oku tau ma'ú mei he 'Otuá (vakai, Mōsaia 2:20–21; T&F 59:21), 'e lava leva he'etau hounga'ia ke 'ai kitautolu ke tau loto fie vahevahe mo e ni'ihī kehé. 'Oku kau heni hotau taimí mo e ngaahi talēnití pea pehē ki hotau ngaahi tāpuaki fakatu'asinó.

'Oku 'alo'ofa 'a e Tamai Hēvaní.

Ko e ngāue 'a e 'Otuá mo hono nāunaú ke “fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá” (Mōsese 1:39). 'Oku finangalo ke tau ikuna, ko ia 'okú ne foaki ai 'a e fakamolemole ki he ngaahi fehalaaki 'oku tau faí. 'Oku a'u 'o foaki He'ene 'alo'ofá ha fakamolemole he taimi 'oku tau toe fai ai ha ngaahi fehalaakí. 'E tokoni 'a e Tamai Hēvaní, Sīsū Kalaisi, mo e Laumālie Mā'oni'oni ke tau liliu.

'Oku ako'i kitautolu 'e he 'alo'ofa 'a e 'Otuá ke tau fa'a fakamolemole. Na'e pehē 'e Palesiteni Tietā F. 'Uki-tofa, ko e Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, “Koe'uhí 'oku 'ofa lahi 'a e 'Otuá 'iate kitautolu, kuo pau . . . ai ke tau fe'ofa'aki mo fefakamolemole'aki.”⁴ 'Oku kau heni 'etau fakamolemole'i pē 'a kitautolú.

Na'e mamahi 'a Sīsū Kalaisi ma'atautolu.

'I he Fakaleleí, na'e fuesia ai 'e he Fakamo'uí 'a 'etau ngaahi mamahí mo e loto mamahí kotoa (vakai, 'Alamā 7:11–13). Kapau 'e faifaiangē pea 'i ai hatau 'aho palopalema'ia mo ongo'i 'oku 'ikai mahino ki ha taha, 'e lava ke tau 'ilo'i 'oku *kei* mahino pē ki he Fakamo'uí. Pea ko e taimi 'oku tau ma'ú ai ha 'aho fiefia mo fie vahevahe ia mo ha tahá, 'oku 'i ai 'a e Fakamo'uí ma'ataua. 'Oku fie vahevahe mo kitautolu 'i he'etau fiefiá 'o hangē ko 'Ene vahevahe mo kitautolu 'etau ngaahi mamahí.

'Oku tataki kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni.

Na'e tala'ofa 'a Sīsū Kalaisi ki He'ene Kau 'Aposetoló 'e 'iate kinautolu ma'ú ai pē 'a e Fakafiemālié, pe ko e Laumālie Mā'oni'oni ke fakahinohino mo fakafiemālie'i kinautolu (vakai, Sione 14:16–17, 26–27). 'E lava mo kitautolu ke ma'ú 'a e me'afuaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni ke ne fakahinohino kitautolu. Pea te tau lava 'o falala 'e 'aonga kiate kitautolu 'a e ngaahi tali 'a e Laumālie Mā'oni'oni. Te tau lava 'i He'ene fakahinohinó ke fetu'utaki ma'ú ai pē mo e Tolu'i 'Otuá. Pea 'i he'etau muimui ki he ngaahi ue'i 'oku tau ma'ú, te tau lava leva ke 'ilo'i lelei ange Kinautolu. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Joseph Smith, 'i he *History of the Church*, 6: 305.
2. Gordon B. Hinckley, “Oku Ou Tui ki he Me'á ni 'e Tolu,” *Liahona*, Siulai 2006, 8.
3. Thomas S. Monson, “Ko e Me'afuaki Fakalangi 'o e Loto Hounga'ia,” *Liahona*, Nōvema 2010, 88.
4. Dieter F. Uchtdorf, “Oku Ma'ú 'a e 'Alo'ofá 'e he Kau Manava'ofá,” *Liahona*, Mē 2012, 76



KAU 'I HE, TALANOÁ



Ngaahi Me'a ke Fakakaukau-loto ki ai he Sāpaté

- Ko e fē ha taimi na'e tāpuaki'i ai koe 'e he Tamai Hēvaní, Sīsū Kalaisi, pe Laumālie Mā'oni'oni?
- Ko e fē ha taimi na'á ke ongo'i ofi taha ai kiate Kinautolu?
- Ko e hā te ke lava 'o 'ilo fekau'aki mo koe 'i ho'o ako fekau'aki mo Kinautolú?

Ngaahi Me'a Te ke Ala Fai

- Tohi 'i ho'o tohinoá fekau'aki mo e anga ho'o liliu 'i ho'o 'ilo 'a e Tolu'i 'Otuá.
- Vahevahe ho'o ngaahi ongó 'i he lotú pe 'i ha fetu'utaki fakamītia.

TAA NA'E FAI 'E WELDEN C. ANDERSEN MO MATTHEW REIER, KO E 'ULLUAKI MATUA-ME-A-HA MAI, TĀ 'E DEL PARSON, KO KALAIKI 'I KETISEMANI, TĀ 'E HARRY ANDERSON



Fai 'e Larry M. Gibson

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau
Palesitenisī Lahi 'o e
Kau Talavou

'Oku Ou MANATU Ma'u pē Kiate Ia

Ko e anga 'o 'etau tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni ko e fakafōtunga atu ia ki tu'a 'o 'etau fuakava ke manatu'i ma'u ai pē 'a Sisū Kalaisī.

'Oku ou manatu ki he'eku ta'u 11, hono fakafe'ao fakalongolongo 'e he pīsopé ki he falelotu homau fale fo'ou, 'o ne tangutu ai mo au 'i mu'a he tēpile sākalamēnitī. Na'á ne talamai, "Okú ke 'ilo, Leli, 'e vavé ni hano fakanofa koe ki he tu'unga tikoní 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-'Éloné. 'Okú ke fakatokanga 'i ko e tāpuaki mo e fatongia mahu'inga 'a e me'a ko iá?" Na'á ne talamai te u ma'u 'a e fatongia toputapu ke fakafofonga 'i 'a e Fakamo'uí 'i hono 'oatu 'a e fakataipe mā'oni'oni 'o e sākalamēnitī kiate kinautolu 'i he'emaui lotú. Na'á ku fōngia 'i he mafatukituki 'o e fatongia fakataula'eiki na'e 'amanaki ke u ma'ú.

Na'e kole 'eku pīsopé ke u ako ma'uloto 'a e ongo lotu tāpuaki 'i 'o e sākalamēnitī mo fakakaukau ki he'enau kaunga ki he'eku mo'uí. Na'á ne pehē kuo pau ke u feinga ke fai 'a e ngaahi me'a 'oku kole 'i he ongo lotu tāpuaki 'o e sākalamēnitī ke tau takitaha fakahokó, kapau te u fakafofonga 'i 'a e Fakamo'uí 'i hono tufa 'o e sākalamēnitī ki he ni'ihī kehé. Hili 'eku foki ki 'apí, ne tokoni 'eku tangata'eikí 'i hono kumi e ongo lotu tāpuaki 'o e sākalamēnitī 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá

(20:76–79) mo e Tohi 'a Molomoná (Molonai 4; 5) fakatou'osi. Na'á ku lau fakalelei kinaua, ko e fuofua taimi ia he'eku mo'uí. Na'á ku fakafanongo tokanga 'i he taimi na'e fakahoko ai 'i he lotú. Na'á ku fakalaulauloto ki he ngaahi leá 'i he taimi na'e tufa ai 'a e maá, ka na'e mahino kánokato e mafatukituki e fuakava 'o e sākalamēnitī 'i he taimi na'á ku fanongo ai ki he ngaahi lea 'i he tāpuaki 'i 'o e vai: "oku nau manatu ma'u ai pē kiate Ia." Na'á ku fehu 'i leva kiate au, "Oku ou manatu ma'u ai pē nai kiate Ia? 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e ma'u ai pē? 'E lava fēfē ke u manatu ma'u ai pē kiate Ia?" Ko e taimi kotoa pē 'oku ou fanongo ai ki he ongo lotu ko ia 'o e sākalamēnitī, 'oku ue'i au ke u fakakaukau ki he ongo fehu 'i tatau ko 'enī.

Ko e anga 'o 'etau tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni ko e fakafōtunga atu ia ki tu'a 'o 'etau fuakava mo e Tamai Hēvaní ke manatu'i ma'u ai pē 'a Sisū Kalaisī. 'Oku totonu ke hoko 'a e Sāpaté ko e makatu'unga 'o 'etau manatu 'i Ia 'i he 'aho 'e ono kehe 'o e uiké.

Ko e Sāpaté ko ha 'aho ia ke tau māmālie hifo ai, ki'i mālōlō, pea mo manatu 'i ai. 'Oku tau ō ki he'etau ngaahi houalotu faka-Siasí;

fakalaulauloto ki hotau mālohingá, ngaahi tapuakí, mo 'etau tōnōnou; kumi ha fakamolemole; ma'u 'a e sākalamēnitī; mo fakalaulauloto ki he mamahi 'a e Fakamo'uí ma'a kitautolú. 'Oku tau feinga ke 'oua na'a fakahala 'i 'e ha fa'ahinga me'a te ne ta'ofi kitautolu mei he lotu kiate Iá, he "ko e 'aho ko 'enī," 'o hangē ko e folofola 'a e 'Eikí, "oua na'á ke fai mo ha toe me'a kehe" (T&F 59:13). Ka 'i ai ha fa'ahinga ngāue 'oku tau kau ai he Sāpaté 'oku totonu ke fenāpasi mo e laumālie 'o e manatu 'i 'o Kalaisī. Kapau 'oku 'i ai ha me'a 'oku tau fai 'i ha kongā 'o e Sāpaté 'okú ne to'o e Fakamo'uí mei he'etau fakakaukau mo e ngāue tokoni he Sāpaté 'o hangē ko ia na'á Ne mei fakahokó, pea mahalo 'oku totonu ke tau toe fakakaukau 'i e me'a 'oku tau faí. Manatu 'i, ko e Sāpaté ko ha 'aho ia na'e 'ikai fokotu'u pē "ke mālōlō mei he'etau ngaahi ngāue" ka ke tau toe "fai ho'o ngaahi huú ki he Fungani Mā'olungá" (T&F 59:10).

Kuo pau ke tau palani 'etau mo'uí 'i ha founa he 'ikai ha toe 'uhinga ai ke to'o 'a e molumalu 'o ha kongā 'o e 'aho 'o e 'Eikí. Ko ha 'aho ke fai ai 'Ene ngāue, ko ha 'aho 'e lava ke tāpuaki 'i ai 'etau mo'uí kakato mo fakafō'ou 'aki ha'atau ma'u ha ngaahi

a'usia toputapu fakatautaha pea mo hotau familí. Ko ha 'aho ke fakatupu-laki ai hotau laumálié.

Tuku ha taimi 'i he 'ahó ni ke fa'u ai ha palani lelei 'i he fa'a fakakaukau 'o ha ngaahi me'a te ke fai ke ngaohi mo'oni ai 'a e 'aho Sāpaté ko ha 'aho toputapu mo mā'oni'oni 'i ho'o mo'uí. Peá ke ngāue'i leva ho'o palaní.

Manatu 'i e tala'ofa faka'ofa 'a e 'Eikí kiate kinautolu 'oku nau tauhi totonu 'a e Sāpaté: "Pea fakatatau ki ho'omou fai 'a e ngaahi me'a ni 'i he fakafeta'í, 'i he loto fiefia mo e ngaahi fofonga malimalí, . . . [te mou] ma'u 'a e mahu 'o e māmani'" (T&F 59:15–16). Te tau lava 'apē ke si'aki 'a e ngaahi tāpuakí ni 'i he'etau mo'uí mo e mo'ui 'a e kau mēmipa hotau fāmilí?

'Oku ou tui ki hono tauhi 'o e 'aho Sāpaté. 'Oku ou fakamo'oni hangatonu atu ai ka 'i he loto fakatōkilalo ko e tauhi 'o e 'aho Sāpaté ko e fekau ia 'a hotau 'Otua, 'a ia 'oku mo'ui mo 'ofa 'iate kinautolu fakatāutahá. 'Oku ou fakamo'oni kapau te tau muimui mo mo'ui 'aki e tu'utu'uni fakalangi ke tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni, 'e hanga 'e he 'Eikí 'o tāpuakí'i kinautolu, tatakí kinautolu, pea mo fakahino-hino'i fakalaumalie kinautolu 'i hono fakalelei'i e ngaahi palopalema 'oku tau fehengahangi mo iá. ■



Ko e Tātānaki ki he **IKUNÁ**

Fai 'e Daniel Kawai

Na'e fakatokanga'i 'e he'eku fai-ako fisikí hoku talēniti 'i he fiká 'i hoku ta'u 14, peá ne fakahū ai ke u kau he Fe'auhi Fika 'a Palā-silá. Na'e 'i ai ha kongá 'e tolu. Ko e kongá 'uluakí mo e uá 'e fakahoko ia 'i he 'aho Tokonaki. Na'e lau au ki he tu'unga fika tolú peá u fakatokanga'i 'e fakahoko ia 'i ha 'aho 'e ua, ko e Tokonaki mo e Sāpate.

Na'á ku talaange leva ki he'eku faiakó mo e talēkita 'o e Fe'auhi he 'ikai ke u fai 'e au ha sivi 'i he Sāpaté koe'uhí he ko e 'aho ia 'o e 'Eikí. Na'e kole mai 'a e talēkitá ke u lea ki hoku kau taki faka-Siasí koe'uhí ke faka'atá au ke u fai 'a e sivi he Sāpaté, he kapau he 'ikai ke u fai ia, 'e fakata'e'aonga'i au. Na'á ku talaange te u fakasitu'a'i 'a e me'a kotoa pē kae 'ikai ke o 'Otuá.

Na'e 'ikai ke u mamahi, koe'uhí he na'á ku ma'u e falala 'oku fakalāngilangi'i 'e he 'Otuá kinautolu 'oku nau fakalāngilangi'i Iá. Na'á ku manatu'i 'a e Mātiu 6:33: "Ka mou fuofua kumi 'a e pule'anga 'o e 'Otuá mo 'ene mā'oni'oni, pea 'e fakalahi 'aki

'a e ngaahi me'á ni kotoa pē kiate kimoutolu."

'Osi ha ngaahi uike mei ai pea mau fetu'utaki ki he sekelitali 'o e Fe'auhi, 'o ne talamai he 'ikai ke u lava 'o fai 'a e sivi 'i ha toe 'aho kehe pea 'e fakata'e'aonga'i au. Na'á ne fokotu'u mai 'i he hili ha'amau talanoa fuoloa, ke u fai ange ha 'imeili ki ai 'o fakamatala'i ange tu'unga 'oku ou 'i aí. Na'á ku lotu ki he Tamai Hēvaní 'i he hili 'eku 'ave 'a e 'imeilí peá u talaange te u fai Hono finangaló.

Na'á ku ma'u ha 'imeili mei he kou'ōtineitá 'i he pō hono hokó, 'o talamai ai te u fai 'a e sivi 'i he 'aho Mōnité 'i he taimi 'e faingamālie lelei taha ai kiate aú, pea a'u 'o ne talamai te ne fie fakahoko 'a e sivi 'i hoku koló koe'uhí ke 'oua na'á ku li'aki e kalasi pongipongi 'i he akó.

Na'á ku lotu 'i he hili 'eku ma'u e ongoongo lelei ko ení, ke fakamālō ki he 'Eikí koe'uhí he kuó Ne tokoni'i au. Na'e ō 'eku ongomātu'á ki he tempalé ke fakahaa 'i 'ena fakamāloó.

Ko e taimi na'e tukuange mai ai e ola 'o e sivi, na'á ku ma'u e

NGAAHI TEFITO'I ME'A MAHU'INGA FEKAU'AKI MO E TAUHI 'O E 'AHO SĀPATÉ

"Kuo foaki mai 'e he 'Eikí 'a e 'aho Sāpaté ke lelei kiate koe pea kuó Ne fekau ke ke tauhi ia ke mā'oni'oni.

"Oku kau 'i he faka'apa'apa'i 'o e 'aho Sāpaté 'a ho'o 'alu ki he ngaahi fakataha'anga kotoa 'a e Siasí 'okú ke kau ki aí. . . .

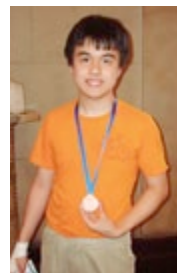
"Teuteu [he] lolotonga 'o e uiké ke ke lava 'o tuku taha pē 'a e Sāpaté ki he ngaahi 'ekitiviti langaki mo'ui . . . 'oku fe'unga mo e 'aho Sāpaté. . . .

"'E 'omi koe 'e ho'o tauhi e Sāpaté ke ke ofi ange ki he 'Eikí pea ki ho fāmilí. Te ne 'oatu kiate koe ha 'ilo ta'engata pea mo ha mālohi fakalaumālie."

Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú (ki'i tohi tufa, 2011), 30, 31.

mētali koula. 'Oku fakalāngilangi'i 'e he 'Eikí kinautolu 'oku nau fakalāngilangi'i Iá. ■

'Oku nifo e tokotaha 'oku 'a'ana e talanoá 'i Sao Paulo, Palāsila.



TĀ FAKATĀTA'I E J. BETH JEPSON

'AI HANGATONU

Ko ha me'a pau ke ngāue fakafaifekau 'a e

kau talavou 'i he hoko
pē honau ta'u 18? Pea 'oku
fakalotolahi 'i lahi ange
'a e kau finemu' he taimi ni
ke nau ngāue fakafaifekau
'i he 'enau lava ko 'eni
ke o 'i honau ta'u 19?

Ko e taimi na'e fakahā ai 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'a e liliu 'i he ta'u 'e lava ai ha taha ke ngāue fakafaifekau, na'ā ne pehē, "Oku 'ikai ko ha'aku fokotu'u atu ke fakahoko—pe 'e totonu—ki he talavou kotoa pē 'i he ta'u kei si'i ko 'eni. Ka 'e fakatatau pē mo e ngaahi tūkunga fakafō'ituitui pea mo hono fakafuofua 'i 'e he kau taki lakanga fakataula'eikí, ka kuo 'atā 'a e faingamālie ko 'eni he taimi ni.¹ Fakakaukau ki ho'o tu'unga mo'ui lelei fakaesinó mo fakaelotó, ho'o teuteu fakapa'angá, mo e teuteu fakalaumālié. Te ke lava 'o talanoa mo e mātu'á mo e kau taki lakanga fakataula'eikí fekau'aki mo e ngaahi me'á ni 'i he taimi e fakakaukau 'i ai e taimi totonu ke ngāue.

Na'e pehē 'e Palesiteni Monisoni fekau'aki mo e kau finemu', "[Oku 'ikai ha'isia 'a e kau finemu' . . . 'i he fekau tatau ke ngāue 'o hangē ko e kau talavou.] Neongo ia, 'oku mau fakamahino atu ki he hou'eiki fafine kei talavou 'o e Siasí, 'oku nau fai ha tokoni mahu'inga 'i he 'enau hoko ko e kau faifekau, pea 'oku mau tali lelei 'enau tokoni.² ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Talitali Lelei ki he Konifelenisi," *Liahona*, Nōvema 2012, 5.
2. Thomas S. Monson, "Talitali Lelei ki he Konifelenisi," 5.

Ko e hā te u lava 'o fai kapau 'oku teke au ke u maumau 'i e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí

'e he to'u tupu kehe 'oku nau toe hoko pē
ko e kāingalotu mālohi 'o e Siasí?
'Oku 'ikai ke u fie hā ngali fiemā'oni'oni
pe loto fakamaau.

Ma'u ha loto to'a ke taukave'i e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí, tatau ai pē kapau 'oku fakahoko e teke ko 'eni 'e he to'u tupu Siasí 'oku nau 'ilo'i e ngaahi tu'unga mo'ui mo nau fakakaukau 'okú ke fiemā'oni'oni. Ko e fē 'oku tu'u fakatu'utāmaki tahá: ko e talangata'a ki he ngaahi fekau 'a e 'Eikí pe hā fie mā'oni'oni

ki ha ni'ihī homou to'ú? (Ka ko 'eni, kapau 'oku nau teke koe ke ke fai ha fa'ahinga me'a 'okú ne 'ai ke ke ongo'i ta'e-fiemālie ai 'iate koe pe maumau 'i ai e ngaahi tu'unga mo'ui ne fokotu'u 'e homou *fāmilí* kae 'ikai ko e Siasí, te ke kei lava pē 'o tu'u 'iate koe pē 'o talaange 'oku 'ikai ke ke fie fai ia mo kole ange ke nau faka'apa'apa 'i ho lotó.)

Kuo pau pē foki ke ke feinga ke fakalelei 'a e me'á ni 'i ha founa fakapotopoto. Hangē ko ia ne talaange 'e he palōfita ko 'Alamaá ki hono foha faifekau ko Sipiloní, "Ngāue 'aki 'a e loto to'á, kae 'ikai ko e fielahí" ('Alamá 38:12). 'Oku 'ikai fie ma'u ha tukuaki 'i fefeka pe tō'onga fakakaukau tukuhifo. Te ke lava pē 'o fakahā mo'oni ange ke 'ilo 'e he kakaí 'a e ngaahi tu'unga mo'ui kuó ke fili ke mo'ui 'akí. Pea kapau 'oku kole atu e kāingalotu mālohi 'o e Siasí ke ke maumau 'i e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí, manatu 'i e me'a na'e lea'aki 'e Palesiteni Tietā F. 'Ukitofa, ko e Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki: "Hoko ko ha kungāme'a ki he taha kotoa, kae 'oua na'ā ke teitei holoki ai ho'o tu'unga mo'ui."¹ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Dieter F. Uchtdorf, "Ko Ho'o Fononga Fiefia ki 'Api," *Liahona*, Mē 2013, 128.



KO E ONGO KONGA FAKATOU‘OSI ‘O E TĀPUAKÍ



‘Oku fakatou mahu‘inga ‘a e ‘alu ki he temipalé mo e hisitōlia fakafāmilí; ko e taimi ‘oku fakataha‘i aí, ‘okú na ‘omi ha ngaahi tāpuaki lahi ange.

Fai ‘e Brittany Beattie

Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

Ko e taimi te ke huke ai ‘a e ngaahi peesi ‘o e *Liahoná* he māhina ní, kumi ‘a e ngaahi lanu kehekehe kuo tuifio ko ē ‘oku nau ‘ai ke faka‘ofo‘ofa ‘a e fakatātaá, tāvalivalí, pe ‘imisí takitahá. Ko e lahi ‘o e ngaahi lanú na‘e lava ‘o ma‘u koe‘uhí he na‘e hu‘i ha lanu ‘e ua ‘o e ngaahi tefito‘i lanú—‘a e kulo-kulá, engeengá, pe lanu puluú—‘o fakataha‘i ke fa‘u ha lanu fo‘ou, ‘a ia he ‘ikai ke lava ‘o ma‘u kapau ‘e kei fakamavahevahe‘i pē ‘a e ngaahi tefito‘i lanú.

‘Oku faitatau pehē ‘a e hisitōlia fakafāmilí mo e ngāue fakatemipalé mo e ngaahi lanu ko iá: te ke lava ‘o ma‘u ha ngaahi tāpuaki lahi ange ‘aki hano fakataha‘i ‘a e ongo ngāue mahu‘ingá ni ‘e ua. ‘Oku ‘uhinga ia he ko e hisitōlia fakafāmilí mo e ngāue fakatemipalé ko ha ongo konga ‘o e ngāue pē taha—ko e ngāue ‘o e fakamo‘uí. Te ke kei lava pē ‘o ma‘u ha ngaahi tāpuaki ma-‘ongo‘onga ‘i ha‘o tokoni ki ha ni‘ihi ‘i he‘enua hisitōlia fakafāmilí mo ‘alu ki he temipalé ke fai e ngāue ma‘á e

kakai 'oku 'oatu honau hingoá 'i aí. Ka 'okú ke ma'u ha ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga ange—ma'u kakato 'a e ngaahi lanú—'i he taimi 'okú ke fakataha 'i ai 'a e ongo kongá e ua mo kumi e ngaahi hingoá *ho [fāmili] tonū* mo fakahoko e ngāue ma'a *ho'ō ngaahi kuí* 'i he temipalé.

Hangē ko ia kuo ako 'i 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Ko e ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmili ko ha ngāue pē ia 'e taha ka 'oku kongá ua. . . .

“Oku finangalo e Tamai Hēvaní ke tau ma'u ongo kongá fakatou'osi e tāpuaki 'o e ngāue fakafofonga mahu'inga ko 'ení. Kuó Ne tataki ha ni'ihi kehe ke fakahaa 'i mai kiate kitautolu e founga ke tau fe'unga aí. Ko hota fatongiá ke ma'u e ngaahi tāpuaki ko iá.

“Ko ha taimi 'aonga mo'oni ha 'o fai ha ngāue 'i he temipalé, ka 'i hono fai ko ia e ngaahi ouau fakafofongá ki ha taha ho'ō ngaahi kuí, 'e toe toputapu ange ai e taimi 'i he temipalé mo ke ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi ange.¹

Ko e hā leva ha ni'ihi 'o e ngaahi “tāpuaki lahi ange” 'oku ma'u 'i he taimi 'oku tau ma'u “fakatou'osi ai 'a e ongo kongá 'o e tāpuaki”? 'Oku 'i he tafa'aki to'omata'ú ha ni'ihi 'o e ngaahi tala'ofa mei he kau 'Aposetolo 'o onopōni.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Richard G. Scott, “Ko e Fiefia 'i Hono Huhu 'i 'o e Kau Pekia,” *Liahona*, Nōvema 2012, 93–94.
2. Boyd K. Packer, “Your Family History: Getting Started,” *Liahona*, Aug. 2003, 17.
3. Russell M. Nelson, “Ngaahi To'u tangata Fehokotaki 'i he 'Ofá,” *Liahona*, Mē 2010, 92.
4. David A. Bednar, “The Time Is Now,” lds.org/youth/family-history/leaders.
5. John A. Widtsoe, 'i he Conference Report, Apr. 1943, 39.



Ko ha Ivi Tākiekina Fakalaumālie Lelei

“[‘Oku 'i ai ha ivi tākiekina 'oku ue'i fakalaumālie 'i he kāingalotu 'oku nau fakahoko 'a e ngāue 'o e hisitōlia fakafāmili. 'Oku mahino kiate kinautolu 'oku nau nono'ō fakataha honau fāmili. . . . Ko e taimi 'oku tau fakatotolō 'i ai hotau lainé 'oku 'ikai ke tau kei mahu'inga'ia pē 'i he ngaahi hingoá 'ata'atā pē. . . . 'Oku liliu 'e he me'a 'oku tau mahu'inga'ia aí 'a hotau lotó ki he 'etau ngaahi tamaí—'oku tau feinga ke ma'u pea mo tokoni 'i kinautolu.]”²



Konga 'o ha Ngāue Ma'ongo'onga Ange

“Ko e ngaahi fehokotaki'angá . . . 'oku fa'u. . . . 'I he taimi 'oku tafoki ai hotau lotó ki he 'etau ngaahi kuí, 'oku hoko leva ai ha liliu 'i hotau lotó. 'Oku tau ongo'ō ko e kongá kitautolu 'o ha me'a 'oku ma'ongo'onga ange.”³



Ko ha Malu'i mei he Fakatauelé

‘Oku tau monū'ia takitaha koe'uhí ko kinautolu kuo mu'omu'a atú. 'Oku tokoni 'a hono ako e ngaahi talanoá ke mahino lelei ko hai kitautolu pea ko 'etau ha'ú mei fē. 'Okú ke fakatotolō ki ho fāmili mo tokoni 'i e ni'ihi kehé 'i he 'enau fakatotolō? Ko e taha ia 'o e ngaahi malu'i lelei taha ki ha taha kei talavou, 'i he māmani angahala'ia ni 'oku tau mo'ui aí, mei he ngaahi fakatauele 'a e filí.⁴



Tokoni mei he Māmani Ta'e-hā Mai

“[Mahalo kapau te tau fakahoko 'etau ngāue ma'anautolu 'i he maama tatali'anga 'o e ngaahi laumālie 'oku fiekaia mo lotua e ngāue te tau lava 'o fakahoko ma'anautolú, 'e tokoni mai 'a e maama tatali'anga 'o e ngaahi laumālie kiate kitautolu 'i he 'aho ko 'eni 'o 'etau fie ma'u vivili. 'Oku tokolahi ange 'a e kakai 'i he maama ko iá 'iate kinautolu 'oku 'i heni. 'Oku lahi ange mālohi mo e ivi 'i aí 'i he me'a 'oku tau ma'u 'i heni 'i māmani.]”⁵



NA'Á KU MA'U HA HINGOA

“**N**a'e fokotu'utu'u 'e homau uōtī ha 'ekitivitī Mutuale, ko e teuteu ki ha ō ki he temipalé, ke kumi ha ngaahi hingoa fakafāmilī te mau lava 'o 'omai. Na'á ku tangutu ofi pē ki hoku ngaahi kaungāme'á mo ki'i lāunga he 'ikai ke u lava 'e au 'o ma'u ha ngaahi hingoa 'oku fie ma'u ke fai honau ngaahi ouaú. Hili ha'aku fekumi lahi 'i he familysearch.org, na'á ku ma'u ha hingoa. Na'á ku fu'u fiefia lahi!

“Na'á ku lele fakavavevave leva ki he'emaufale'i he hisitōlia fakafāmilī 'o 'eke ange ki ai pe ko e hā 'a e sitepu hono hokó. Na'á ne fakahinohino mai e founa ke lekooti ai 'a e fo'i hingoá pea paaki ke u lava 'o fakahoko e ngāue fakatemipalé. Na'á ne toe pehē foki ko e fefiné ko ha tokotaha mo'oni ka 'oku 'ikai ko ha hingoa pē 'i he monitoá. Na'á ku ongo'i 'a e Laumālié mo 'ilo'i na'e tatali mai 'a e fefiné ke fakahoko e ngāue kiate iá pea mo au ke u kumi ia. Na'á ku lava 'o 'ave hono hingoá ki he temipalé. 'Oku ou fakamālō lahi 'i he faingamālie ke tokoni ai ki he'eku ngaahi kuí mo tokoni ke nau ma'u 'a e fiefia 'o e ongoongolelei.”

Lia G., Niu 'Ioke, USA



Fēfē Kapau 'Oku 'Ikai Ke u Ma'u 'a e 'Initanetī?

Neongo 'oku fie ma'u ho'omou ngaahi hingoa he hisitōlia fakafāmilī ke fakahū mai he 'Initanetī kae lava 'o fai e ngāue fakatemipalé ma'anautolu, 'oku 'ikai ke ke fie ma'u 'e koe ha 'Initanetī 'i 'api. Tānaki e ngaahi hingoá, fakamatalá, mo e ngaahi talanoa fakafāmilī mei ho ngaahi kāinga kei mo'uí, pea kumi pe 'oku 'i ai ha senitā hisitōlia fakafāmilī homou feitu'ú te ke lava 'o fakahū mai ai 'a e ngaahi hingoá 'i he familysearch.org. Ko e ngaahi feitu'ú 'oku sī'isi'i ai hono ma'u e 'Initanetī, talanoa ki he kau faifale'i fakauooti mo fakasiteiki 'o e hisitōlia fakafāmilī 'o kau ki he ngaahi ma'u'anga tokoni 'oku nau ma'u ke fakahū ai ki he komipiutá ho'o ngaahi lekōtī.



'A ia ko Hono 'Uhingá 'Oku 'Ikai Totonu Ke u 'Alu Au ki he Temipalé Kapau 'Oku 'Ikai Ha'aku Hingoa Fakafāmilī?

'Ikai! 'Oku 'omi 'e he 'alu ki he temipalé 'a e ngaahi tāpuaki lahi fau kiate koe pea mo kinautolu 'oku ke fakafongā 'i 'i he papitaiso mo hilifakinimá, tatau ai pē pe ko ho'o kāinga pe 'ikai. 'Oku totonu pē ke ke kei 'alu ki he temipalé tatau ai pē kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'o hingoa fakafāmilī. Kuo 'osi ako'i 'e he Kau Palesitenisī 'Uluaki: “'Oku pou pou'i atu 'a e kāingalotu ko ia 'oku fakangatanga pē 'enau lava 'o fai 'enau fekumi hisitōlia fakafāmilī 'anautolu peé, ke nau fakahoko e ngaahi ouau fakafongá 'o nau faka'aonga'i e ngaahi hingoa 'a e kāingalotu kehé pe ko ia 'oku 'oatu 'e he temipalé” (Tohi 'a e Kau Palesitenisī 'Uluaki, 8 'Okatopa 2012).



KO HA FAKAAFE MEI HE KAU PALESITENISĪ 'ULUAKÍ

“'E lava ke fakatupulaki 'a e me'a 'oku tau a'usia 'i he temipalé 'i he taimi 'oku ma'u ai 'e he kāingalotu 'o e Siasí 'a e hingoa 'enau ngaahi kuí pea nau 'ave 'a e ngaahi hingoa ko iá ki he temipalé ke fai ki ai e ngaahi ouaú. . . . 'Oku tautefito 'emau fakalotolahí ki he to'u tupú mo e kau tāu-taha kei talavou ke nau faka'aonga'i 'enau ngaahi hingoa fakafāmilī pē 'anautolu pe hingoa 'o e ngaahi kui 'a e kāingalotu honau uōtī pe siteikí.”

Tohi 'a e Kau Palesitenisī 'Uluaki, 8 'Okatopa 2012

LE'O 'O E TO'U TUPÚ: NGAAHI TĀPUAKI 'O E HISITŌLIA FAKAFĀMILÍ

Na'e fakaafe'i kimuí ni mai 'a e to'u tupu mei Niu Toké 'e honau kau palesitenisī fakasiteikí ke nau kumi ha hingoa fakafāmilí ke 'ave ki he tempalé, ko ha kongā ia 'o ha konifelenisi makehe 'a e to'u tupú. Na'a nau 'ilo ha ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga 'i he'enua ongo'i e liliu honau lotó ki he'enua ngaahi tamaí (vakai, Malakai 4:5–6).

Ko Hono 'Ave 'o e Ngaahi Hingoa Fakafāmilí ki he Tempalé

- "Na'á ku fa'a fakakaukau ko e hisitōlia fakafāmilí ko ha toe me'a pē ke faka'ilonga'i kuo fai, ka kuó u fakatokanga'i 'eni ko e kakai mo'oni'eni kuo lauita'u 'enua tatalí. 'Oku kehe 'eku a'usia 'i he tempalé 'i he taimi 'oku ou 'ave ai e ngaahi hingoa fakafāmilí. Teu pehē mahalo 'oku tu'unga ia 'i he ngaahi ngāue lahi, taimi, pea mo e ngaahi lotu na'e fai 'i hono kumi e fo'i hingoa pē *tahá*. Ka 'oku mahu'inga 'a e fo'i hingoa pē *tahá* koe'uhí he ko e *tokotaha* ia 'okú ne fie ma'u ke nofo mo e Tamai 'i Hēvaní." —Hena A., ta'u 13
- "'Okú ke kamata ke fetu'utaki mo e taha ko ia 'i he maama tatalí'anga 'o e ngaahi laumālié, 'i he hili ho'o ma'u ha tahá. Ko ho'o 'omai ho'o ngaahi hingoa pē 'a'áú ko ha founa ia ke fakamālohia ai e fetu'utaki ko 'ení. 'Oku tokoni ke mahino kiate koe ho fāmilí ta'engatá." —Sipenisā S., ta'u 15
- "'Oku tokoni hono 'omai e ngaahi hingoa fakafāmilí ki he tempalé ke ke

fakatokanga'i hono mo'oni 'o e kakai ko 'ení. 'Oku 'ikai ko ha ngaahi hingoa pē kinautolu 'i ha la'i pepa; ko e ngaahi tokoua mo e tuofāfine mo'oni 'oku 'i ho hisitōliá—pea ko e kongā kinautolu 'o ia." —Lili N., ta'u 16

Ko Hono Ma'u 'o e Ngaahi Tāpuakí

- "Kuó u fakatokanga'i ha faikehekehe 'i he'eku mo'uí. Ko ha ongo 'ofa mo malu." —Noa R., ta'u 13
- "Te ke lava 'o ongo'i 'i ho lotó ko ha kongā koe 'o ha ngāue ma'ongo'onga ange. 'Oku 'ikai toe tatau 'a e ongo ko iá mo ha me'a 'i he foaki e faingamālie ki he fāmilí ke ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e tempalé." —Kōlini C., ta'u 17
- "Kuó u ongo'i nonga mo fiamālie ange talu mei he'eku kamata fakahoko e hisitōlia fakafāmilí. Ko e taimi 'oku ou 'ave ai e ngaahi hingoa fakafāmilí ki he tempalé, 'okú ne 'omi kiate au ha fiefia lahi fau." —Taila M., ta'u 16
- "Kuó ne fakatupulaki 'eku 'ofa ki he Fakamo'uí, Tamai Hēvaní, mo 'eku ngaahi

kuí. Kuó ne tokoni'i au ke u vāofi ange mo hoku fāmilí tonú mo fakatupulaki 'eku fakamo'oni ki he ongoongoleléi." —Aleksanitulā H., ta'u 14

- "Kuó u toe fiefia lahi ange." —Ulosi S., ta'u 12
- "'Oku ou ma'u ha ongo'i nonga mo fiefia lahi fau 'i he fo'i hingoa kotoa pē, 'o hangē na'e tatali mai pē taha ko iá kiate aú." —Lianoni B., ta'u 15
- "'Oku ou 'ilo 'a e feitu'u na'á ku ha'u mei ai, pea 'oku fakatupulaki 'eku loto falalá." —Ilisa L., ta'u 13
- "Kuo si'i ange 'eku fakafekiki 'i 'apí." —Keniliki L., ta'u 12
- "'Oku fakautuutu ke lahi ange 'ene mahino kiate au e mahu'inga 'o e fāmilí. 'Oku ou fie vāofi ange mo hoku fāmilí 'i māmani." —'Ema L., ta'u 15
- "Kuó ne tokoni'i au ke mahino lahi ange e palani 'a e 'Otuá ma'atautolú. 'Oku ou ongo'i ofi ange ki he Tamai Hēvaní mo e ongoongoleléi koe'uhí he 'oku mahino lelei ange kiate au 'a e ngaahi ouau 'oku fakahokó." —Noa C., ta'u 14 ■

Ko e Hā Te Ke Fai?

Ko e hā te ke fai ke "ma'u ai e ngaahi tāpuaki ko ia" 'o e kumi e ngaahi hingoa fakafāmilí mo 'ave kinautolu ki he tempalé? Fokotu'u ha palani he 'ahó ni ke 'omi e ngaahi tala'ofa 'o e ma'u e ongo kongā fakatou'osi e tāpuakí 'i ho'o mo'uí.

KO 'ETAU TAFĀ'AKÍ

KO HA FOLOFOLA FAKALAUMĀLIE

“[‘E fai ‘e Sīsū Kalaisi] ha taukapo . . . ma‘á e fānau ‘a e tangatá; pea ko kinautolu kotoa pē ‘oku tui kiate iá ‘e fakamo‘ui ‘a kinautolu” (2 Nifai 2:9).

‘Oku ‘i ai ha ‘uhinga mahu‘inga ‘o e fo‘i lea ko e *taukapo* ‘i he potufolofola ko ‘ení. ‘Oku ‘uhinga ia ko e “hoko ko ha fai-fakalelei ke tokoni ki he ongo tafa‘akí he fakalelei‘i ha palopalema.” ‘I he me‘a ko ‘ení, ‘oku hoko ai ‘a e fakamo‘uí ko e fai-fakalelei ‘oku tokoni ki he kakai kotoa pē kuo mavahe mei he Tamai Hēvaní koe‘uhí ko e angahalá.

‘Oku tokoni mai e potufolofolá ke u ‘ilo hono mahu‘inga ‘o hotau Fakamo‘uí ko Sīsū Kalaisí. ‘Oku ou fakafeta‘i ‘i He‘ene Fakalelei. ‘Oku tu‘unga pē ‘iate la ha malava ke tau toe mo‘uí mo ‘etau Tamai ‘i Hēvaní.

Hanisa A., ‘Initia



KO HAI ‘OKU FIE LOTU?

Na‘á ku ako‘i mo hoku hoá ha fāmili ne ‘i ai ha longa‘i fānau lolotonga ‘eku ngāue fakafaifekau. Na‘á ma lotu mo alea‘i he lolotonga ha taha ‘o homa taimi palaní, ‘a e lēsoni ‘oku totonu ke ma ako‘i ki he fānau, peá ma lototaha ke ako‘i ‘a e lotú.

Ko e taimi na‘á ma ō mai ai ki honau falé, na‘e mātu‘aki fiefia ‘a e kui-fefiné mo e longa‘i fānau. Na‘á ma kamata ‘aki e lēsoní ha lotu. Na‘e fakalongolongo ‘a e fānau mo mateuteu ke fanongo. Na‘á ma fakamatala‘i ange ‘a e founa mo e ‘uhinga ke lotu aí. Ofi ki he ngata‘anga ‘o e lēsoní, ne ma fehu‘i ange, “Ko hai ‘okú ne fie fai e lotu tukú?” Na‘a nau fie lotu kotoa! Ko ia na‘á ma fokotu‘u leva ha taimi-tēpile ke nau fakahoko ai e lotú ‘i he taimi kotoa pē ne ma ō ange ai ke fai ha lēsoni. Na‘á ma toe fakaafe‘i foki kinautolu ke nau lotu ‘i he taimi na‘e ‘ikai ke ma ‘i ai aí.

Na‘á ku fakakaukau ‘i he ‘osi ‘a e lēsoní, “Ko e hā ‘oku faingofua ai ke lotu ‘a e fānau íkí kae faingata‘a ke lotu ‘ema kau fiefanongo matu‘otu‘a angé?” Na‘á ku ma‘u ha tali ‘i he Bible Dictionary: “[Ko e taimi pē ‘oku mahino kiate kitautolu ‘a ‘etau vā fetu‘utaki totonu pea mo e ‘Otuá (‘a ia, Ko ‘etau Tamai‘a e ‘Otuá, pea ko kitautolú ko ‘Ene fānau), ‘i he taimi pē ko iá ‘oku fakanatula leva ‘a e lotú mo mahino ‘etau tafa‘akí (Mātiu 7:7–11). Ko e lahi ‘o e ngaahi me‘a ‘oku ui ‘oku faingata‘a fekau‘aki mo e lotú ‘oku tupu ia mei he ngalo ‘o e vā fetu‘utaki ko ‘ení” (vakai foki, Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, “Lotú,” scriptures.lds.org).

Talu mei ai, mo ‘eku feinga ke tokoni ke mahino ki he kakaí ‘enau vā fetu‘utaki totonu mo ‘etau Tamai Hēvaní. ‘Oku fie folofola ‘etau Tamai Hēvaní ki He‘ene fānau, ‘o tatau pē mo e fie talanoa ‘etau mātu‘a ‘i māmaní kiate kitautolú. ‘Okú Ne ‘ofa ‘iate kitautolu, ‘oku fie folofola mai kiate kitautolu, pea ‘oku finangalo ke tau fakataufolofola ange kiate Ia.

Sēilolo M., Filipaini



'OKU FAKATAHA'I 'E HE HISITŌLIA FAKAFĀMILÍ 'A E NGAahi FĀMILÍ

Na'á ku ma'u ha taumu'a he Fakalalakalaka Fakatāutahá na'á ne ue'i au ke u kamata 'i he tohi hohoko hoku fāmilí. Ko e taimi kotoa pē na'á ku 'alu ai 'o ma'u me'atokoni mo 'eku ongo kuí, na'á na fai mai ha ngaahi talanoa mei he'ena mo'uí pea fekau'aki mo hoku ngaahi kāinga kehé. Na'á ku kamata 'alu leva ki he senitā hisitōlia fakafāmilí mo tānaki e ngaahi fakamatala fekau'aki mo hoku fāmilí.

'Oku ou manatu'i e taimi na'á ku ma'u ai e fakamatala fekau'aki mo 'eku kui fefine hono tolú. Na'e folau mai ki 'Āsenitina 'i ha vaka, 'oku lolotonga fei-tama. Na'á ne telio si'ene ki'i tamasi'i 'i tahi he lolotonga 'o e folau. Na'e hoko pē ia ko ha talanoa kae tálunga 'eku ma'u hono hingoá 'i ha lekooti. Na'á ku ofi ange ki he'eku ongo kuí, peá u faka'au 'o 'ilo 'eku ngaahi kuí 'o hangē pē na'á ku nofo mo kinautolú. Na'á ku ma'u ha fakamatala fekau'aki mo 'eku ngaahi kuí, vahevahe 'a e ngaahi ongoongo fakafiefia 'o e sila'i ke ta'engatá, mo tokoni ke tǎpuekina ha ngaahi to'u tangata lahi.

Na'e hokohoko atu 'eku ma'u ha ngaahi koloa fūfū 'o 'eku hisitōliá, malo mo e FamilySearch. 'Oku ou sai'ia 'i he me'a na'e me'a 'aki 'e Palesi-teni Tōmasi S. Monisoní: "['Oku ou fakamo'oni ko e taimi 'oku tau fai ai 'a e me'a kotoa 'oku tau lavá ke fakahoko 'a e ngāue 'oku 'i hotau 'aó, 'e faka'atā mai 'e he 'Eikí kiate kītautolu 'a e kī toputapu 'oku fie ma'u ke fakaava 'aki 'a e koloa 'oku tau fekumi lahi ki aí.]"¹

'I he'etau ngāue, te tau 'ilo ai 'a e ngaahi kī ki he'etau koloa ta'engatá, pea te tau lava 'i ha 'aho ke fe'iloaki hangatonu mo 'etau ngaahi kuí.

laeli B., 'Āsenitina

MA'U'ANGA FAKAMATALA

1. Thomas S. Monson, "The Key of Faith," *Ensign*, Feb. 1994, 5; *Tambuli*, May 1994, 5.



KO HONO MA'U HA FAKAMO'ONI MEI HE LAUMĀLIE MĀ'ONI'ONÍ

Ko e taimi na'á ku kau ai ki he Siasí 'i hoku ta'u hivá, na'á ku 'osi tui au na'e mo'oni 'a e Siasí, peá u pehē ai 'oku 'ikai toe fie ma'u ke u fehu'i ki he 'Otuá pe 'oku mo'oni. Na'e kamata ke u veiveiua, 'i he hili 'eku hoko ko ha mēmipa 'i ha ngaahi ta'u si'i. 'I he'eku fanongo ki he himi "Ko e Fua Lotu 'a Siosefá" (*Ngaahi Himi*, fika 14) 'i he lolotonga ha

houalotu sākalamēniti 'e taha, na'á ku lotu mo kole ki he Tamai Hēvaní pe 'oku mo'oni 'a e Siasí pea na'e mamata mo'oni 'a Siosefa Sāmita kiate Ia mo Sīsū Kalaisi. Na'e ha'u ha fakakaukau ki hoku 'atamaí, 'io, 'oku mo'oni 'a e Siasí 'o Sīsū Kalaisí, pea 'io, na'e mamata 'a Siosefa ki he 'Otuá ko e Tamai mo Sīsū Kalaisi. Na'á ku tangi peá u ongo'i 'a e māfana 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'i hoku lotó.

Te u lava he 'ahó ni ke faka-papau 'i na'e fakamo'oni 'i kiate au 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a e mo'oni 'o e Siasí ni. 'Oku ou 'ilo na'e mamata 'a Siosefa Sāmita ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi, pea he 'ikai ke u lava 'o faka'ikai 'i ia. Na'e 'omi 'e he fakamo'oni ko ení kiate au ha lototo'a ke vahevahe 'eku fakamo'oni mo e ni'ihī kehé. Tamala O., Palāsila



¡Hola, amigos!*

Ko Mahonilai mo Hilamani kimaua mei Mekisikou

*Fakamā'opo'opo ho'ō
katō! Ha'u 'o fe'iloaki mo
ha ngaahi kaungāme'a
'i he funga 'o e māmaní!*

Mahonilai
Hilamani

Mei ha 'initaviu mo Amie Jane Leavitt

Ko Mahonilai mo Hilamaní ko ha ongo tautehina 'okú na nofo he matāfanga 'o Mekisikou. Na'e fakahingoa kinua he'ena ongomātu'á ki ha ongo tangata ma'ongo'onga mei he Tohi 'a Molomoná. Ko Mahonilai Moliáni Kamá ko e tokoua ia 'o Sēletí. Na'e mamata ki he to'ukupu 'o e 'Eikí. Ko e 'Eikitau ko Hilamaní ko ha taki anga mā'oni'oni. Na'á ne taki 'a e kau tau lototo'a 'e toko uaafé. ■

*"Malo e lelei, ngaahi kaungame'a" 'i he Lea Faka-Sipeiní.



'Oku 'amanaki 'a e ongo tautehiná ni ke na mo'ui fakatatau mo e hingoa na'e 'oange 'e he'ena ongo mātu'á. 'Okú na loto ke na tatau tofu pē mo Mahonilai pea mo Hilamani 'i he Tohi 'a Molomoná.



TAA NA EFAI 'E JUAN CARLOS SANTOYO; TĀ FAKATĀTAAI 'E THOMAS CHILID



'OKU OU FIE SIO HE TEMIPALÉ



Ko e Temipale Kuatalahala Mekisikou ko e fika 11 'aki ia e ngaahi temipale 'e 13 'i Mekisikou.



Na'e sila'i 'ema ongomatu'a 'i he Temipale Kuatalahala Mekisikou 'i he 2003. Ko e temipale ofi taha 'eni ki he feitu'u 'oku mau nofo ai. 'Oku fe'unga mo ha houa 'e ono ke lele me'alele ki ai. 'Oku ma sai'ia ke o ki he temipale pea mo 'ilo'i 'e 'i ai ha 'aho te ma hu ai ki loto, 'o tatau pe mo 'ema ongomatu'a.



MATEUTEU KE O!

Na'e 'osi fonu e ongo kato 'a Mahoni-lai mo Hilamani 'i he ngaahi me'a 'e ni'ihii 'oku na sai'ia taha ai. Ko e fe'i he ngaahi me'a ni te ke fa'o 'i ho'o katou?



'Oku ma sai'ia ke feohi ko e famili. Ko e Tokonaki kotoa pe 'oku mau o ai ki he matatahi ofi ki homau 'api. 'Oku mau kai uloula'avai—ko 'emau me'akai 'oku mau sai'ia taha ai—mo e tako mo e totasi (ko ha fa'ahinga sanuisi). 'Oku mau lue he Malekonii, pe hala he matatahi. 'Oku mau langa ha ngaahi kasolo 'one'one mo va'inga 'i he loto tahi.





Fai 'e 'Eletā
Robert D. Hales

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

*Ko e kau mēmipa
'o e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā
Uá ko ha kau
fakamo'oni
makehe kinautolu
'o Sīsū Kalaisi.*

'Oku 'uhinga ki he hā 'a e hoko ko ha **KALISITIANÉ?**



'Oku tui 'a e Kalisitiané
ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí.

'Oku tui 'a e Kalisitiané
'oku fakafofou mai 'i he 'alo'ofa
'a e 'Otua ko e Tamai mo Hono
'Alo ko Sīsū Kalaisí, 'a 'etau
malava 'o fakatomalá.

'Oku tau muimui 'ia
Sīsū Kalaisí, ke tau a'usia ai e
tu'unga 'oku finangalo ki ai
'a e Tamai Hēvani.

'Oku 'uhinga 'a e fo'i
lea *Kalisitiané* ki hono 'ai kiate
kitautolu 'a e huafa 'o Kalaisí. 'Oku
tau fai 'eni 'aki 'etau papitaiso
mo ma'u 'a e Laumālie
Mā'oni'oni.



Aho ni

'Aho Fa'ele'i

Tangata'i-fonua

Hingoa

Paasipōti

TAA

Passport
Paasipōti
Paasipōti
NGAAHI KAUNGĀME'A 'I HE FUNGA MĀMANÍ



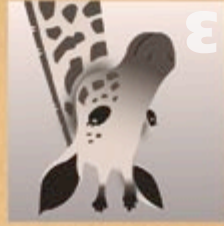
'Itali



Nu'u Sila



'Otu Filipaini



Simipāpue



Lusia



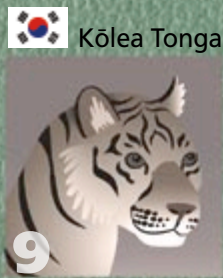
Mekisikou



Palāsila



Tonga



Kōlea Tonga



Silei



'Ingilani



Sueteni

Paasipooti

NGAAHI KAUNGĀME'A 'I HE FUNGA MĀMANÍ



Kumi ha sitapa fo'ou 'o ha fonua ke tĀnaki ki ho'o paasipōtū 'i he ngaahi makasini *Liahona* ka hoko maí.



KAUNGĀME'A 'I HE FUNGA MĀMANÍ



Hello!

iHola!

안녕

ПРИВЕТ!

Mhoroi!

Olá!

Mālō e lelei!

Ciao!

Hej!

KO 'ETAU PĒSÍ



Talu mei he'eku kei sí'í mo hono ako'i au he'eku fa'éé mo 'eku tamaí fekau'aki mo e tempalé. 'Oku fu'u mama'o ka 'oku ou sai'ia

ke o ki ai mo hoku fāmilí. Ko e taimi na'e sila'i ai au ki he'eku ongomātu'á, na'á ku toki lava leva ke hū ki loto—'oku mātu-'aki faka'ofa'ofa 'aupito. Ko 'emau o ko 'eni he taimi ní, 'oku ou tatali 'i tu'a. Ko e taimi te u fu'u lahi ange aí, te u fakahoko 'eku ngaahi fuakava 'a'akú 'i he tempalé.

Tēvita V., ta'u 6, Nikalākuá



'Oku ou manako mo'oni ke hiva'i 'a e ngaahi himi 'o e Siasí mo kau 'i he ngaahi efiafi fakafāmilí 'i 'apí mo hoku fāmilí. 'Oku 'i ai ha ongo ua iiki ange 'iate au ko Sēleti mo Sēlai, pea 'oku ou 'ofa lahi 'iate kinaua. 'Oku ou sai'ia ke tokoni ki he'eku fa'éé 'i he taimi 'oku feime'atokoni aí koe'uhí ko e taimi te u lahi hake aí, 'oku ou fie feime'atokoni lelei hangē ko iá.

'Amipā A., ta'u 9, 'Ekuātoa



Kuo fakahinohino'i au 'i he ongoongolei talu mei he'eku kei sí'í. Na'á ku fili 'i hoku ta'u valú ke u papitaiso. Na'á ku ako ma'uloto 'a e ngaahi tefito 'o e tui 'e 13 ki he 'aho makehe ko iá. Ko e taimi na'á ku 'alu hake ai mei he vaí, na'á ku ongo'i ha fa'ahinga me'a mātu'aki mālohi. Na'e talamai he'eku fine'eikí ko e ha'u 'a e ngaahi ongo ko iá mei he Laumālie Mā'oní'oní. 'Oku ou 'ilo ko Siosefa Sāmita na'á ne fakafoki mai 'a e Siasi 'o Sīsū Kalaisí, 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná, pea ko Tōmasi S. Monisoní ko e palōfita mo'ui.

'Apikale A., ta'u 8, Sipeini



'Oku ou 'ilo 'oku mo'ui 'a Sīsū Kalaisi pea 'oku 'ofa mai kiate kitautolu takitaha, pea 'oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'a e Siasí.

'Osilisi M., ta'u 6, Palāsila



Tilisi M., ta'u 8, Palāsila

'Oku ou sai'ia ke tokoni ki he'eku fa'éé 'i he efiafi fakafāmilí 'i 'apí. 'Oku fie o homau fāmilí ki he tempalé koe'uhí ke mau lava 'o fakataha 'o ta'engata. Ko e taimi te u tupu ai 'o lahi, 'oku ou fie ngāue fakafaifekau hangē ko e tamaiki 'oku ou tokoua 'aki. 'Oku ou 'ofa 'i he Tamai Hēvani mo e palōfitá, 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni. 'Oku ou manako 'i he hiva Palaimeli "Ko e Siasi 'o Sīsū Kalaisí."

Keiti P., ta'u 12, Honitulasi



D. Veni Hiepi, ta'u 11, Kenipōtia

Hangē Tofu pē ko e Folofolá!

Na'a mau fakakaukau ne lele lelei pē 'a e fononga laló, kae tálunga 'emau sio ki he faka'ilonga halá.



Fai 'e Renae Weight Mackley

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Teu fakama'ama'a foki 'a e ngaahi kavenga kuo hilifaki ki homou ngaahi umá" (Mōsaia 24:14).

Oku poto 'aupito 'a e kau ta'u hongofulú. 'Oku mau sai'ia ke fakakaukau 'i ha ngaahi me'a 'iate kimautilu pē.

Na'e talamai he'eku tamaí ke u fakataau 'a e folofolá kiate au. 'Oku 'uhinga 'a e fakataau ke ke feinga ke faka'aonga 'i 'a e me'a 'okú ke ako mei he folofolá, 'i ho'omo'uí. Ko ia, ko e taimi 'oku mau laukonga fakataha ai ko e fāmilí,

'oku ou fa'a lea 'aki he taimi 'e ni'ihi ha me'a 'oku te'eki lava ke fakamatala 'i ia 'e he Tangata'eikí kiate kimautilu. Hange ko 'ení, "Oku ou 'ilo, Teti, 'oku totonu ke tau 'aukai mo lotu, hangē ko ia 'oku lau 'e he folofolá."

'Okú ne malimalí koe'uhí he 'oku



“Tau tukupā mu’a ke lau e folofolá . . .
‘i he loto fakamātoato mo tokanga.”

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua ‘i he
Kau Palesitenisī ‘Uluaki, “Ho Lelei Tahá, Ho
Faingamālié,” *Liahona*, Mē 2011, 59.

ou ma’u ma’u pē ‘a e fakamatala
totonu.

Ka ‘i he taimi ‘e taha, na’á ku
toki ‘ilo ai ‘e lava mo’oni ‘a e folo-
folá ke tatau tofū mo ‘eku mo’uí!
Na’e hoko kotoa ‘eni ‘i he taimi ne
mau ō ai ki he fakataha fakafāмили
fononga pē mo e kato āfeí.

Na’á ku to’o pē ‘eku kato āfeí mo
hoku mohengá (sleeping bag), pea
na’e ‘ikai ke u láunga. He ko hono
mo’oní, na’e totonu ke kilomita
pē ‘e 6.5 (maile ‘e fā) ki he ano
vaí. Te u lava ‘i pē, he ‘ikai ha
palopalema ia.

Na’e ‘ikai ke faingata’a fēfē
‘a e lue laló, ka na’á ku fiefia ke
ki’i mālōlō ‘i he ‘osi e kilomita
‘e 3 (maile ‘e ua). Ko e taimi ia
ne mau sio ai ki he ‘uluaki faka-
‘ilonga ‘o e halá. Na’e pehē ai
‘oku kei toe ha kilomita ‘e 9.5
(maile ‘e ono) ia ki he ano
vaí. Na’e ‘ikai fie ma’u ke toe
talamai he’eku tamaí ‘oku
liunga ua e lōloa ‘o e halá
mei he me’a ne mau ‘ulu-
aki fakakaukau ‘i. Na’á
ku ‘osi ‘ilo ‘i pē ia ‘e au.

Na’e fie ma’u pēke
ne fakamanatu mai
kiate kimautilu
ke fakatuhotuha
‘emau vai inú.

Na’e mahu’inga
e fale ‘i ‘eku tamaí
ka na’e faingata’a ke
tauhi. Na’e vela ‘a e la’ā
‘o e efiáfí, pea na’e tātātaha

ke mau ma’u ha malumalu ‘i he
halá. Na’e hangē ia he ‘ikai ke mau
toe a’u ki he ano vaí.

Na’e muimui pē ‘a e kakai lalahí
‘i mui mo e fānau kei iiki angé,
kae mu’omu’a ‘a e tamaiki na’á ku
tokoua ‘akí. Na’á ku fononga faka-
taha mo ha ni’ihi ‘e toko tolu na’á
ku tokoua ‘aki, ‘i he vaha’a ‘o e
ongō kulupú.

Ko e taimi na’e ‘ikai ke mau lava
ai ‘o sio ki ha taha ‘i mu’a pe ‘i
muí, ne mau kamata ke tailiili. Na’e
ongō ‘i mamafa ‘emau ngaahi kato
āfeí, pea maha mo ‘emau ngaahi
hina vaí. Ko e hā e mama’o ‘oku toe
ke mau fononga aí?

Fāifai, pea lahi fau ‘emau hoha’á
mo mau hela ‘ia pea mau pehē ke
mau afe ‘o lotu.

‘I he hili ‘o e lotú, ne mau to’o
leva ‘emau ngaahi kato āfeí ‘o
hoko atu.

‘Osi ha ki’i taimi, kuo mau fa-
nongo ki ha taupātū mai ‘i he ki’i
halá. Ne mau tatali pea mau faka-
tokanga ‘i ha tangata ‘oku heka
hoosi mai.

Na’e tu’u ‘o ne foaki mai ha vai
kiate kimautilu. Na’á ne pehē ‘oku
fakavavevave tamaiki ‘oku mau
tokoua ‘akí ki he ano vaí mo ha
me’a sivi vai ke kamata pamu ha
vai ke ‘omi kiate kimautilu. Na’e
fanongo ‘a e tangatá ki he’emau fie
ma’u vaí pea loto ke tokoni. Na’á ne
‘eke mai leva, “‘Oku fie ma’u tokoni
ha taha ‘iate kimoutolu ‘i ho’omou
ngaahi kató?”

Na’á ku sio ki he tamaiki na’á ku
tokoua ‘akí, pea nau malimali mai.
Na’a mau ongo ‘i lelei mo’oni!

Na’a mau talaange leva ki he
tangatá, “Sai ange ke ke ‘alu ‘o
tokoni ki he toengá. ‘Oku mau sai
pē kimautilu.”

Pea na’e mo’oni ia! Ko e toenga
‘o e fononga ki he ano vaí na’e
hangē ia na’e to’o ‘emau ngaahi
kató ‘e ha kau ‘āngeló mo teke atu
kimautilu ki mu’a. Ko e taimi na’á
ku fakamatala ia ki he’eku ongomā-
tu’á ki mui angé, na’e malimali ‘a e
Tangata’eikí pea fakatēlo’imata ‘a e
Fine’eikí.

Na’e lau ‘e hoku fāмили ‘i ha uike
‘e taha mei ai ‘a e Mōsaia 24. Ko e
taimi ne mau lau ai ‘a e ngaahi lea
ko ‘ení, na’e ‘ā’ā hake hoku matá:
“Pea te u fakama’ama’a foki ‘a e
ngaahi kavenga kuo hilifaki ki ho-
mou ngaahi umá, ke ‘oua na’a mou
ongō ‘i ia ‘i homou tu’á” (veesi 14).

Na’á ku lea hake, “Ko e me’a ia
na’e hoko ‘i he ki’i halá.” Na’e ‘ikai
fie ma’u ke u toe fakakaukau ‘i e
anga hono faka’aonga ‘i e potufolo-
fola ko ‘ení ‘i he’eku mo’uí—‘oku
‘osi fakamatala ‘i pē ‘e he potufolo-
folá ni ia ‘eku mo’uí! Na’e fakafo
mo’oni! Na’e ‘ikai ke u fa’atatali ke
ma’u mo ha ngaahi potufolofola
kehe na’e tatau mo ‘eku mo’uí.

Pea ko e founa ia na’á ku ako ai
ke fakatatau ‘a e folofolá kiate aú,
mo lava ke fakatatau au ki he ngaahi
potufolofolá! ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha fa’u tohi ‘i Tutā, USA.



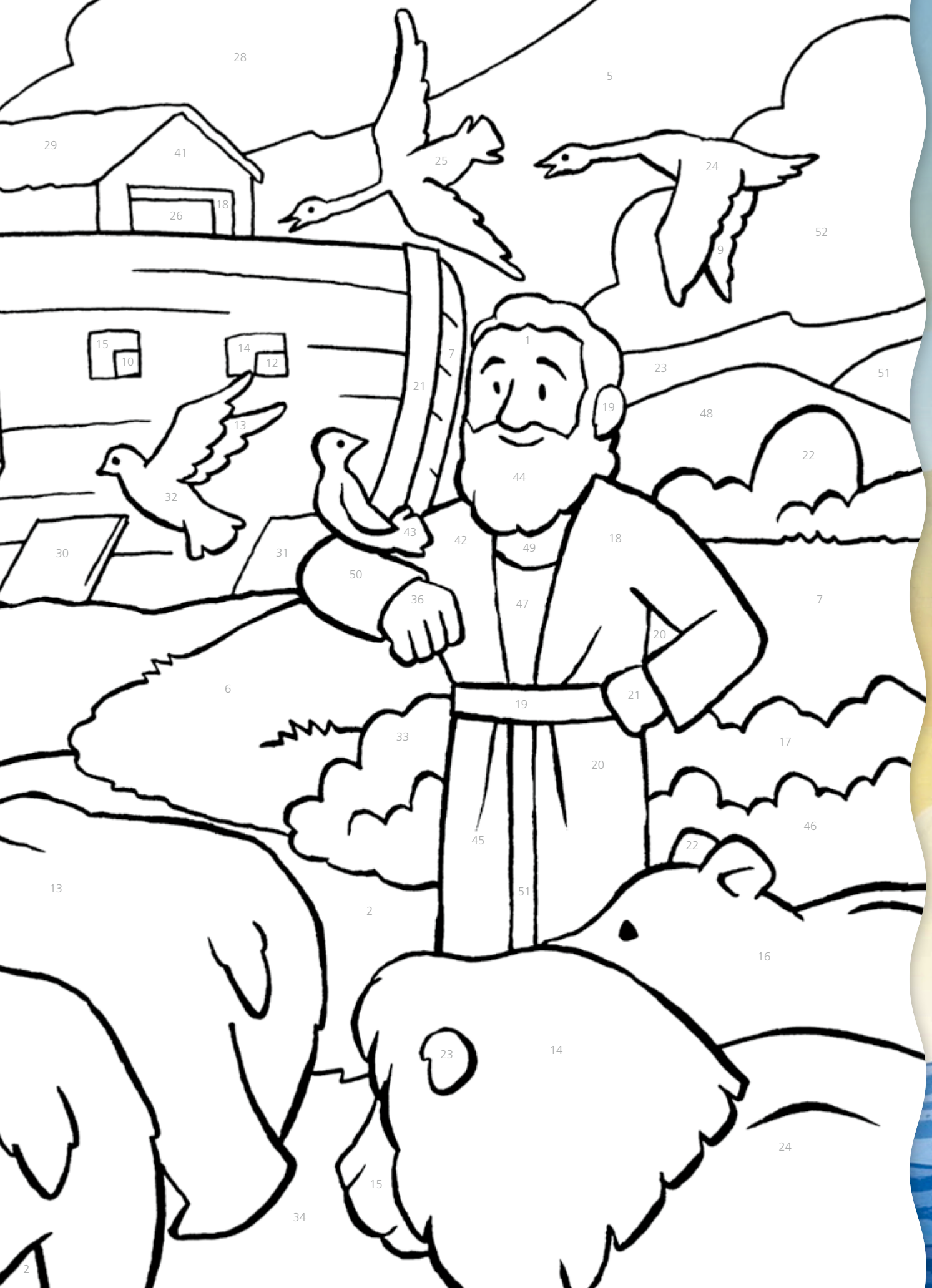
NOÁ

Ko ko ha palōfita ia 'o e Fuakava Motu'á. Na'á ne tauhi 'a e ngaahi fekaú mo tokoni'i hono fāmilí ke nau hao mei he Lōmakí 'i he'ene fakafanongo ki he folofola 'a e 'Otuá. Te ke lava mo koe 'o tauhi 'a e ngaahi fekaú mo tokoni'i ho fāmilí 'aki hono lau e Fuakava Motu'á he uike kotoa 'i he ta'ú ni.

'Ai ha tokotaha lahi ke tokoni atu 'i hono kosi 'o to'o e peesi valivali ko 'ení pe paaki ia mei he liahona.lds.org. Ko e 'osi pē ho'o laukongá 'i he uike takitaha, valivali 'a e ngaahi feitu'u 'oku tu'u ai 'a e fika 'o e uike ko iá, 'o ngaue 'aki ha fa'ahinga lanu 'okú ke fakakaukau 'oku lelei tahá. Vakai ki he peesi 76 ki he ngaahi laukonga fakauike 'oku fokotu'u atú. Te ke lava 'o laukonga tokotaha pē pe fakataha mo ho fāmilí. Ko e taimi te ke 'osiki aí, kuó ke 'osi lau ai ha ni'ihí 'o e ngaahi talanoa mahu'inga taha 'i he Fuakava Motu'á! ■

TĀ FAKATĀTAĀ'I E ADAM KOFORD





28

5

29

41

25

24

26

18

9

52

15

10

14

12

21

7

1

23

51

48

32

13

22

30

31



43

42

49

18

50

36

47

20

6

33

19

21

7

17

20

46

45

22

13

2

51

16

23

14

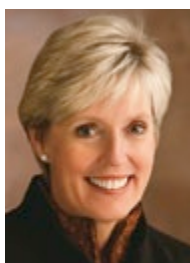
24

15

34

2

UIKÉ	LAUKONGÁ	UIKÉ	LAUKONGÁ
1	Ko e Palani 'o e Fakamo'ui: Mōsesē 1:39; 'Ēpalahame 3:12, 22-28; 4:1	26	Kitione: Fakamaau 6:6-16; 7:1-7, 16-22; 8: 22-23
2	Ko e Fakatupu 'o e Māmani: Sēnesi 1; 2:1-3	27	Samisoni mo Tilila: Fakamaau 13:1-5, 24; 16:2-23, 28-30
3	'Ātama mo 'Ivi: Sēnesi 2:7-9, 15-25	28	Lute mo Nāomi: Lute 1:1-9, 14-16; 2:1-8, 15-18; 3:1, 3-11; 4:13, 17; Sione 7:42
4	Ko e Hingá: Sēnesi 3	29	Samuela, ko e Palōfita kei Tamasi'i: 1 Samuela 1:9-11, 17-20, 24-28; 2:26; 3:1-11, 16-20
5	Keini mo 'Ēpeli: Sēnesi 4:1-16	30	Tēvita mo Kolaiate: 1 Samuela 16:7; 17:1, 4-24, 32-33, 37-51
6	Ko e Kolo 'o 'Īnoké: Mōsesē 6:21, 26-28; 7:13-21	31	Tēvita mo Sonatane: 1 Samuela 18:1-9; 19:1-10; 23:14-18; 24:9-10, 16-19; 2 Samuela 1:4, 11-12
7	Ko e 'A'ake 'o Noá: Sēnesi 6:5, 7-9, 13-22; 7:1-19, 23-24	32	Tēvita mo Patisepa: 2 Samuela 11:1-4, 14-17, 26-27; 12:1-7, 9, 13
8	Kuo Fakahaofi e Fāmili 'o Noá: Sēnesi 8:6-13, 15-17	33	Tu'i ko Solomoné: 1 Ngaahi Tu'i 2:1-4, 12; 3:3-28; 6:1
9	Ko e Taua 'o Pēpeli: Sēnesi 11:1-9; 'Ēta 1:1-3, 33-43	34	Lehopoame: 1 Ngaahi Tu'i 11:43; 12:1-21
10	Ko e Fuakava Faka-'Ēpalahamé: 'Ēpalahame 1:1-4; 2:6-13; Sēnesi 17:1-7	35	'Ilaisiā ko e Palōfita: 1 Ngaahi Tu'i 17; 19:11-12
11	'Ēpalahame mo Lote: Sēnesi 13:1-13; 19:1, 15-17, 24-29	36	'Ilaisiā mo e Kau Palōfita Loi 'a Pēali: 1 Ngaahi Tu'i 18:16-18, 21-39
12	'Ēpalahame mo 'Aisake: Sēnesi 22:1-18	37	Kuo Fakamo'ui 'a Neamani: 2 Ngaahi Tu'i 5
13	'Aisake mo Lepeka: Sēnesi 24:1-4, 7-20, 61-67	38	'Ilaisa mo e Fefine Kuo Mate Hono 'Uonohó: 2 Ngaahi Tu'i 4:1-6
14	Sēkope mo 'Isoa: Sēnesi 25:21-34; 27:1-23	39	'Īsaia mo Hesekaia: 2 Ngaahi Tu'i 18:1-7; 'Īsaia 36:1-2, 4, 13-15; 37:1-7, 15-21, 33-38; 38:1-7
15	Sēkope mo Lesieli: Sēnesi 29:1-2, 10-30	40	Ko e Ngaahi Kikite 'a 'Īsaia: 'Īsaia 1:17-19; 2:2-4; 11:6-10; 53:3-5; 55:8-9; 58:6-14
16	Ui 'a Sēkope ko 'Isileli; Fakatau 'o Siosefa ki 'Isipite: Sēnesi 35:9-12; 37:3-14, 18-34	41	Ko e Lau 'e Sosaia mo 'Ēsela 'a e Folofola: 2 Ngaahi Tu'i 22:1-4, 8-13; 23:1-4, 24-25; Nehemaia 8:1-8
17	Ko Siosefa 'i 'Isipite: Sēnesi 39:1-4, 7-20; 40:1-3, 5-8; 41:1, 8-12, 14, 29-36, 39-40	42	Ngaahi Sāmé mo e Lea Fakatāta: Saame 1:1-3; 19:1-3; 24:1-4; Lea Fakatāta 3:5-6
18	Fakamolemole'i 'e Siosefa: Sēnesi 42:3-16; 43:15; 44:1-12, 18, 33-34; 45:3-8	43	'Ēseta: 'Ēseta 2:5-9, 17; 3:2-13; 4; 5:1-8; 7; 8:3-11, 17
19	Fā'ele'i mo e Ui 'o Mōsesé: 'Ekesōtosi 1:8-14, 22; 2:1-6, 10-21; 3:1-14, 19-20; 4:10-12	44	Siope: Siope 1; 19:13-26; 27:2-6; 42:10
20	Ko e Ngaahi Tauteá: 'Ekesōtosi 7:10-14, 20-21; 8:6, 17, 24; 9:6, 10, 23; 10:14-15, 22; 11:5; 12:30-32, 41-42	45	Selemaia: Selemaia 1:1, 4-9; 18:1-6; 'Īsaia 64:8
21	Ko e Hikifonongá: 'Ekesōtosi 14:5-16, 19-31	46	Temipale 'o Solomoné: 1 Fakamatala Me'ahokohoko 28:20; 29:6-9; 2 Fakamatala Me'ahokohoko 5:1; 6:1-3
22	Ko e Ma'u 'e he Kakai 'Isileli 'a e Maná mei he Langí: 'Ekesōtosi 16:1-8, 21-31, 35	47	Taniela mo e Me'akai Taumafa 'a e Tu'i: Taniela 1:1, 3-20
23	Ko e Fekau 'e Hongofulú; ko e Ngata Palasá: 'Ekesōtosi 19:1-5, 20; 20:1-17; 31:18; Nōmipa 21: 4-9	48	Setaleki, Mēsake, mo 'Apitenikō: Taniela 3:1, 4-30
24	Ngaahi 'Ofefine 'o Silofihati: Nōmipa 27:1-7	49	Taniela mo e Fanga Laioné: Taniela 6
25	Ko Sosia mo e Tau 'o Selikoó: Sosia 1:1-11, 16-17; 2:1-6, 14; 3:5-9, 13-17; 6:1-5, 13-16, 20, 23; 24:14-18	50	Siona mo e Tofua'ā: Siona 1; 2; 3:1-5
		51	Ngaahi Potufofolofola Kehe: 'Āmosi 3:7; Nēhumi 1:7; Hapakuki 3:19; Sēfanaia 3:16-20
		52	Malakai: Malakai 3:8-12; Malakai 4:5-6



Fai 'e Rosemary M. Wixom
Palesiteni Lahi 'o e Palaimeli

Ko e Hū'anga 'o e Ikuná

*“Hono 'ikai ke ma'ongo'onga
'a e palani 'a hotau 'Otuá”
(2 Nīfai 9:13).*

Na'á ku 'alu mo hoku husepā-
nití he lolotonga 'o e fa'ahi-
ta'u failaú ki he tau'akapulu
homa ki'i mokopuna tangata ta'u
faá. Na'e ongo fiefia 'a e me'a kotoa
'i he felēleaki 'a e fānaú 'o tuli 'a e
fo'i pulú. Na'e 'ikai ke 'ilo 'e he
kau va'ingá ia 'i he ifi'i faka'osi
'o e me'aifí pe ko hai na'e
mālohí pe fo'í. Ko e me'a
pē ne nau faí ko e va'inga.

Na'e kole 'a e ongo
faiako 'akapulú ki he
kau va'ingá ke nau lulu-
lulu mo e timi 'e tahá.
Peá ma fakatokanga 'i
leva ha me'a mātu'aki
mālie. Na'e ui he'enau
faiakó ke nau fa'u ha
hū'anga 'o e ikuná.

Na'e tu'u 'a e

mātu'á, ngaahi kuí, mo ha taha pē
na'e ha'u ki he va'ingá 'i ha laine 'e
ua 'o fehāngaaki. Pea hiki leva ho-
nau nimá 'o fa'u ha fo'i 'aleso. Na'e
kikí 'a e fānaú 'i he'enau lele mai 'i
lalo he ngaahi nima 'o e kakai lalahi
ne nau hiki tueé, pea hoko atu ai.

Na'e 'ikai fuoloa kuo fakakaukau
'a e fānaú mei he timi 'e tahá ke
nau kau mai he me'a mālié ni. Na'e

faka'ai'ai 'a e taha va'inga kotoa pē
'e he kakai lalahí 'i he'enau lele 'o
hū mai he hū'anga 'o e ikuná.

Ka 'i he'eku fakakaukau, na'á
ku sio ki ha 'imisi 'e taha. Na'á ku
ongo'i ko 'eku mamata 'eni ki hono
mo'ui 'aki 'e he fānaú 'a e palani 'a
e Tamai Hēvaní na'e fokotu'u mā'á
e fānaú takitaha. Na'a nau lele 'i he
hala lausi'i mo fāsi'i, 'i lalo he nima
'o e kakai na'e 'ofa 'iate kinautolú.

Na'e ongo'i 'e he fānaú takitaha
'a e fiefia 'o 'enau 'i he halá.

Kuo 'osi “[faka'ilonga 'i mo
taki 'a e halá]” 'e Sisū Kala-
isi ma'atautolu takitaha.¹

Kapau te tau muimui
ki He'ene tatakí, te tau
foki kotoa ki hotau 'api
fakalangí 'o malu 'i he
to'ukupu 'o e Tamai
Hēvaní. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. “Na'e Lahi Fau 'a e 'Ofa,”
Ngaahi Himi, fika 105.



FATĀ 'A E BUSATH PHOTOGRAPHY; TĀ FAKATĀTAĀ 'I E KATIE MCDEE

Ako lahi ange ki he taumu'a 'o e Palaimelí he māhina ní!

Na'e Teuteu 'e he Tamai Hēvaní ha Founnga Ke u Foki Ange ai Kiate Ia

Kimu'a pea tau omi ki māmaní, na'a tau nofo 'i he langí mo 'etau Tamai Hēvaní pea mo Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisí.

Na'e fakamatala'i 'e he Tamai Hēvaní 'Ene palani kiate kitautolú. Na'a tau fili ke muimui he palani 'a e Tamai Hēvaní 'o ōmai ki māmani.

'Oku 'ofa e Tamai Hēvaní 'iate kitautolu mo finangalo ke tau foki ange kiate Ia. Na'a Ne fekau mai Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisí, ke fakahinohino mai 'a e halá mo tokoni ke tau foki ange kiate Ia.



Ko e taimi te tau foki ai ki he Tamai Hēvaní, te Ne talitali lelei kitautolu!

'Oku tau muimui 'i he hala ke foki ki he Tamai Hēvaní 'aki 'etau:



mo mo'ui 'aki e tuí.

papitaiso mo hilifakinimá,



ma'u 'a e sākalamēnití,



fai e ngaahi fuakava fakatemipalé,



Ko au 'eni!

KO HA HALA KIATE AU

'Ai ha pousitā 'okú ne fakafofonga'i ho hala foki ki he Tamai Hēvaní. Tā ha hala 'i ha la'i pepa pe tu'u'anga pousitā. 'Ai ha taha lahi ke tokoni atu 'i hono kosi 'o to'o 'a e fanga ki'i fakatātaā pea kuluu'i pe tepi'i fakahokohoko kinautolu 'i he halá. Tānaki atu hao ngaahi tā pe tā hao ngaahi fakatātā 'i he ngaahi taimi mahu'ingá 'o hangē ko e papitaisó.

TE KE FIE MA'U:

Ha la'i pepa pe tu'u'anga pousitā
Helekosi
Kulū pe tepi
Kala valivali, peni matalalahi,
pe 'ū peni vahevahe

HIVÁ MO E FOLOFOLÁ

- "Na'á Ne Fekau Hono 'Aló"
(Tohi Hiva 'a e Fānaú, , 20)
- Sione 3:16

NGAAHI FAKAKAU- KAU KI HE PŌTALA- NOA FAKA-FĀMILÍ

'Oku fakamatala'i e he pōpoaki ni e palani 'a e Tamai Hēvaní 'i ha founga mātu'aki mahinongofua. Te ke lava 'o 'ai 'a e kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau taufetongi 'i hono ngāue'aki e ngaahi fakatātaā ki hono fakamatala'i e ngaahi konga kehekehe 'o e palaní. Hili ia pea te mou lava ke alea'i fakataha e founga te mou lava ai 'o fetokoni'aki ke mou kei nofo 'i he hala 'oku fakatau ki he Tamai Hēvaní.



Mo'ui 'i he maama
fakalaumālié



Tui 'a e teunga tau
kakato 'o e 'Otuá



Ma'u e me'afokasi 'o e
Laumālie Mā'oni'oni



Tauhi e ngaahi
fekaú.



Ko hoku 'aho
papitaisó



Taukave'i 'a e totonú



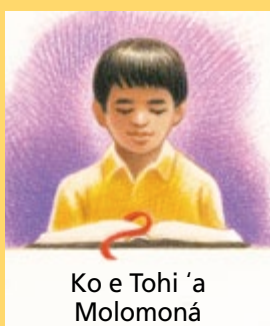
Te u muimui
'ia Sisū Kalaisi



Te u hū ki
ai ha 'ahó.



Te u foki ki
he Tamai Hēvaní!



Ko e Tohi 'a
Molomoná



Ko hoku fāmilí
'i he kaha'ú



Toetu'ú

'OKU LAVA NAI 'O 'AFIO MAI KIATE AU?

Fai 'e Teresa Starr

Ko e pongipongi 'eni ki mu'a pea kamata 'eku ki'i tamasi'i ko Tanielá 'i he kinitakā-tení, pea na'e 'i ai ha fanga ki'i me'a iiki na'e hoha'a ki ai fekau'aki mo 'ene mavahe mei 'api ke akó. Na'á ku loto ke fakapapau'i na'á ne ongo'i mateuteu ke fehanga'angai mo e ngaahi faingata'a 'o e "māmani ko 'ení." Na'á ku talaange kia Taniela te u 'ofa lahi ange ki ai he lolotonga 'ene mavahé. Na'á ku fakamahino ki ai neongo he 'ikai ke u lava 'o fakataha mo ia 'i he akó, ka he 'ikai fie ma'u ke teitei manavasi'i pe ta'elata koe'uhí he 'e tokanga'i ia 'e he'ene Tamai Hēvaní. Na'á ku fakamanatu ange ki ai 'e lava pē 'o lotu 'i ha fa'ahinga taimi, 'i ha feitu'u pē pea 'e fanongo ma'u pē 'a e 'Otuá kiate ia.

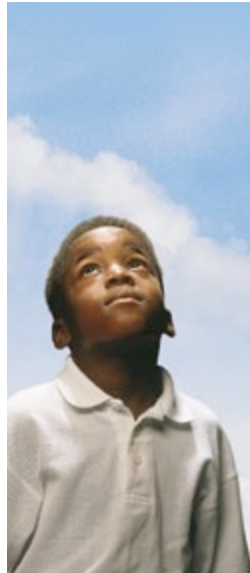
'I he'eku leá, na'e fakafanongo tokanga pē 'a Taniela ne toki hoko hono ta'u nimá. Hili ha'ane fakakaukau, ne pehē mai leva, "Oku lava nai 'o 'afio mai kiate au 'i he taimi 'oku ou 'i hoku falé a?"

Na'á ku fakamahino ange, "Io."

Peá ne fehu'i mai, "Oku lava nai 'o 'afio mai kiate au he taimi 'oku ou 'i tu'a a?"

Peá u tali ange, "Io, 'e lava ma'u pē 'o sio kia koe."

Na'e lele mata fiefia leva 'a Taniela ki he loto 'ata'atā 'i muí. Na'á ku muimui ofi atu pē ki ai. Na'e hanga hake 'a Taniela ki he langí ma'a mo lanu puluú mo fehu'i, "Kapau teu



*Na'e lele mai
'a Taniela ki he
loto 'ata'atā
'o 'eke mai kiate
au, "Kapau te
u hanga ki he
langí 'o mali-
mali, 'e mali-
mali mai 'a e
'Otuá kiate au?"*

hanga ki he langí mo malimali, 'e sio mai kiate au mo malimali mai?"

Na'e 'ikai ke u toe lava 'o lea he na'e ongo kiate au 'a e me'a na'á ne lea 'akí, ka u kamo pē, "Io!"

Na'á ne kei sio pē ki he langí, na'á ne faka-kuikui hono ki'i matá, pea 'i he tui 'a ha tamasi'i, pea fehu'i fakalelei mai 'e Taniela, "Te u lava 'o sio ki Ai?"

Na'á ku tali ange, "Mahalo he 'ikai ke ke lava 'o sio ki Ai, ka te ke 'ilo 'oku 'i ai koe'uhí he te ke ongo'i 'a e malimali Hono fofongá 'i ho lotó."

Na'e tu'u malimali pē 'a Taniela 'o sio fakamama'u ki he langí. Na'á ku 'ilo mei he nonga hono ki'i matá, kuó ne a'usia e fofonga mali-mali fakalangí 'i hono laumálié.

'Oku tau ako ha me'a lahi fekau'aki mo e tuí mei he ngutu 'o e fānau valevalé—'a e tui ko ia 'oku tau fakatauange te nau pikitai ki ai 'o ta'engatá. 'Oku mahino te nau 'ilo neongo 'oku lelei 'a e mo'uí, ka 'e faingata'a he taimi 'e ni'ihí. 'Oku tau fakatauange pē 'e pouaki kinautolu he'enua tuí.

Ko e taimi 'oku faingata'a'ia ai 'eku mo'uí, 'oku ou manatu'i e sīpinga 'a Tanielá, pea 'i he tui fakatamasi'i iiki 'e lava 'e ha taha lahi ke ma'ú, 'oku ou vakai foki mo au ki he langí mo fehu'i, "Oku lava nai 'o 'afio mai kiate au?" Pea 'oku ou toki fakakaukau loto hangē ko Tanielá, "Te u lava 'o sio ki Ai?" Ko e taimi 'oku ou fakakaukau ai ki he lahi 'o 'Ene 'alo'ofa ongo-ngofua 'i he'eku mo'uí, 'oku fakamo'oni'i 'e he Laumálie Mā'oni'oní kuó u ongo'i mo'oni e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní. 'Oku fakapapau'i mai 'e he Laumálié 'i he fakafo'ou 'o 'eku tuí mo ue'i 'e he 'amanaki leleí, te u lava ma'u pē. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha fa'u tohi 'i Tutā, USA.



TĀ FAKATĀTAĀI E ROBERT T. BARRETT

HĀLOTI B. LĪ

Na'e ako kei si'i 'aupito 'a **Hāloti B. Lī** ke ne fakatokanga'i 'a e Laumālié. Na'e kamata 'alu 'i ha 'aho 'e taha ki ha **ngaahi fale** motu'a, ka na'e ui hono hingoá 'e ha le'ō mo talaange ke 'oua 'e 'alu ki ai. Na'e talangofua 'a Hāloti. Na'e hoko atu 'o ne muimui he Laumālié 'i he kotoa 'o 'ene mo'uí, 'o hangē ko e taimi na'á ne taki ai 'a e **Polokalama Uelofea 'a e Siasí**. Na'á ne toe taki foki 'a e potungāue 'a e Siasí na'a nau fa'u 'a e **nāunau ako** ke tokoni'i e kāingalotú ke nau fakatokanga'i 'a e Laumālié 'i he'enau mo'uí.

'Oku Toe 'i he Makasiní ni Foki

MA'Á E KAKAI LALAHÍ KEI TALAVÓÚ

p.42



Ko e Kātaki 'o Leleí

'Oku 'ikai totonu ke tau 'amanaki ke hao mei hotau ngaahi faingata'a'ía 'aki ha'atau palōmesi ki he 'Eikí te tau faive-lenga ma'u pē. Ka 'oku totonu ke tau palani ke kātaki'i ia, pea 'e toki tāpuaki'i leva kitautolu.

MA'Á E TO'U TUPÚ

KO E ONGO KONGA FAKA-TOU 'OSI 'O E **TĀPUAKÍ**



Ko e hā ha ngaahi tāpuaki 'oku ma'u 'i hono fakahoko e hisitōlia fakafāmilí mo 'ave e hingoa 'o e ngaahi kuí ki he tempalé? 'Oku vahevahe 'e he to'u tupu ko 'eni mei Niu 'loké 'a 'enau ngaahi a'usiá.

p.60

MA'Á E FĀNAÚ

p.69



Paasipōtí

Kumi 'a e sitapa fakafonua 'i he *Liahoná* ke tānaki ki ho'o paasipōtí he ta'ú ni!